

खोटाङ जिल्लामा बोलिने तामाङ भाषा: एक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको
प्रयोजनको लागि प्रस्तुत
शोधपत्र

शोधार्थी

मनिकुमार तामाङ

रोल नं.: ८३८

त्रि.वि. दर्ता नं. ९-२-२२३-१३१-२००१

दोस्रो वर्षको रोल नं. २८०४९७

शिक्षाशास्त्र संकाय

नेपाली शिक्षा विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर

२०६३

सिफारिसपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत “**खोटाङ जिल्लामा बोलिने तामाङ भाषा: एक अध्ययन**” शीर्षकको शोधपत्र शोधार्थी मनिकुमार तामाङद्वारा मेरो निर्देशनमा रही तयार पारिएको हो । निजले कडा मिहिनेत र लगनशीलताका साथ तयार पारेको यस शोधपत्रप्रति म पूर्ण सन्तुष्ट छु । यस शोधपत्रको मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति:

.....
प्रा.डा. रामचन्द्र लम्साल

(शोधनिर्देशक)

शिक्षाशास्त्र सङ्काय

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

स्वीकृति पत्र

मिति:

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत एम.एड. नेपाली भाषा दोस्रो वर्षको पाठ्यांश ५९८ को प्रयोजनका निमित्त तयार पारिएको “खोटाङ जिल्लामा बोलिने तामाङ भाषा: एक अध्ययन” नामक शोधपत्र नेपाली शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर (एम.एड.) तहको निमित्त उपयुक्त भएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

नाम	हस्ताक्षर
१.	:
२.	:
३.	:
४.	:
५.	:

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र लेखनको क्रममा आवश्यक सल्लाह, सुझाव र उत्प्रेरणा दिइरहनुहुने शोधनिर्देशक प्राध्यापक डा. रामचन्द्र लम्सालप्रति अत्यन्तै आभार प्रकट गर्दछु । यो शोधपत्र वहाँकै कुशल निर्देशन र ममतामय वातावरणकै कारण तयार पार्न सफल भएको हुँ । जुनसुकै समय र परिस्थितिमा पनि मेरा शोध अध्ययनका समस्याहरूलाई आफ्नै समस्या सम्भरेर समाधानको लागि अत्यन्तै महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलिदिनुभएकोमा वहाँप्रति अत्यन्तै आभार व्यक्त गर्दछु ।

यस शोध लेखनको क्रममा, शोधका कतिपय विषयवस्तुहरूमा अत्यन्तै गहकिलो सहयोग गर्नुहुने प्राध्यापक वर्ग डा. हेमाङ्गराज अधिकारी, विभागीय प्रमुख भोजराज दुङ्गेल, महेश्वर न्यौपाने र डा. पारसमणि भण्डारीज्यूप्रति अन्तरआत्मादेखि नै आभार प्रकट गर्दछु किनभने वहाँहरूको सहयोग, सद्भाव र आवश्यक निर्देशनविना यो शोधपत्रले अन्तिम रूप लिन असमर्थ नै हुन्थ्यो । यो शोध अध्ययनको सिलसिलामा कतिपय विषयवस्तुको सन्दर्भ सामग्री उपलब्ध गराएर यस अध्ययनलाई टेवा पुऱ्याइदिनुहुने आदरणीय दाइ लोकबहादुर लोप्चनका साथै तामाङ भाषाविद् अमृत योज्जनको सहयोगी भूमिकाप्रति पनि अत्यन्तै आभारी छु । शिक्षाको यो स्तरसम्म ल्याई पुऱ्याउनुमा पुजनीय बुबा मित्रबहादुर तामाङ र आमा गोरीमाया तामाङको गहन भूमिकाप्रति अत्यन्तै कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । अन्त्यमा यो शोधपत्रलाई आफ्नो परिश्रम लगाएर कम्प्युटर टङ्कन गरिदिनुहुने रेसुङ्गा कम्प्युटर सेन्टर, कीर्तिपुरलाई पनि धन्यवाद प्रकट गर्दै, यो शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनको लागि शिक्षाशास्त्र संकायअन्तर्गत नेपाली शिक्षा विभागमा पेश गर्दछु ।

मनिकुमार तामाङ

विषयसूची

अध्याय एक : शोध परिचय	१-१०
१.१ शोध शीर्षक	१
१.२ शोध प्रयोजन	१
१.३ समस्या कथन	१
१.४ शोधकार्यको औचित्य	३
१.५ शोध विधि	७
१.६ सीमाङ्कन	६
१.७ पूर्वकार्यको समीक्षा	७
अध्याय दुई : भाषा परिचय	११-२१
२.१. ध्वनि व्यवस्था/वर्ण व्यवस्था	११
(क) खण्डीय वर्ण	१२
२.१.१. स्वर वर्ण	१२
२.१.२. स्वरवर्णको पहिचान	१३
२.१.३. स्वरवर्णहरूबीचको व्यतिरेक	१३
२.१.४. स्वरवर्णको वर्गीकरण	१३
२.१.५. ओठको स्थितिको आधारमा	१४
(क) गोलित स्वर	१४
(ख) अगोलित स्वर	१४
२.१.६. जिब्राको उचाइ	१४
(क) संवृत	१४
(ख) अर्धसंवृत	१५
(ग) विवृत	१५
२.१.७ जिब्राको सक्रियता	१५
(क) अग्रस्वर	१५
(ख) मध्यस्वर	१५
(ग) पश्चस्वर	१५
२.१.८. मात्राको आधारमा	१६
(क) ह्रस्व स्वर	१६
(ख) दीर्घ स्वर	१६

२.१.९. स्वरवर्णको संयुक्तता	१७
(क) मूल स्वर	१७
(ख) द्विस्वर	१७
२.१.१० तामाङ व्यञ्जन वर्ण	१७
२.१.११. व्यञ्जन वर्णहरूको वर्गीकरण	१७
२.१.१२. उच्चारण स्थानको आधार	१७
(क) ओष्ठ्य	१८
(ख) दन्त्य	१८
(ग) जिह्वाग्रदन्तमूलीय	१८
(घ) फलकदन्तमूलीय	१८
(ङ) तालव्य	१८
(च) कण्ठ्य (हनुमूलीय)	१८
(छ) स्वरयन्त्रमुखी	१८
२.१.१६ प्रयत्नको आधारमा	१९
(क) स्पर्श	१९
(ख) स्पर्श सङ्घर्षी	१९
(ग) संघर्षी	१९
(घ) नासिक्य	१९
(ङ) कम्पित	१९
(च) पार्श्विक	२०
(छ) अन्तस्थः/अर्धस्वर	२०
२.१.१४. प्राणत्वको आधारमा	२०
(क) अल्पप्राण	२०
(ख) महाप्राण	२१
२.१.१५ घोषत्वको आधारमा	२१
(क) घोष	२१
(ख) अघोष	२१
अध्याय तीन: तामाङ शब्दवर्ग र वर्गीकरण	२२-५३
३. शब्दवर्ग	२२
३.१. नाम	२२
३.२. सर्वनाम	२९

३.३. विशेषण	३९
३.४ क्रिया	४३
३.४.१. क्रियाको पहिचान	४३
३.४.२. क्रियामूल	४४
३.४.३. क्रियाको वनोट	४५
३.४.४. क्रियाको वर्गीकरण (वनोटको आधारमा)	४७
(क) सरल क्रियामूल	४७
(ख) यौगिक क्रियामूल	४८
३.५. वाक्यात्मक आधार	४८
(क) अकर्मक क्रिया	४८
(ख) सकर्मक क्रिया	४९
(ग) समापिका क्रिया	५०
(घ) असमापिका क्रिया	५०
३.६. आदरार्थी रूप तथा व्यवस्था	५१
(क) विशिष्ट आदरार्थी	५१
(ख) अति उच्च आदरार्थी	५१
(ग) उच्च आदरार्थी	५१
(घ) सामान्य आदरार्थी	५१
३.७. लिङ्ग व्यवस्था	५२
३.८. लिङ्गभेदक शब्दहरू	५२
अध्याय चार: तामाङ रूप तथा वाक्य व्यवस्था	५४-६३
४.१. मुक्त रूप	५४
४.२. बद्ध रूप	५४
४.३. परसर्ग	५५
४.४. पूर्वसर्ग	५५
४.५. शब्द	५५
(क) मूल शब्द	५५
(ख) व्युत्पन्न शब्द	५६
४.६. पदावली	५६
४.६.१. नाम पदावली	५६
४.६.२. क्रिया पदावली	५६

४.७. वाक्यका प्रकार	५७
४.७.१ अर्थको आधारमा	५७
(क) सामान्यार्थक वाक्य	५७
(ख) प्रश्नार्थक वाक्य	५८
(ग) इच्छार्थक वाक्य	५८
(घ) आज्ञार्थक वाक्य	५९
(ङ) सम्भावनार्थक वाक्य	५९
(च) प्रस्तावक वाक्य	६०
(छ) विस्मयादिवोधक/आश्चर्यार्थक वाक्य	६०
४.७.२. संरचनाको आधारमा	६१
(क) सरल वाक्य	६१
(ख) संयुक्त वाक्य	६२
(ग) मिश्र वाक्य	६२
अध्याय पाँच: भाषिक एक चर्चा/अध्ययन	६४-६८
५.१. भाषिका परिचय	६४
५.२. भाषिकाको सामान्य वर्गीकरण	६५
५.३. भाषिकाको तुलनात्मक अध्ययन	६५
अध्याय छ: निष्कर्ष एवं सुझावहरू	६९-७१
६.१. निष्कर्ष	६९
६.२. सुझाव	७०
सन्दर्भग्रन्थसूची	७२
परिशिष्ट क: जाति उत्पत्ति र परिचय	
परिशिष्ट-ख: तामाङ शब्दसूची	

अध्याय एक

परिचय

१.१ शोध शीर्षक

यस शोधपत्रको शीर्षक “खोटाङ जिल्लामा बोलिने तामाङ भाषा”: एक अध्ययन रहेको छ ।

१.२ शोध प्रयोजन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय नेपाली शिक्षा विभाग अन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह एम.एड्. दोस्रो वर्षको कोर्स नं. ५९८ को प्रयोजनको निमित्त तयार पारिएको हो ।

१.३ समस्या कथन

नेपाल एक बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुसाँस्कृतिक र बहुधार्मिक देश हो । त्यसैले पृथ्वीनारायण शाहले नेपाललाई चार वर्ण छत्तिस जातको साभा फूलबारीको रूपमा नामाकरण गरेको देखिन्छ । नेपालको विभिन्न समुदाय र भौगोलिक क्षेत्रमा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजाति र भाषाभाषी भए पनि सबै नेपालीहरूको साभा सम्पर्क भाषाको रूपमा नेपाली भाषालाई अङ्गिकार गरेको देखिन्छ । जातीय र भाषिक विविधताभिन्न एकता र सुमधुर र स्वस्थ सम्बन्धको लागि नेपाली भाषाले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ । नेपाल प्राचीन परम्परादेखि नै विविधतामा एकता भएर सिर्जको देश हो । यहाँ विभिन्न वर्ग, जातजातिहरूको आ-आफ्नै भाषा, संस्कृति र रीतिरिवाज र धार्मिक महत्वका विभिन्न चाडपर्व रहेको पाइन्छ । नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को भाग १ को धारा ६ को उपधारा १ मा देवनागरी लिपिमा लेखिएको नेपाली भाषालाई राष्ट्रभाषा र अन्य मातृभाषाहरूलाई राष्ट्रिय भाषाको मान्यता दिई सबै भाषाभाषीहरूलाई आ-आफ्ना भाषाको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने मौलिक अधिकार प्रत्याभूति गरेको छ । नेपालमा बोलिने विभिन्न जातजातिहरूको मातृभाषी संख्या एकिन हुन नसके पनि करिब १०० भन्दा बढीको संख्यामा रहेको अनुमान भाषाविद्हरूले गरेको पाइन्छ । विशेषगरी आदिवासी जनजातिहरूको विकास उत्थान र पहिचान भई मुख्य उद्देश्य राखेर स्थापित भएको राष्ट्रिय जनजाति महासंघले तयार पारेको प्रतिवेदनमा ५९ जनजाति रहेको उल्लेख गरिएको छ । यही ५९ जनजातिहरूमध्ये तामाङ जाति एक पुरानो आदिवासी जनजातिभिन्न पर्दछ । विशेषगरी काठमाडौँ (उपत्यका आसपास मुख्य बसोबासको केन्द्रविन्दू रहेको तामाङ जातिहरू

मकवानपुर, हेटौडा, सर्लाही, धादिङ्ग, नुवाकोट, रसुवा, काभ्रे हुँदै पूर्वी जिल्ला, धनकुटा, भोजपुर, तेह्रथुम, ताप्लेजुङ्ग, पाँचथर, संखुवासभा, ओखलढुङ्गा, सोलुखुम्बु, खोटाङ लगायतका पहाडी भूभागमा छरिएर रहेको देखिन्छ। तामाङहरूको आफ्नै छुट्टै साँस्कृतिक पहिचान रहेको छ। देशभित्र मात्रै सीमित नभएर भारत, भुटान वर्मा, सिक्किम जस्ता ठाउँहरूमा पनि तामाङ जातिहरू छरिएर रहेको छ। यसरी भौगोलिक विविधतामा छरिएर बसोबास गर्दै आइरहेको तामाङ जातिहरूमध्ये सगरमाथा अञ्चलको पूर्वी पहाडी जिल्ला खोटाङमा बोलिने तामाङ भाषिकाको अध्ययन नै यस शोधपत्रको प्रमुख समस्या कथनभित्र रहेको छ। खोज र अध्ययन आफैँमा जटिल विषय हो। त्यसमा पनि भाषाको अध्ययन गर्नु भनेको निककै जटिल र चुनौतिको विषय हो। विशेषगरी भाषामा पनि विकसित निश्चित मापदण्ड नपाइसकेको भाषाको अध्ययन गर्नु अझै दुष्कर कुरा हुन आउँछ। यही कुराभित्र समेटिएका हुन्छन् अधिकांश आदिवासी जनजातिको भाषाहरू। दक्षिण एशियाको मानिसहरूले बोल्ने भाषाको विकास, अध्ययन अनुसन्धान गर्ने कार्य निकै जटिल र एकिन गर्न नसकिएका कुरामा भाषाविद्हरूको सहमतिले पनि यसको कठिनाईलाई इङ्गित गरेको देखिन्छ। यही कठिनाई र अन्यौलताभित्र भाषाको खोज र अनुसन्धान गरी भाषामा भएका विभिन्न पक्षहरूको जटिलतालाई सहजर सम्प्रेषणयुक्त बनाउनको लागि खोज अनुसन्धानको आवश्यकता देखिन्छ। आफ्नै भाषाको साहित्यिक पत्रपत्रिका व्याकरण निर्माणको प्रयासदेखि राष्ट्रिय संचार माध्यमसम्म छुट्टै तामाङ भाषाले विकसित हुने प्रशस्त प्रयास गरे पनि अहिलेसम्म राष्ट्रिय स्तरको साहित्यिक कृतिको विकास गर्न सकेको छैन।

भोटबर्मेली परिवारको अन्य भाषासंगको के कति समानता, असमानता र निकटता छ भनी अध्ययन गर्नु र शब्दभण्डार संकलन गर्नु र निष्कर्ष निकाल्नु नै यस शोधपत्रको प्रमुख स्थान रहनेछ। मुख्यगरी प्रस्तुत शोधपत्रले खोटाङ जिल्लामा रहेका तामाङ जातिहरूको व्याकरणिक तथा भाषिक, स्थितिको बारेमा अध्ययन तथा चासो राख्ने सम्पूर्ण व्यक्तिको लागि महत्वपूर्ण अध्ययन सामग्री बन्छ भन्ने आशा गरेको छु।

खोटाङ जिल्लामा बोलिने “तामाङ भाषा”: एक अध्ययन नामक प्रस्तुत शोधपत्रमा निम्नलिखित उद्देश्यहरू रहेका छन्।

- १) तामाङ ध्वनि व्यवस्थाको अध्ययन गर्नु।
- २) तामाङ भाषिकाको अध्ययन एवं चर्चा गर्नु।
- ३) तामाङ भाषाको रूप तथा वाक्य व्यवस्थाको अध्ययन गर्नु।

- ४) खोटाङ जिल्लामा तामाङ जातिको आगमन, भेषभुषा, संस्कृतिको परिचय दिनु ।
- ५) खोटाङ जिल्लामा बोलिने तामाङ भाषाको अध्ययन तामाङ व्याकरण अनुरूप गरी समानता र असमानताको उल्लेख गर्नु ।
- ६) खोटाङ जिल्लामा बोलिने तामाङ भाषाको शब्दभण्डारको विभिन्न क्षेत्रसँग सम्बन्धित शब्दभण्डारको उल्लेख गर्नु ।

१.४ शोधकार्यको औचित्य

विविधताभिन्न एकता भएको देश नेपाल भौगोलिक दृष्टिकोणले हिमाल, पहाड र तराई मिलेर बनेको भूपरिवेष्टित देश हो । भू-बनौटमा विविधता भएजस्तै यहाँ प्रत्येक जातजाति, भाषाभाषीहरूको आ-आफ्नै भाषिक र साँस्कृतिक विविधता रहेको छ । जसलाई राष्ट्रको साँस्कृतिक सम्पत्तिको रूपमा लिइन्छ । नेपालमा आदिवासी जनजातिहरू विभिन्न भौगोलिक क्षेत्र र समुदायमा छरिएर रहेका छन् । प्राचीन समयदेखि नै पहाड र अग्ला डाँडाका इलाकाहरूमा बस्दै आएको तामाङ जातिको छुट्टै साँस्कृतिक महत्व र पहिचान रहेको पाइन्छ । राष्ट्रकै साँस्कृतिक महत्वको रूपमा लिइने डम्फू, टुङना र सेलो यो जातिको संस्कृतिभिन्न पर्दछ । आफ्नो छुट्टै धर्म, संस्कृति, भाषा, रहनसहन, भेषभुषा भएका समुदायलाई आदिवासी वा जनजाति भनिन्छ । यही समुदायभिन्नको एक पुरानो आदिवासी जनजातिभिन्न तामाङ जातिलाई लिइन्छ ।

मानव मनमा उब्जेका वेदना, मनका भावना र विभिन्न धारणाहरूलाई व्यक्त गर्न आफ्नै भाषाको पर्याप्त शब्दभण्डार भएका भाषिक समुदायहरू प्रशस्त रहेको पाइन्छ । आफ्नै मातृभाषामा भएका शब्दभण्डारकै सहायताले समुदायको व्यक्तिले भाषाको सम्प्रेषणलाई विचार विनिमय तथा भावना आदानप्रदान गर्दछ । यसरी आफ्नै मातृभाषाको माध्यमबाट भाषिक सम्प्रेषण गर्ने विभिन्न आदिवासी जनजातिहरू विभिन्न भाषा परिवारका भाषा बोल्ने गर्दछ । मोटामोटी रूपमा नेपालमा बोलिने भाषाहरूलाई चार परिवारमा विभाजन गरिन्छ । ती चार परिवारमध्ये तामाङ भाषा भोटवर्मेली परिवार अन्तर्गत पर्दछ । नेपालमा विभिन्न परिवारका भाषाहरू बोलिन्छन् । विभिन्न भाषाशास्त्रीहरूले यी बोलिने भाषाहरूको सख्या १०० भन्दा बढी रहेको अनुमान गरेका छन् । नेपालमा बोलिने सबै भाषाहरूको एकिक गणना भने अहिलेसम्म सरकारी स्तरबाट अध्ययन अनुसन्धानमा भएको देखिँदैन । यही अवस्थामा रहेको वर्तमान् नेपालको विभिन्न भू-भाग र समुदायमा बोलिने राष्ट्रिय भाषाभाषीहरूमध्ये खोटाङ जिल्लामा बोलिने तामाङ भाषाको विभिन्न पक्षको, अन्य

क्षेत्रसंग के कस्तो पृथकता र विविधता हुन भन्ने कुराको निर्धारण अध्ययन गरी निचोड निकाल्नु नै प्रस्तुत शोधपत्रको औचित्य रहेको छ ।

भाषा जस्तो जटिल विषयमा कलम चलाउनु त्यति सहज छैन । भाषाका अध्ययन अनुसन्धान गर्नको लागि भाषाविद् एवं भाषाविज्ञानको विभिन्न पक्षहरूलाई समेट्नुपर्ने हुँदा भाषाका संरचना, वाक्यगठन, शब्दभण्डार जस्ता पक्षहरूको राम्रो ज्ञान भएका दक्ष भाषा विशेषज्ञबाट मात्र सम्भव हुन्छ । त्यसैले भाषाले अध्ययन गर्नको लागि भाषाविज्ञानसँग सम्बन्धित रही भाषा वैज्ञानिक तथ्यको आधारमा शोधपत्र तयार पारिएको छ ।

नेपालमा सबैभन्दा बढी भाषा भोट-बर्मेली परिसवार अन्तर्गतको बोलिन्छ । भोट-बर्मेली परिवारका ५८ वटा भाषा नेपालमा बोलिन्छ (प्रज्ञा ७९, पृ. ३१) । त्यही परिवारभित्रको एउटा भाषा तामाङ भाषा हो । यो भाषा गुरुङ र सेर्पा थकाली भाषासँग केही बढी मिल्दाजुल्दो रहेको देखिन्छ । तामाङ भाषाको आफ्नै लीपी हालसम्म विकसित नभएको तर २०६२ पुष ४ गते दार्जिलिङमा आयोजना गरिएको दोस्रो तामाङ अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलनले आधिकारिक तामाङ “तामायिक” लीपीको घोषणाकोसाथै लीपी निर्माणको सुरुवात गरेको देखिन्छ । भाषा वैज्ञानिक दृष्टिले सबै भाषा उत्तिकै महत्वका रहेका हुन्छन् । पञ्चायती व्यवथामा भने (२०३२ सालतिर) एउटै भाषा एउटै भेष एउटै संस्कृति एउटै देश” भन्ने नारा लगाएको देखिन्छ भने २०४६ सालको विशाल जनआन्दोलनपश्चात् बनेको नेपाल अधिराज्यको संविधानले नेपाली भाषालाई मातृभाषा र आदिवासी जनजातिका मातृभाषालाई राष्ट्रिय भाषा मानेको छ । त्यसैगरी संस्कृति तथा शिक्षा सम्बन्धी हक अन्तर्गत एकातिर नेपाल राज्यमा बसोबास गर्ने प्रत्येक समुदायलाई आफ्नो भाषा लीपी र संस्कृतिको संरक्षण सम्बर्द्धन गर्ने अधिकार हुनेछ, भनी प्रष्ट पारेको छ, भने अर्कोतर्फ यसै धाराको उपधारा २ मा प्रत्येक समुदाय, बालबालिकालाई आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा दिने गरी विद्यालय संचालन गर्न पाउनेछ, भन्ने कुराको उल्लेख गरेको छ । त्यसैगरी राज्यको निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिहरू अन्तर्गत विभिन्न धर्म, जाति, सम्प्रदाय र भाषाभाषीहरूका बीच स्वस्थ एवं सुमधुर सम्बन्ध विकसित गरी सबैका भाषा, साहित्य, लीपी, कला र संस्कृतिको विकासद्वारा देशको साँस्कृतिक विविधता कायम राख्ने, राष्ट्रिय एकतालाई सुदृढ गर्ने नीति राज्यले अवलम्बन गर्ने भन्ने संविधानको नीतिले देशमो विद्यमान रहेका कुनै पनि भाषाभाषीहरूलाई उपेक्षित र लोप हुन नदिने प्रतिबद्धता जाहेर गरेको देखिन्छ । यही संविधानको नीतिलाई मध्यनजर राख्दै विभिन्न जिल्लाका विद्यालयमा मातृभाषामा नै शिक्षा दिने व्यवस्था गरी संचालन

गरिएका हुन् । त्यसरी संचालित हुने जिल्लाहरूमा भोजपुर, तेह्रथुम र सोलुखुम्बु, रामेछाप आदि पर्दछन् । हालसम्मको रेकर्ड अनुसार राई (बान्तवा) सेर्पा, गुरुङ, मगर, लिम्बू, तामाङ, नेवारी, थारु, भोजपुरी, अवधी र मैथिली गरी जम्मा ११ वटा भाषामाथिको पाठ्यक्रमको तथा पाठ्यसामग्री निर्माण तथा संचालन आएको देखिन्छ । तामाङ भाषाको पुस्तक “ह्याङ्ला ग्योत” कक्षा १-५ सम्म रहको देखिन्छ । जसले गर्दा तामाङ भाषाको विकास रहनसहन, संस्कृति जगेर्ना गर्नमा ठूलो महत्व पुग्ने देखिन्छ । भाषा विचार विनिमयको साधन हो । भाषामा जति दक्षता बढी हुन्छ त्यति नै त्यो भाषा स्तरीय सबल बन्दै जान्छ । भाषा सबल र स्तरीय बन्नु भनेको भाषिक प्रयोगको स्तर उकासिनुका साथसाथै गहन साहित्यको निर्माणको लागि पनि प्रशस्त योगदान पुऱ्याउँनु हो । भाषाभाषीको विकास लगायत संस्कृतिको संरक्षण, सम्बर्द्धन र विकासको लागि संविधानले प्रशस्त व्यवस्था गरे पनि कार्यान्वयन क्षेत्र सम्बन्धित सरकारी निकायको अभावमा फितलो र सुस्त देखिएको छ । यसर्थ, यस्ता पक्षमा सम्बन्धित सरकारी निकायहरू गम्भिर बन्नुपर्ने देखिन्छ ।

१९५२ मा युनेस्कोले प्रस्तुत गरेको महासन्धिको प्रतिवेदनमा पनि बालबालिकालाई मातृभाषामा शिक्षा दिनुपर्ने कुरा संयुक्त राष्ट्रसंघ, विधेयकमा पारित गरेको देखिन्छ । नेपालमा बोलिने सम्पूर्ण भाषाहरूको एकीन आँकडा प्राप्त नभएको अवस्थामा तामाङ भाषाको अध्ययन अनुसन्धान कार्यले अन्य भाषाको खोजतास र अध्ययनमा ठूलो मद्दत पुऱ्याउने आशा राख्न सकिन्छ । यही कुरालाई शिरोधार्य गरी शोधपत्र मुख्य रूपमा तयार पारिएको छ । त्यति मात्रै नभएर तामाङ भाषाको बारेमा अध्ययन अनुसन्धान गर्न चाहने अनुसन्धानकर्तादेखि लिएर स्वदेशी तथा विदेशी खोज अनुसन्धान गर्ने व्यक्तिहरूको लागि पनि कुनै न कुनै रूपमा सहयोग गर्ने आशा लिएर स्वयम् अध्येताले यो सानो प्रयास गरेको छ । भाषाभाषी र संस्कृति समाज र राष्ट्रको अमूल्य सम्पत्ति हुन् जसको विकास संरक्षण र सम्बर्द्धन देशका सचेत तह र तप्काबाट गरिनुपर्दछ । मुख्यगरी यस शोधले खोटाङ जिल्लामा बोलिने तामाङ जातिको भाषिक स्थितिको बारेमा अध्ययन तथा चासो राख्ने सम्पूर्ण तहको व्यक्तिको लागि महत्वपूर्ण सामग्री बन्नेमा आशावादी रहेको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्रको प्रमुख समस्या कथनभित्र निम्न कुरा समेटिएका छन् :

- खोटाङ जिल्लामा तामाङ जातिको आगमन कहिले र कसरी भयो ?
- खोटाङ जिल्लामा बोलिने तामाङ भाषा र तामाङ व्याकरणका विभिन्न कोटिबीच के कस्तो सम्बन्धको अध्ययन साथै समान र असमानताको अध्ययन गर्नु ?

- तामाङ ध्वनि व्यवस्था कस्तो रहेको छ ?
- तामाङ भाषामा कतिवटा भाषिकाहरू रहेका छन् ?
- तामाङ भाषाको रूप तथा वाक्य व्यवस्था कस्तो रहेको छ ?
- तामाङ व्याकरण अनुरूप खोटाङ जिल्लामा बोलिने तामाङ भाषामा के कति समानता र असमानता रहको छ ?
- खोटाङ जिल्लामा बोलिने तामाङ भाषाको शब्दभण्डारको स्थिति कस्तो रहेको छ ?

१.५ शोध विधि

खोटाङ जिल्लामा तामाङ जातिहरूले बोल्ने 'तामाङ भाषा' एक अध्ययन नामक शोधपत्र तयार पार्न निम्नलिखित क्षेत्रहरूमा सम्पर्क गरी सामग्री संकलन गरिएको छ ।

- (क) शोधकर्ता आफै तामाङ जातिको विद्यार्थी भएको हुनाले तामाङ भाषा र नेपाली भाषामा कुराकानी गरी सामग्री संकलन गरिएको छ ।
- (ख) तामाङ भाषा सम्बन्धी प्रकाशित विभिन्न लेख, रचना र तामाङ भाषासँग सम्बन्धित विशेषज्ञहरूको छलफलबाट प्राप्त राय सामग्री संकलन गरिएको छ ।
- (ग) तामाङ भाषासम्बन्धी जानकारी प्रौढ व्यक्तिहरूसँगको आपसी छलफलको माध्यमबाट सामग्री संकलन गरिएको छ ।

१.६ सीमाङ्कन

कुनै पनि योजना वा अनुसन्धान कार्य गर्दा निश्चित सीमाभित्र रहेर कार्य सपल बनाउनुपर्ने हुन्छ । सीमाङ्कन गरिनु भनेको कुनै पनि योजना, अध्ययन अनुसन्धान कार्य गर्दा तोकिएको निश्चित क्षेत्रलाई सीमा भनिन्छ । सीमाङ्कनकै कारणले अध्ययन र अनुसन्धान सन्तुलित गरिएको हुन्छ । त्यसैले प्रस्तुत शोधपत्रलाई पनि निश्चित सीमाभित्र बाँधिेर तयार पारिएको छ ।

- प्रस्तुत तामाङ भाषाको अध्ययन खोटाङ जिल्लाअन्तर्गते पर्न नुनथला, खार्मी, मुडे (दिक्तेल गा.वि.स.)को तामाङ भाषी जनसंख्यालाई मात्रै लिएर अध्ययन गरिएको छ ।
- तामाङ भाषाको सम्पूर्ण भषिका र व्याकरणिक क्षेत्रलाई नसमेटेर व्याकरण निम्न क्षेत्रलाई मात्र अध्ययनमा समेटिएको छ
 - क) तामाङ भाषाको रूप तथा वाक्य व्यवस्था
 - ख) तामाङ ध्वनि व्यवस्था
 - ग) तामाङ भाषिकाको चर्चा

घ) व्याकरणिक कोटीहरू अन्तर्गत नाम, सर्वनाम, पुरुष, लिङ्ग, क्रिया, विशेषण आदरार्थि रूप व्यवस्था, लिङ्ग, आदि पक्षमा मात्रै तामाड व्याकरणसँग तुलनात्मक रूपमा अध्ययन गरिएको छ ।

१.७ पूर्वकार्यको समीक्षा

भाषा मानवमात्रको एउटा महत्वपूर्ण नीधि हो । यही भाषाकै माध्यमले प्रत्येक समाज र समुदायको व्यक्तिले आपसि सम्पर्क कुराकानी लगायत भावनात्मक पक्षहरूको आदानप्रदान गर्दछ । त्यसैले भाषालाई सम्प्रेषणका महत्वपूर्ण साधनको रूपमा लिइन्छ । मानव इतिहास जति पुरानो छ भाषाको इतिहास पनि उति नै पुरानो देखिन्छ । मानव जगत्को अस्तित्वसँगै भाषाको विकास भएको भन्ने कुरा सहजै अनुमान गर्न सकिन्छ । मानव समाज युग परिवर्तन सँगसँगै भाषाले पनि विभिन्न आरोह-अवरोह र विकासका चरण पार गर्दै अहिलेको स्थितिसम्म आइपुगेको देखिन्छ ।

प्रत्येक राष्ट्र र समाजसँग आ-आफ्नै भाषिक विविधता रहेको हुन्छ । यहि विविधताभिन्न नै भाषाको निश्चित किसिमको व्यवस्था रहेको हुन्छ । त्यसैले भाषालाई एउटा व्यवस्था हो भन्ने गरिन्छ । यस्तै भाषाको विविध व्यवस्थाभिन्न अनेकौं उपव्यवस्थाहरू अल्झिएका हुन्छन् । त्यसैले भाषालाई एउटा जटिल अध्ययन र अनुसन्धानको विषय मानिएको पाइन्छ । भाषाको बारेमा कलम चलाउनु निश्चय पनि सहज र सरल विषय भने पक्कै होइन । भाषाका अध्ययन गर्ने अध्येताको कलमले भाषाको प्राचीन इतिहासको विभिन्न कालखण्डदेखि लिएर वर्तमानसम्मको विभिन्न प्रयोग सन्दर्भ समेतलाई नियाल्नुपर्ने हुँदा यस्तो अध्ययनलाई संवेदनशील रूपमा लिने गरिएको छ । प्रत्येक भाषाले समाज र संस्कृतिको बान्की आफुसँगसँगै डोच्याएको हुन्छ । उक्त भाषाको अध्ययन र अनुसन्धानसँगसँगै उक्त पक्षलाई पनि अध्येताले अत्यन्तै विचार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

“नेपाल चार वर्ण छतीस जातको साभा फूलवारी हो” यहाँ विभिन्न जातजाति भाषाभाषीको मिश्रित बसोबास हुँदै आएको छ । जातीय, धार्मिक, विविधतासँगै भाषाभाषीमा पनि प्रशस्त विविधता समेटिएको छ । विभिन्न भाषाभाषीका भाषा र लोकसंस्कृति राष्ट्रका साँस्कृतिक धरोहर हुन् जसको विकास संरक्षण सबर्द्धनको लागि प्रत्येक राष्ट्र, समुदाय र सचेत वर्गले अध्ययन, अनुसन्धान तथा खोज गर्न उत्तिकै आवश्यक पर्दछ । हाम्रो देश नेपालमा विभिन्न भाषाभाषीको संख्या १०० भन्दा बढी भएको अनुमान गरिएको छ । यही भाषाभाषीको भाषा, संस्कृतिको धर्मको संरक्षण, सम्बर्द्धन र विकास गर्ने लक्ष्य लिएर स्थापित

भएको राष्ट्रिय जनजाति महासंघले खासै महत्वपूर्ण कार्यहरू गर्न सकेको देखिँदैन । यति धेरै भाषिक विविधताले समेटिएको देश नेपालमा भाषाभाषीहरूका बारेमा अध्ययन अनुसन्धान हुन सकिरहेको देखिँदैन । जे जति भएका छन् त्यो पनि सीमित रूपमा मात्रै भएको देखिन्छ । ५९ भन्दा बढी जनजातिहरूले आफ्नो भाषा, धर्म, संस्कृति भेषभुषाको परिचय दिँदै जनजाति महासंघमा दर्ता गराएका देखिन्छन् । कतिपय भाषाको संस्कृतिको संरक्षण, सम्बर्द्धन स्वयं भाषिक समुदाय नै लागि परि पनि कतिपय जनजातिको भाषा लोप हुने स्थितिमा देखिन्छ । नेपालमा रहेका आदिवासी जनजातिहरूले बोलिने विभिन्न १०० भन्दा बढी भाषामध्ये तामाङ भाषा पनि एउटा महत्वपूर्ण भाषाको रूपमा रहेको देखिन्छ । त्यसैले तामाङ भाषामा भएका निम्न अध्ययन अनुसन्धानलाई नै पूर्वकार्यको समीक्षा भित्र राखिएको छ । तामाङ जातिको भाषा र संस्कृतिको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नको लागि तामाङ जातिको आफ्नै राष्ट्रिय स्तरसम्मको संस्थाको स्थापना भएको देखिन्छ । उक्त स्थापित संस्थाहरूमध्ये नेपाल तामाङ राष्ट्रिय महासंघ र नेपाल तामाङ घेदुङ संघ र नेपाल बौद्धिक तामाङ विद्यार्थी समाज, त्रि.वि., कीर्तिपुर आदि रहेका छन् ।

विशेष गरी आदिवासी जनजातिहरूको भाषाको अध्ययन नेपालमा कमै भएको देखिन्छ । हालसम्म अध्ययन भएका भाषाहरूमा राई, मगर, शेर्पा, तामाङ, बोटे जस्ता विषयहरूमा सामान्य अध्ययन भएको देखिन्छ । तामाङ भाषाको अध्ययनको लागि विभिन्न प्रयासहरू भए पनि मुख्यगरी भाषाकै बारेमा कुनै त्यस्तो गहिरो अध्ययन भने राष्ट्रिय स्तरबाट भएको देखिँदैन । हुन त तामाङ भाषाको व्याकरण पक्षको अध्ययन र निर्माण भने भएको देखिन्छ । अमृत योजनद्वारा लेखिएको तामाङ भाषाको व्याकरणलाई पहिलो व्याकरणको रूपमा लिइन्छ । त्यसैगरी उक्त व्याकरणको नेपाली व्याकरणसँग तुलनात्मक रूपमा व्यतिरेकी अध्ययन जगन्नाथ उपाध्यायले गरेको देखिन्छ ।

त्यसैगरी साँस्कृतिक पक्षतर्फ अत्यन्त प्रसिद्ध सेलो गीतको बारेमा अध्ययन भएको देखिन्छ । सेलो सम्बन्धी अध्ययन गर्ने अध्येताहरूमा शम्भुकुमार तामाङ “तामाङसेलो” एक अध्ययन, शोधपत्र त्रि.वि.वि, तुलसा “वाइवा तामाङ सेलोको वर्गीकरण” शोधपस्ताव, रीतिरिवाज सम्बन्धी लेखिएका प्रकाशित कृतिहरूमा सन्तवीर पाख्रिनको “तामाङ रिमिठम” तामाङ जातिहरूमा निक्कै प्रसिद्धी कमाएको कृतिको रूपमा लिइन्छ । हालसम्म आफ्नै लिपी विकसित नगरिसकेको तामाङ जातिले देवनागरी लिपी प्रयोग गरी साहित्यिक पत्रिका नाइसाल तिमाल टाइम्सलगायत ३६ भन्दा बढी पत्रिका पनि प्रकाशित गर्दै आइरहेको । दुईवटा अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन सम्पन्न गरिसकेको तामाङ जातिले पहिलो तामाङ अन्तर्राष्ट्रिय

सम्मेलन नेपालमा सम्पन्न गरेको थियो भने दोस्रो सम्मेलन २०६२ पुष ४ गते दार्जिलिङमा सम्पन्न गरेको हो ।” “विभिन्न राष्ट्रिय पत्रपत्रिकाहरूमा त्यही दोस्रो अन्तर्राष्ट्रिय तामाङ सम्मेलनले तामाङ भाषाको आफ्नै लिपी शब्दकोष घोषणा गरी चाँडो भन्दा चाँडो निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्न उक्त सम्मेलनले पारित गरेको छ । उक्त लिपीको नाम तामयीक (सम्भोटा) दिइएको छ । यो दोस्रो सम्मेलनको भाषिक लिपीको उपलब्धिले तामाङ भाषालाई अझ समृद्ध र विकसित बनाउने कुरामा अर्को इट्टा थपिएको छ ।

अन्तर्राष्ट्रिय स्तरबाट पनि तामाङ भाषाको अध्ययनमा महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको देखिन्छ । “मजाउदिन मार्टिनले तामाङ भाषामा Ph.D. (Tamang Phonetics) गर्नुले पनि यो भाषाको महत्व अझ बढ्न गएको देखिन्छ । त्यसैगरी बेलायती दुत एड्रियनले पनि “रसुवा क्षेत्रको स्याब्रुवेसी स्थित तामाङ जातिमा तिब्बती बुद्धवादको प्रभाव” शीर्षकमा पि.एच.डी. गरेको देखिन्छ (स्रोत: कान्तिपुर दैनिक) ।

तामाङ भाषामा यी यस्ता अध्ययन भए पनि वास्तविक रूपमा तामाङ भाषाको अध्ययन अनुसन्धान भने भएको मान्न सकिन्न । तामाङ भाषामा स्पष्टता दुईवटा भेदहरू रहेका छन् । एउटा पूर्वेली भेद र अर्को पश्चिमेली भेद । तामाङ भाषामा यस्तो भेदको स्थिति भए पनि लगभग धेरै हदसम्म बोधगम्यता भने रहेको पाइन्छ ।

संक्षेपमा भन्दा तामाङ भाषाको विभिन्न पक्षमा अध्ययन तथा अध्ययनका प्रयासहरू भए पनि भाषाकै बारेमा गहिरो अध्ययन भने हुन सकेको देखिँदैन । हालसम्म तामाङ भाषा र संस्कृति, रीतिरिवाज सम्बन्धी भएका अध्ययनका आँकडाहरू यसप्रकार रहेका छन् :

तामाङ भाषाको व्याकरण – अमृत योजन

नेपाली भाषा र तामाङ व्याकरणको व्यतिरेकी अध्ययन – जगन्नाथ उपाध्याय (एम.ए. नेपाली शोधपत्र)

तामाङ सेलो एक अध्ययन – शम्भुकुमार तामाङ (एम.ए. नेपाली शोधपत्र)

तामाङ सेलोको वर्गीकरण – तुलसा वाइवा (एम.ए. नेपाली शोधपत्र)

प्रस्तुत तामाङ भाषा : एक अध्ययन नामक शोधपत्रमा निम्न अनुसारका अध्यायहरू रहेका छन् :

अध्याय : एक

अध्याय एक अन्तर्गत समस्या कथन, उद्देश्य, शोधकर्ताको औचित्य, शोधविधि, सीमाङ्कन र पूर्व कार्यको समीक्षा शोधपत्रको रूपरेखामा समावेश गरिएको छ ।

अध्याय : दुई

अध्याय दुईमा तामाङ भाषा परिचय समावेश गरिएको छ ।

अध्याय : तीन

अध्याय तीनमा खोटाङ जिल्लामा बोलिने तामाङ भाषाको व्याकरणको अध्ययनको साथै तामाङ भाषाको व्याकरण अनुसार गरिएको छ ।

अध्याय : चार

अध्याय चारमा तामाङ भाषाको रूप तथा वाक्य व्यवस्था समावेश गरिएको छ ।

अध्याय : पाँच

भाषिकाको अध्ययन ।

अध्याय : छ

अध्याय सातमा उपसंहार, निष्कर्ष र सुभाव प्रस्तुत गरिएको छ ।

सन्दर्भसूची

परिशिष्ट : क

परिशिष्ट : ख

अध्याय दुई भाषाको परिचय

२.१ ध्वनी व्यवस्था / वर्ण व्यवस्था

मान्छेका उच्चारण अवयवको सहायताले उच्चरित हुने सबैभन्दा सानो सार्थक भाषिक एकाई वा ध्वनी प्रतीकलाई वर्ण भनिन्छ । तामाङ भाषाको पनि आफ्नै वर्ण व्यवस्था रहेको पाइन्छ । तामाङ वर्णलाई मुख्यतयः दुई प्रकारमा विभाजन गर्न सकिन्छ ।

- १) खण्डीय वर्ण (Segmental phonema)
- २) खण्डेत्तर वर्ण (Supra-segmental Phonemes)

१) स्वतन्त्र अस्तित्व भएका अर्थात् एकलै उच्चारित हुने वर्णहरूलाई खण्डीय वर्ण भनिन्छ । उक्त वर्णहरू लाई खण्ड गरेर सुन्न वा लेख्न सकिन्छ । खण्डीय वर्ण पनि दुई प्रकारमा विभाजन गरेर हेर्न सकिन्छ ।

- क) स्वर वर्ण (Vowels)
- ख) व्यञ्जनवर्ण (Consonents)

तामाङ भाषामा स्वरवर्ण र व्यञ्जन वर्ण गरि ४७ वटा वर्णहरू रहेका छन् ।

(आ, आः, इ, इः उ, उः ए, एः ओ, ओः)

क, ख ग, ग., ड, ड

च छ, ज, ज,

ट, ठ, ड, ड न न

त, थ द द

प फ ब भ म म

य य इ र

ल ल व व

स स ह

२.१.१ स्वरवर्ण

कुनै वाधा विना बोलिने ध्वनिलाई स्वर भन्दछन् । (शब्द रचना र वर्ण विन्यास, वाक्यतत्व अभिव्यक्ति रचना र साहित्य) मोहनराज शर्मा ।

तामाङ भाषामा १० वटा अर्थ विभेदक स्वर पाइन्छ । (आ, आः, इ, इः, उ, उः, ए, एः, ओ, ओः)

२.१.२ स्वर वर्णको पहिचान

सामान्तया स्वरवर्णको पहिचानको आधार व्यतिरेकी विश्लेषणको अध्ययनलाई लिइन्छ । कुनै पनि भाषाको कति वटा स्वर र व्यञ्जन रहेको छ भनि प्रमाणित गरिने भरपर्दो अध्ययनको आधार नै व्यतिरेकी विश्लेषण हो । यसैको सहयोगले भाषामा रहेको वर्णको पहिचान गर्ने गरिन्छ । त्यसैले तामाङ भाषाको वर्णको पहिचानको आधारलाई पनि व्यतिरेकी विश्लेषणकै आधारमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

व्यतिरेकी विश्लेषणद्वारा तामाङ स्वरवर्णको पहिचान ।

क) /छा/ वा - चराउनु	/छा:/ वा ठट्याउनु
/छी/ वा - छाप्नु	/छी:/ वोसो
/छ/ वा - भुक्नु	/छ:/ वा रमाईलो हुनु ।
/छे/। - घाँस (चोया)	/छे:/ आयु
/छो/ - डोरी	/छो:/ प्रसाद
ख) /चाजी/ खायो	/चा:जी/ उताउलो हुनु भयो
/थीजी/ फुट्यो	/थी:जी/ उठायो
/थुजी/ पिरो भयो	/थु:जी/ (टिप्यो)
/ठेजी/ विस्कन लायो	/ठे:जी/ ठुड मार्यो
/तोजी/ चाहियो	/तो:जी/ (पिट्यो)

माथि उल्लेखित व्यतिरेकी उदारहणबाट तामाङ भाषामा १० वटा स्वरवर्णहरू छन् भन्ने कुरा स्पष्ट हुन्छ ।

२.१.३ स्वरवर्णहरू बीचको व्यतिरेकी

तामाङ भाषाको स्वरवर्णहरू बीचको व्यतिरेकीलाई निम्नानुसार स्पष्ट पार्न सकिन्छ ।

व्यतिरेकी		स्वरवर्ण
आ, इ	का (रगत)	की (पानी)
	साङ (धुप)	सीङ (दाउरा)
आ, उ	ना (नाक)	कु (छाती)
	साङ् (धुप)	सुङ् (मुख)
आ, ए	ना (पीप)	ने (दूध)
	का (रगत)	के (पटका)

आ, ओ	कान् (भात)	कोन् (भानिज)
	गा (वर्को)	गो (आड)
इ, ऊ	डी (छाला)	डु (छैठौं अंक)
	सीड (दाउरा)	सुड् (मुख)
इ, ए	मी (आँखा)	मे (आगो)
	पीड (हरियो)	पेड (पाहा)
इ, ओ	फी (बोक्रा)	को (पेट)
	तीड् (मुटु)	तोड् (रुख)
उ, ए	कु (छाती)	के पटुका)
	लुड् (माला)	लेड् (मित)
ए ओ	ने (दूध)	नो (लसुन)
	केन (ससुरा)	कोन (भानिज)
उ, ओ	रु (सीड)	रो (सार्थी)
	ठुडवा (उत्पत्ति)	ठोडवा (खोलु)

२.१.४ स्वर वर्णको वर्गीकरण

तामाड भाषका स्वरहरूलाई निम्न लिखित आधारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

२.१.४.१ ओठको स्थिति

यस किसिमको स्वरको उच्चारणमा ओठको अवस्था वा स्थिति एकै प्रकारको हुँदैन । कुनै स्वरको उच्चारणमा ओठको आकार गोलो हुन्छ भने कुनै स्वरको उच्चारणमा ओठ फैलिएको हुन्छ । त्यसैका आधारमा तामाड स्वरवर्णलाई गोलित र अगोलित गरी २ प्रकारमा विभाजन गरिएको छ ।

क) गोलित स्वर (Rounded Vowels)

स्वर वर्णको उच्चारण गर्ने क्रममा ओठको आधार गोलित भई उक्त वर्ण उच्चारण हुन्छ भने त्यस्तो वर्णलाई गोलित स्वरवर्ण भनिन्छ । तामाड गोलित स्वर वर्णहरू निम्न हुन् ।

(उ, उ, ओ, ओ) गोलित स्वरवर्ण

ख) अगोलित

ओठहरू तटस्थ रहँदा वा अझ फ़ैलिएर उच्चारित हुने स्वरहरू अगोलित स्वरहरू हुन् । तामाङका (आ, आः, इ इः ए एः) अगोलित स्वरवर्णहरू हुन् ।

२.१.४.२ जिब्रोको उचाई

स्वरवर्णको उच्चारण प्रकृत्यामा जिब्रोको स्थिति एकै प्रकारको हुँदैन । अथवा स्वरको उच्चारणमा जिब्राले विभिन्न उचाई लिन सक्छ । उच्चारण गर्ने क्रममा जिब्रो निकै माथि उठेर तालुसँग अत्यन्तै नजिक पनि हुन सक्छ र निकै तल भरेर तालुभन्दा निकै टाढा रहेर पनि सक्छ । यी दुई उचाइका बीचमा अन्यत्र कतै पनि रहन सक्छ । यस्तो हुँदा मुखविवर साँघुरो वा संवृत, धेरै खुलेको वा विवृत वा यी दुवै अवस्थाबा बीचको कुनै अवस्थामा रहन सक्छ । यसै आधारमा तामाङ स्वरलाई चार तहको उचाइमा वर्गीकरण गरिन्छ ।

क) संवृत स्वर (Close)

जिब्रो तालुको नजिकै पुगेर मुखविवर साँघुरो भएको अवस्था नै संवृत अवस्था हो । यसलाई बन्द वा उच्च अवस्था पनि भनिन्छ । (योगन्द्र प्रसाद यादव र रेग्मी, भाषा विज्ञान) । यस अवस्थामा उच्चारित स्वरहरू संवृत स्वर हुन् । तामाङ संवृत स्वरहरू : (इ इः, उ, उः) हुन् ।

ख) अर्धसंवृत अवस्था (Half Close)

जिब्रो संवृत अवस्थाभन्दा तल रहेको अवस्था हो । यसलाई आधा बन्द अवस्थामा वा संवृत मध्य अवस्था पनि भनिन्छ । यस अवस्थामा उच्चारित हुने तामाङ स्वरहरू (ए, एः ओ ओः) हुन् । यिनलाई अर्धवृत तामाङ स्वर भनिन्छ ।

ग) विवृत स्वर (Open)

अन्य स्वरको उच्चारणमा भै बन्द हुने र टाढा रहने स्थिति नभएर जिब्रो मुखको सतहमा रही मुखद्वार पूर्णतः खुला रहेको स्थितिमा उच्चारण हुने स्वरलाई विवृत स्वर भनिन्छ । तामाङ खुला स्वर अ र आ हुन् ।

२.१.४.३ जिब्रोको सक्रियताको आधारमा

स्वरहरूको उच्चारणमा जिब्रो कहिले अघि सर्ने कहिले तटस्थ रहने र कहिले पछि सर्ने गर्दछ । यसरी जिब्रो अगि सर्दा अघिल्लो भाग सक्रिय हुने, तटस्थ रहँदा मध्य भाग

सक्रिय हुने र पछिसर्दा पछिल्लो भाग सक्रिय हुने गर्दछ । जिब्राका विभिन्न अवस्थामा उच्चारित तामाड स्वरलाई मुख्यत ३ वर्गमा बाँडिन्छ ।

क) अग्र स्वर (Front Voewels)

जिब्राको अघिल्लो भाग सक्रिय भएर उच्चारण हुने स्वरलाई अग्रस्वर (Front Vowels) भनिन्छ । यी आधारमा तामाड अग्रस्वर (इ, इः, ए, एः) हुन् :

ख) केन्द्रीय स्वर/ मध्य स्वर

जिब्रो तटस्थ रहेर उच्चारित हुने स्वर केन्द्रीय स्वर हुन् । अथवा उच्चारण प्रक्रियामा जिब्राको मध्यभाग सक्रिए भएर उच्चारण हुने स्वरलाई केन्द्रीय वा मध्य स्वर भनिन्छ । तामाड मध्य स्वरहरू यी हुन् : (आ आः)

ग) पश्च स्वर (Back Vowels)

जिब्रोको पछिल्लो भाग वा जिह्वापश्च सक्रिए भएर उच्चारित हुने स्वर पश्च स्वर हुन । तामाड पश्च स्वरहरू (उ उः, ओ ओः) हुन् ।

२.१.४.४ तामाड स्वरको वर्गीकरण (मात्राको आधारमा)

कुनै पनि भाषामा रहेको स्वरहरूको उच्चारण गर्दा समयको मात्रा (अवधि) एकै प्रकारको हुँदैन । कुनै स्वरको उच्चारणमा समय थोरै लाग्छ । भने कुनै स्वरको उच्चरण गर्दा सो भन्दा लामो समय लाग्दछ । यसरी स्वरको उच्चारण अवधिमा लाग्ने समयको आधारमा तामाड स्वरलाई २ प्रकारमा विभाजन गर्न सकिन्छ ।

क) ह्रस्व स्वर ख) दीर्घ स्वर

क) ह्रस्व स्वर

उच्चारण गर्दा थोरै समय लाग्ने स्वरलाई ह्रस्व स्वर भन्दछन् । आ, इ, उ, , ए र ओ तामाड ह्रस्व स्वरहरू हुन ।

ख) दीर्घ श्वर

उच्चारण गर्दा तुलनात्मक रूपमा ह्रस्व उच्चारण भन्दा केही बढी समय अवधि लिई उच्चारित हुने स्वरलाई दीर्घ स्वर भन्दछन् । आ, इः, उःओः र एः तामाड दीर्घ स्वरहरू हुन् ।

२.१.४.५ श्वरवर्णहरूको संयुक्तता

स्वरवर्ण एकलै उच्चारण हुने वा स्वर संयुक्त भई उच्चारण हुने आधारमा तामाड स्वरलाई दुई प्रकारमा बाँड्न सकिन्छ ।

क) मूल स्वर:

अन्य कुनै स्वरवर्णसँग संयुक्त नभई एकलै उच्चारण हुने स्वरलाई मूल स्वर भन्दछन् । आ आः, इ इः, उ उः, ए एः ओ औः) तामाङ मूल स्वरहरू हुन् ।

ख) द्विस्वर

मूल स्वरभै एकलै उच्चारित नभएर दुई मूल स्वरहरू मिलेर उच्चारित हुने स्वरलाई द्विस्वर भनिन्छ । आइ आइ आउ, इउ उइ, ओइ, र एइ जस्ता तामाङ हिश्वर हुन । जस्तै हिश्वर प्रयोग भएर उच्चारण हुने केही उदाहरणहरू

आइ	आइराक् (रक्सी)
	माइ, (भैसी)
उइ	रुइ (थर)
	पुइ (सर्प)
	खुई (बुढी)
	चुइ (यहाँ)
एइ	
ओइ	छ्योइ (नजिक)
	स्योइ (विहान)
आउ	हाउ (खुवाउनु)
	छाउ (चराउनु)
इउ	नीउ (जा)
	टीउ (बस)

२.१.५ व्यञ्जन वर्ण

श्वास प्रवाहमा बाधासहित उच्चारण हुने ध्वनि व्यञ्जन वर्ण हो । (लामीछाने, रेग्मी, सामान्य भाषा विज्ञान, हिराबुक्स) लोमो समयसम्म उच्चारण गर्नको लागि यस्ता वर्णलाई स्वरवर्णको सहायता चाहिन्छ । तामाङ अर्थ विभेदक व्यञ्जनहरू ३७ ओटा छन् । अमृत योञ्जन तामाङ व्याकरण, नेपाल राष्ट्रिय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, २०५४)

भाषा वैज्ञानिक आधारमा तामाङ व्यञ्जन वर्णको वर्गीकरण निम्न अनुसार गरिएको छ ।

१. उच्चारण स्थान

२. उच्चारण प्रयत्न

३. प्राणत्व

४. घोषत्व

२.१.५.१ उच्चारण स्थान

कुनै पनि व्यञ्जन ध्वनिको उच्चारणको लागि दुई उच्चारण अवयव या त छोइन्छन् या अत्यन्तै नजिक हुन्छन र हावामा घर्षण पैदा हुन्छ । यसरी सम्पर्कमा आउने उच्चारक अवयवहरूमध्ये दुवै उत्तिकै सक्रिय हुँदैनन् । ती मध्ये कम उच्चारण अवयवलाई उच्चारण स्थान भनिन्छ । विशेष गरी मुखविवरका माथितिरका अङ्गहरू माथिल्लो ओठ, माथिल्लो दाँत, वर्त्स, तालु, कोमल तालु, लिंगलिगे तथा धोक्रो र स्वरयन्त्रमुख यस्ता उच्चारण अवयव हुन । स्थानको आधारमा तामाङ व्यञ्जन ध्वनिहरू ओष्ठ्य, दन्त्य, जिह्वाग्रदन्तमुलिय, फलक दन्तमुलीय, तालव्य, कष्ठ्य, तथा स्वर यन्त्रमुखीको रूपमा विभाजन गर्न सकिन्छ ।

क) ओष्ठ्य (Labial)

उच्चारण प्रकृत्यामा दुई वटा ओठ सक्रिय भई उच्चारित हुने ध्वनिलाई ओठ्य ध्वनि भनिन्छ । निम्न व्यञ्जन वर्णहरू तामाङ ओष्ठ्य वर्णअन्तर्गत पर्दछन् । प, फ, ब, म व, व.

ख) दन्त्य :

माथिल्लो दाँत र जिह्वाग्राका मद्दतबाट उच्चारित हुने ध्वनि दन्त्य ध्वनि हुन् । त, थ, द, द. तामाङ दन्त्य वर्ण हुन् ।

ग) जिह्वाग्रदन्तमुलिय

जिह्वाग्र र वर्त्सको भाग मिली उच्चारित हुने वा जिब्रोको अग्रभागको टुप्पो दन्तमुल (वर्त्स) को सहायताले उच्चारण हुने व्यञ्जनलाई जिह्वाग्रदन्तमुलिय वा जिह्वाग्र वर्त्स व्यञ्जन भनिन्छ । यस्ता तामाङ व्यञ्जन वर्णहरू निम्न रहेका छन् । ट, ठ, ड, ड.न न. ल ल. र र.

घ) फलकदन्तमुलीय

जिह्वाफलक र वर्त्सको अघिल्लो भाग मिलि उच्चारण हुने वर्णलाई फलक दन्तमुलिय वा जिह्वा फलकीय वर्त्स वर्ण भनिन्छ । यी ध्वनिको उच्चारणमा जिब्रो टम्म

जोडिन्छ र पछि विस्तारै खुल्ला स्वास विस्तारै घर्षणसाथ बाहिरिन्छ । यस्ता तामाड व्यञ्जनहरू यी हुन् :च, छ, ज, ज. स, स. ।

ड) तालव्य

जिट्त्वामध्ये र तालु मिलि उच्चरित हुने व्यञ्जनलाई तालव्य व्यञ्जन भनिन्छ । य य. तालव्य व्यञ्जन हुन् ।

च) कष्य/हनुमलीयः

जिट्वापश्च र कोमल तालुको सहायताले उच्चारण हुने व्यञ्जनलाई कष्य व्यञ्जन भनिन्छ । यस्ता तामाड व्यञ्जनवर्णहरू निम्नानुसार रहेका छन् । क, ख, ग, ड ड.

छ) स्वरयन्त्रमुखीः

स्वरतन्त्रिहरूको सहायताले वा दुई वटा स्वरतन्त्रीमिली उच्चारित हुने व्यञ्जनलाई स्वरयन्त्रमुखि व्यञ्जन भनिन्छ । ह, तामाड स्वरयन्त्रमुखि व्यञ्जन वर्ण हो ।

२.१.५.२ प्रयत्नको आधारमा

फोक्सोबाट सास बाहिर निस्कँदा उच्चारण अवयवहरू जोडिने, घर्षण हुने, थर्किने, आदि हुन्छ । व्यञ्जनको उच्चारण हुँदा उच्चारण अवयव र सासको गतिमा विविधता पाइन्छ । उच्चारण प्रक्रियामा देखिने यस्ता विविधतालाई उच्चारण प्रयत्न भनिन्छ । यस आधारमा तामाड व्यञ्जनलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गरिन्छ ।

क) स्पर्श

उच्चारणको क्रममा कुनै न कुनै स्थानमा स्पर्श गरेर वा छोडिएर मात्र उच्चारित वर्णलाई स्पर्श व्यञ्जन भन्दछन् । तामाड भाषाका प, फ, ब, व. त, थ, द द. ट ठ ड ड. क, ख, ग ग. वर्णहरू स्पर्शी व्यञ्जन हुन् ।

ख) स्पर्शसंघर्षी

उच्चारणको क्रममा उच्चारण स्थानमा छोडनुका साथै घर्षणसमेत पैदा भई उच्चारित हुने व्यञ्जनलाई स्पर्श संघर्षी व्यञ्जन भनिन्छ । च, छ, ज, ज., तामाड स्पर्श संघर्षी व्यञ्जनहरू हुन् ।

ग) संघर्षी

जिब्रोले उच्चारणस्थान नछुदैको स्थितिमा श्वासको घर्षणद्वारा उच्चारण हुने व्यञ्जनलाई संघर्षी व्यञ्जन भनिन्छ । अमृत योञ्जन, तामाड व्याकरण । स स. ह तामाड संघर्षी व्यञ्जन वर्णहरू हुन् ।

घ) नासिक्य

कोमलतालु केही तल भरेर मुखतिरबाट रोकिइ नाकबाट सासफेरी उच्चारण हुने व्यञ्जनलाई नासिक्य व्यञ्जन भनिन्छ। ड ड., न, न., म, म., तामाङ नासिक्य वर्णहरू हुन्।

ङ) कम्पित

जिब्रो थथर्कीएर जिब्रोको टुप्पाले वर्त्सस्थानमा छोइ उच्चारण हुने वर्णलाई कम्पित वर्ण भनिन्छ। र, र तामाङ कम्पित व्यञ्जन वर्णहरू हुन्।

च) पार्श्विक

जिब्रोको टुप्पाले दन्तमुललाई धक्का दिई जिब्रो फराकिलो भई जिब्रोको छेऊ छेऊबाट सास निस्की उच्चरित हुने वर्णलाई पार्श्विक व्यञ्जनवर्ण भनिन्छ। ल, ल. तामाङ व्यञ्जन वर्णहरू हुन्।

छ) अन्तस्थः / अर्धस्वर

उच्चारणको सुरुवातमा स्वरजस्तै र अन्त्यमा व्यञ्जनजस्तै भई जिब्रो स्वरको उच्चारणविन्दुभन्दा अझ मथि उचालिइ उच्चारण हुने वर्णलाई अन्तस्थ वा अर्ध स्वर भनिन्छ। य, य., व, व. तामाङ अर्धस्वरहरू हुन्।

२.१.५.३. प्राणत्वका आधारमा

कुनै ध्वनिको उच्चारणका लागि श्वास वा प्राण धेरै चाहिन्छ कि थोरै भनेर हेरी त्यसको आधारमा ध्वनिहरूको वर्ण वा वर्गीकरण गर्ने आधार प्राणत्व हो। यो श्वासको स्रोतसँग सम्बन्धित वाह्य प्रयत्न हो। प्राणत्वका आधारमा वर्णलाई अल्पप्राण र महाप्राण गरी दुई वर्गमा बाँडन सकिन्छ।

क) अल्पप्राण

फोक्सोबाट निस्कने स्वासको गति वा मात्रा कम प्रयोग भई उच्चारित हुने ध्वनिलाई अल्पप्राण ध्वनि भनिन्छ। तामाङ भाषामा अल्पप्राण ध्वनिहरू यी हुनः

क,	च	ट	त	प	
ग	ज	ड	ड	व	
ङ	ङ	न	न	म	म
य	य	र	र	ल	ल
व	व	स	स		

ख) महाप्राण

ध्वनिको उच्चारणमा धेरै स्वासको प्रयोग हुने वा उक्त ध्वनिको उच्चारणमा धेरै श्वास लाग्ने ध्वनिलाई महाप्राण भनिन्छ। ख, छ, ठ, थ, फ, तामाङ महाप्राण ध्वनिहरू हुन्।

२.१.५.४. घोषत्वको आधारमा

रुद्रघन्टीको भित्री भागमा रहेको ध्वनि बाकसको उच्चारण प्रक्रियामा महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । स्वरतन्त्री भित्र मासुले बनेका खुल्ने र बन्द हुने दुई चिम्टिहरू हुन्छन् । यी चिम्टिहरू उच्चारणको क्रममा टाढा जाने नजिक आउने खालका हुन्छन् । स्वर चिम्टि नजिक आई थर्किएर उच्चारण हुने व्यञ्जनलाई सघोष र स्वरचिम्टि टाढा रही नथर्किएर नै उच्चारण हुने व्यञ्जनलाई अघोष व्यञ्जन भनिन्छ । तामाङ व्यञ्जन वर्णलाई घोषत्वको आधारमा घोष र अघोष गरी २ प्रकारमा बाँड्न सकिन्छ ।

क) घोष

स्वर यन्त्रमा कम्पन उत्पन्न भई उच्चारण हुने वा दुईवटा स्वरचिम्टिहरू आपसमा नजिकको स्थितिमा आएर कम्पन सहित उच्चारित ध्वनिलाई घोष ध्वनि भनिन्छ । तामाङ घोष ध्वनिहरू यी हुन् :

ग	ज	ड	द	ब
ड	न	म		
य	र	ल	व	
स	ह			

ख) अघोष

स्वरयन्त्रमा कम्पन पैदा नभई उच्चारित हुने ध्वनि अघोष हुन् । तामाङ अघोष ध्वनिहरू यी हुन् :

क	च	ट	त	प	
ख	छ	ठ	थ	फ	स

सारांश

प्रस्तुत अध्यायको आधारमा हेर्दा तामाङ भाषामा ४७ वटा वर्णहरू रहेका छन् । जसमध्ये ३७ वटा अर्थविभेदक व्यञ्जन वर्ण र १० वटा स्वरवर्णहरू रहेका छन् । अन्य भाषाको व्याकरणमा जस्तो नभएर यस भाषामा स्वर र व्यञ्जनमा केही पृथकता भेटिन्छ । नेपाली भाषामा घ, भ्र, ज्ञ, ध, क्ष, त्र, ज्ञ जस्ता वर्णहरू यो भाषामा रहेको पाइँदैन । त्यसैगरि एउटै वर्णलाई स्वशासनका आधारमा पनि पुनरावृत्ति गरिएको छ जसले स्वशासन का आधारमा अर्थमा विभेद गर्दछ । समग्रमा भन्दा यो भाषाको वर्ण पक्षमा नेपाली भाषाको भन्दा पृथक किसिमको विशेषता रहेको देखिन्छ । संख्यात्मक रूपमा पनि ३७ वटा व्यञ्जन वर्ण र १० वटा स्वरवर्णहरू यस भाषामा रहेको देखिन्छ । यी दुवै वर्णहरूको वर्णव्यवस्था, व्यतिरेकी र वर्गीकरणका आधार भने नेपाली भाषा वर्गीकरणकै आधारलाई लिइएको छ ।

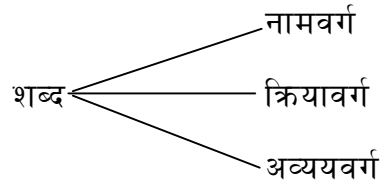
अध्याय तीन

३. शब्दवर्ग र वर्गीकरण

१. प्रत्येक भाषामा आफ्नै शब्दभण्डार रहेको हुन्छ त्यही शब्दभण्डारभित्र विभिन्न आधारमा (व्याकरणात्मक, अर्थगत, रूपगत) शब्दलाई विभिन्न वर्गमा विभाजन गरिन्छ । त्यसैले तामाङ्ग भाषाको पनि आफ्नै शब्दभण्डार रहेको हुँदा निश्चित रूपमा शब्दवर्गहरू पनि वर्गीकृत गरिनुपर्दछ । शब्दवर्ग वर्गीकरणका विभिन्न आधारहरू भए तापनि तामाङ्ग भाषाको शब्दवर्गलाई कार्यगत आधारमा मात्रै वर्गीकरण गरिएको छ ।

(क) कार्यगत आधारमा तामाङ्ग शब्दवर्गको वर्गीकरण र अध्ययन

शब्दहरूको कार्यगत रूपलाई विचार गर्दा स्थूल रूपमा तीनवर्ग वा समूहमा राखेर अध्ययन गर्न सकिन्छ ।

१. नामवर्ग (नाम, सर्वनाम, विशेषण) ।

२. क्रियावर्गभित्र क्रियाको काम गर्ने यसकै विभिन्न भेदहरू पर्दछ ।

३. अव्ययवर्ग (क्रियायोगी, नामयोगी, विस्मयादिवोधक, निपात पर्दछ) ।

३.१. नाम (Noun)

नेपाली भाषामा जस्तै तामाङ्ग भाषामा पनि व्यक्ति, वस्तु, स्थान, जनावर आदि बुझाउने शब्दहरूलाई नाम भनिन्छ । व्याकरणात्मक कार्यको आधारमा वाक्य, कर्म वा पुरक भई आउन सक्ने शब्दलाई नाम भनिन्छ । जस्तै :

खोटाङमा प्रयोग हुने

रामेछाप

१. च्योन हाजी (खोटाङ)

आङ् क्राजी

भाइ/बहिनी रोई ।

बहिनी रोई

२. रमेश पाप्ची

रमेश लड्यो

३. माइसे ने पीन्जी

मुइसे ने पीनजी

भैसीले दूधदियो

४. पेमागी तीमि म्लाला/म्लासिगी ची मुला (खोटाड)

पेमाको घरमा भाँती जाँड छ

५. रासे साडा चाजी

वाखाले कोदो खायो

च्योन, रमेश, साडा, ने, म्लासिजी, ची नाम शब्दहरू हुन् । यी शब्दहरू वाक्यमा कर्ता, कर्म वा पुरुषको रूपमा आउन सक्छ । यस्तै माथिको नाम शब्दमा से (ले) विभक्ति लाग्न सक्छ ।

३.१.१. नामको विभाजन

(क) सजीव नाम

सजीव वस्तु जनाउने नामलाई सजीव नाम (Living noun) भनिन्छ । नागा (कुखुरा), रा (वाखा), मी (मान्छे), दोङ् (रुख), पिङ्गे डाय् (साग) जस्ता नामपदहरू सजीव नामहरू हुन् ।

यी माथि उल्लेखित नामहरूको प्रयोग खोटाडमा रहेका तामाडहरूको अर्थतात्विक दृष्टिले फरक रूपमा नबुझे पनि ध्वनितात्विक उच्चार्य दृष्टिकोणले केही भिन्दै रहेको देखिन्छ । जसलाई तल चार्टमा देखाइएको छ ।

खोटाडमा प्रयोग हुने	रामेछाप क्षेत्रमा प्रयोग
तोङ् रुख)	दोङ् (रुख)
डाप् तिउन/तरकारी)	डाप् (साग)

उल्लेखित चार्टको उदाहरणलाई अध्ययन गर्दा पहिलो उदाहरणमा ध्वनितात्विक दृष्टिले भिन्न वर्णको प्रयोग अथवा दन्त्य अघोष 'त' र दन्त्य सघोष 'द' को प्रयोग भएको देखिन्छ । त्यस्तै दोस्रो उदाहरणमा ध्वनितात्विक र औच्चारिक दृष्टिले एउटै भए पनि अर्थतात्विक दृष्टिले केही भिन्न रहेको देखिन्छ ।

३.१.२ निर्जीव नाम (Non-living noun)

निर्जीव वस्तुको प्रतिनिधित्व गर्ने नाम शब्दलाई निर्जीव नाम भनिन्छ । जस्तै: कडी (काठ), लानी (जुन), सीङ् (दाउरा), तीम् (घट) की (पानी) आदि शब्दहरू निर्जीव नामहरू हुन् ।

वाक्यमा सजीव नामसँग कारकीय सर्ग दा (लाई) आउँछ भने निर्जीव नामसँग नारकीय सर्ग -/दा/ आउन सक्दैन ।

चु तोड्दा थागो ।	- यो रुखलाई काट ।
युड्वा मार् हुरो ।	- ढुङ्गा तल फ्याँक ।

माथिको उदाहरणमा तोड्सँग 'दा/ (लाई) आएको छ भने यस्तै बहुवचनीय सर्गको प्रयोगबाट पनि सजीव र निर्जीव नाम छुट्याउन सकिन्छ । सजीव नामसँग बहुवचनी सर्ग आउन सक्छ । जस्तै: राजुगु (बाखाहरू), रोजुगु (साथीहरू), आखेजुगु (बाजेहरू), दोड्जुगु (रुखहरू) । तर निर्जीव नामसँग बहुवचनीय सर्ग /जुगु/ आउन सक्दैन (तामाङ व्याकरणको मान्यता) ।

खोटाङमा प्रयोग गरिने	तामाङ व्याकरणमा प्रयोग भएका
राज्या (बाखाहरू)	राजुगु (बाखाहरू)
राज्या (साथीहरू)	रोजुगु (साथीहरू)
आखेज्या (बाजेहरू)	आखेजुगु (बाजेहरू)

माथिको अध्ययनले के स्पष्ट पार्दछ भने खोटाङ जिल्लामा तामाङहरूले प्रयोग गर्ने बहुवचनीय सर्ग 'ज्या' तामाङ व्याकरण भन्दा वर्णतात्विक दृष्टिले फरक रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी अर्को महत्वपूर्ण कुरा निर्जीव नामसँग बहुवचनीय सर्गको प्रयोग यस क्षेत्रमा प्रयोग भएको देखिन्छ । जस्तै:

युडपा/युड्पाज्या मार् हुरो । - ढुङ्गाहरू तल फ्याँक ।

क्यामनाङ्नु खिल टुमु । - वाटोभरि दिसाहरू रहेछ ।

सोर्पाज्या खाजुम । - असिनाहरू परेछ ।

क्लीङ्ज्या वेले युजुम । - हिउँहरू थुप्रै परेछन् ।

यी माथि उल्लेखित वाक्यहरू नेपाली भाषामा अस्वाभाविक जस्तो देखिए पनि तामाङ भाषामा स्वाभाविक वाक्यको रूपमा प्रयोग गरिन्छ ।

सजीव नामलाई पनि जन्तु नाम (Animal name) र जन्तुइतर नाम (Inanimate noun) मा छुट्याउन सकिन्छ ।

३.१.३ जन्तु नाम (Animate noun)

जीवजन्तुको जानकारी दिने नामलाई जन्तु नाम भनिन्छ । जस्तै: नागा (कुखुरा) रा (बाखा), च्यान् (वाघ), तारङ्ग (माछा) आदि जन्तुनाम भित्र पर्दछ ।

३.१.४ जन्तुइतर नाम (Inanimate noun)

जन्तुबाहेक कीरा फट्याङ्गा, रुखविरुवा आदि अन्य वस्तुको जानकारी दिने नामलाई जन्तुइयार नाम भनिन्छ । जस्तै:

सीङ् (काठ), साप्रा (माटो), टोङ् (रुख), तेप्पेर (एक किसिमको फट्याङ्गा), तिबत् (जुका) आदि ।

जन्तुनाम र जन्तुइतर नामको विभाजनको आधार लिङ्गलाई (Gender) मान्न सकिन्छ । जन्तु नाममा लिङ्गी सर्गसँगै । -मा:मा, योमा, स्यामा/ को प्रयोग हुन्छ । जस्तै:

नागा (कुखुरा) – नागामा:मा (कुखुरा माउ)

– नागायोमा (पोथी)

मे (गोरु) – मेमा: मा (गाई)

– मेयोमा (कोरली)

तामाङ – तामाङ्स्या (तामाङ्नी)

नाना (दिदी) – नानामा (भिनाज्यू)

जन्तुइतर नाममा माथि उल्लेखित लिङ्गी सर्गको प्रयोग हुन सक्दैन ।

माथि प्रस्तुत अध्ययनलाई तुलनात्मक रूपमा अध्ययन गर्दा निम्न कुराहरूमा विभेद रहेको पाइन्छ । खोटाङ जिल्लामा बोलिने नामको लिङ्गी वर्गको (मा:मा योमा, स्यान्टी) प्रयोगमा रामेछाप क्षेत्रमा बोलिने प्रयोग गरिने सर्गभन्दा केही भिन्न अर्थ र वार्षिक संरचना रहेको देखिन्छ । जस्तै:

खोटाङमा प्रयोग गरिने रामेछाप क्षेत्रमा प्रयोग

नामायोमो (कुखुराको पोथी) योमा (पोथी)

मे (गाई) मे (गोरु)

मेमा: मा (माउगाई) (मेमा: माउ गाई)

मेयोमो (कोरली)

नाना (दिदी) नाना (दिदी)

नानामा (दिदीभेना) नानाम् (भिनाज्यू)

माथिको उदाहरणलाई तुलनात्मक तवरले विश्लेषण गर्दा खोटाङमा प्रयोग गरिने र रामेछाप क्षेत्रमा प्रयोग गरिने कतिपय नामिक पदमा वर्ण तात्विकदेखि अर्थतात्विक रूपमा समेत भिन्नता रहेको देखिन्छ । कतिपय शब्द प्रयोग खोटाङ जिल्लामा बोलिने तामाङ

भाषाको सापेक्षतामा अस्वाभाविक पनि रहेको देखिन्छ । जस्तै: मेयोमा (कोरेली) खोटाङमा तामाङहरूले प्रयोग गर्ने भाषाको सापेक्षतामा स्वाभाविक देखिँदैन । योमा/योमो सर्गको प्रयोग विशेषगरी पंक्षिहरूको नाममा प्रयोग गरिन्छ । त्यस्तै: अर्थतात्विक दृष्टिले पनि कहिकतै विपरित प्रयोगको स्थिति रहेको पाइन्छ । जस्तै: (मे) गाई भन्ने अर्थ खोटाङका तामाङ भाषामा लाग्दछ भने रामेछाप क्षेत्रमा गोरु भन्ने अर्थ लाग्दछ तर लिङ्गी सर्गको प्रयोग पछिको अर्थ भने दुवै क्षेत्रको अर्थ एउटै भएको पाइन्छ । त्यस्तै: नानामा भन्नाले (दिदीभेना) दुवै भन्ने अर्थ बुझाउँछ भने रामेछाप क्षेत्रमा त्यसको अर्थ भिनाज्यू मात्रै रहेको पाइन्छ ।

अमृत योजनको व्याकरण अनुसार जन्तुइतर नाममा बहुवचनीय सर्ग “जुगु” - “ज्या” प्रयोग नहुन पनि सक्छ भनिए पनि खोटाङ जिल्लामा बोलिने तामाङ भाषाको जन्तुइतर नाममा पनि ‘ज्या’ बहुवचनीय सर्गको प्रयोग रहेको पाइन्छ । जस्तै: सिङ्ज्या वाम्जी (दाउराहरू भिज्यो) साप्राज्या फ्याङ्गजी (माटोहरू उड्यो) जस्ता दुइवटै रूपको समान प्रयोगको स्थिति पाइन्छ ।

जन्तुनामलाई पनि मानवीय (Human Noun) र अमानवीय (Inhuman Noun) गरी दुर्य भागमा विभाजित रहेको छ ।

३.१.५ मानवीय नाम (Human Noun)

मानव जातिको प्रतिनिधित्व गर्ने नामलाई मानवीय नाम (Human noun) भनिन्छ । यसभित्र मानवीय नाम समेटिएका हुन्छन् । जस्तै: मी (मान्छे), नाना (दिदी), आखे (बाजे), माम् (बज्यै), वोत् (तिब्बती), आगु (काका), आसु (छ्यामा), आडी (माइज्यू), च्योन (भाइबहिनी) आदि ।

मानवीय नाममा भने यी दुई क्षेत्रको भाषाको बीच खासै ठूलो भिन्नता रहेको पाइँदैन ।

३.१.६ मानवेतर नाम (Inhuman Noun)

मानवेतर नामको जानकारी दिने नामलाई मानवेतर वा अमानवीय नाम भनिन्छ । जस्तै: रा (बाखा), मे (गाई), मे (गोरु), रामेछाप क्षेत्रको प्रयोग तारङ्गा (माछा), साप्रा (माटो), दोङ् (रुख), तोङ् (रुख), सीङ् (दाउरा), कडी (काठ), तीम् (घर), दीम (घर), की (पानी), क्यूई (पानी) ।

यी माथि उल्लेखित कतिपय शब्दमा अर्थको दृष्टिकोणको साथसाथै वार्षिक दृष्टिले पनि विभेदित रहेको पाइन्छ । जसलाई तल चार्टमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

खोटाडमा प्रयोग गरिने रामेछाप क्षेत्रमा

मे (गाई) (अर्थमा विभेद) मे (गोरु)

तोड (रुख) (प्रयोगमा विभेद) दोड (रुख)

तीम् (घर) दीम (घर)

मानवीय नाममा तामाड कोटीकरको (मेन्दो) प्रयोग हुन्छ । जस्तै:

मेन्दो सोम् मी तीनजना मानिस

मेन्दो डा डोनबो पाँचजना पाहुना

मिन्दा चूइ लामा दशजना लामा

मानवेत्तर नाममा भने (मिन्दा) को प्रयोग नभएर गोर/दोनाको प्रयोग हुन्छ । यो कोटिकरको प्रयोगमा पनि विभेदित रहेको हुँदा दुवै प्रयोगको स्थितिलाई चार्टमा तुलनात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

खोटाडमा प्रयोग हुने रामेछाप क्षेत्रमा प्रयोग हुने

प्लीदोना रा गोट् ब्ली रा

(चारवटा बाखा) (चारवटा बाखा)

सोमदोना युड्वा गोसोम् युड्वा

(तीनवटा ढुङ्गा) (तीनवटा ढुङ्गा)

माथि प्रस्तुत चार्टको अध्ययनले खोटाडमा बोलिने मानवेत्तर नाममा प्रयोग हुने कोटिकरको अर्थतात्विक दृष्टिले दुवै उस्तै भए पनि वर्णतात्विक र वर्ण स्थानको आधारमा पनि स्पष्ट फरक रहेको पाइन्छ । पहिलो भाषाको संरचनामा पूर्ण रूपमा अधिल्लो वर्ण प्रयोग वर्णतात्विक भिन्नता रहेको देखिन्छ, भने वर्णको संरचित स्थानमा पनि परिवर्तन भएको छ । ब्ली/प्ली निश्चित संख्या जनाउने शब्द हो भने गीर/दोना त्यही निश्चित संख्यासँग जोडिएर आउने शब्द हो । खोटाडमा बोलिने भाषा संरचनामा निश्चित संख्या प्ली/ब्ली पछि कोटिकर दोना आएको छ भने रामेछाप क्षेत्रको भाषा संरचनामा कोटिकर (गरेर) शब्द अगाडि र त्यसपछि संख्याको प्रयोग गरिएको छ ।

आदरार्थी शब्द प्रयोगले पनि मानवीय र मानवेत्तर नामलाई छुट्याएको छ । मानवीय नामसँग आदरार्थी प्रयोग हुन्छ भने मानवेत्तरसँग त्यस्तो आदरार्थीको प्रयोग हुन सक्दैन ।

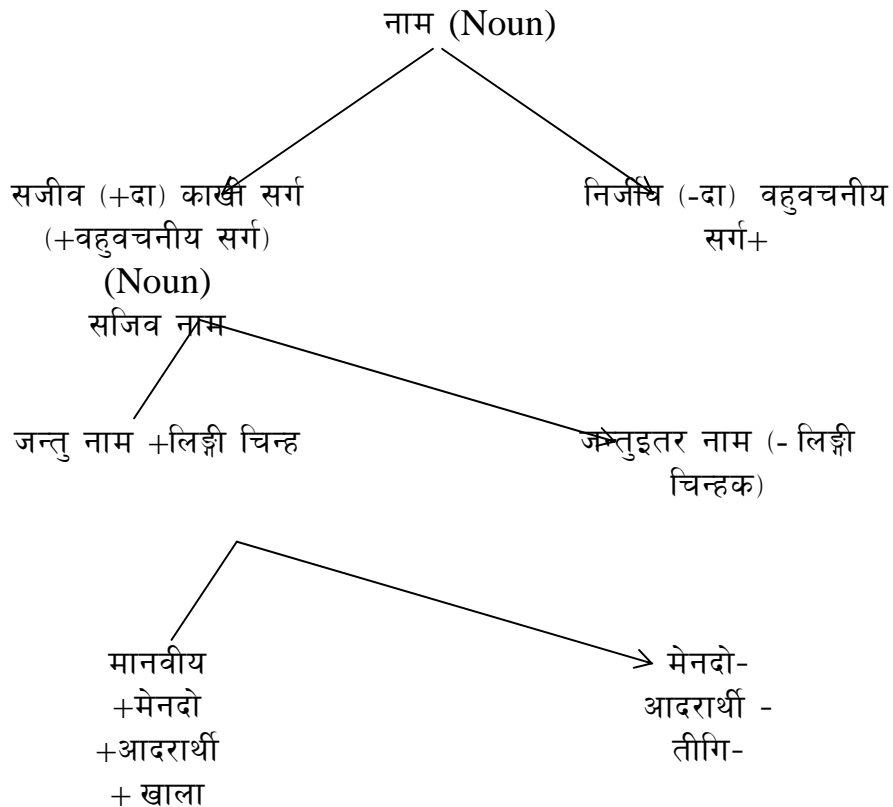
केम् सोलो । जाँड पिउनुहोस् ।

या स्यालस्युगो (हात धनुहोस्) ।

माथि प्रयुक्त केम, छ्या आदरार्थी नाम शब्द छन् । तामाङ् प्रश्नवाचक शब्दबाट पनि तामाङ नाम मानवीय र मानवेत्तर गरी छुट्याउन सकिन्छ । खाला/को, र तीक/तिगी (को प्रश्नवाचक शब्दको प्रयोगपश्चात् प्राप्त उत्तरले मानवीय र मानवेत्तर नामको पहिचान गराउँदछ । मानवीय नामसँग खालाको शब्दको प्रयोग हुन्छ भने तीक/तिगी के शब्दको मानवेत्तर नामसँग प्रयोग हुन्छ । जस्तै: खाला खाजी? को आयो ? भन्ने प्रश्नको उत्तरमा मानवीय नाम आउँछ भने तीक/तिगी (के) को उत्तरमा मानवेत्तर नाम आउँछ । जस्तै: तीक/तिगी खाजी (के आयो? भन्दा यसको उत्तरमा मानवेत्तर नामहरू आउँछ । जस्तै: नागा खाजी (कुखुरा आयो), लुन्दी खाजी (स्याल आयो) ।

मानवेत्तर नामसँग आउने प्रश्नवाचक शब्द तीक/तिगी बीच भने यी दुवै भाषा प्रयोगको क्षेत्रमा वर्णतात्विक ध्वनितात्विक दृष्टिले फरक रहेको देखिन्छ । खोटाङमा तीक्को सट्टामा तीगिको प्रयोग हुन्छ भने रामेछाप क्षेत्रमा तीगिको ठाउँमा तीक्को प्रयोग रहेको पाइन्छ ।

माथि उल्लेखित अध्ययनको आधारमा खोटाङ जिल्लामा बोलिने तामाङ भाषाको नामको विभाजनलाई यसरी देखाउन सकिन्छ :

३.२ सर्वनाम (Pronoun)

नामको सन्दर्भ जनाउने अर्थात् नामको सट्टामा प्रयोग हुने शब्दलाई सर्वनाम भनिन्छ । पुनरुक्तिको सट्टामा आउने हुनाले यसलाई सट्टेनाम पनि भनिन्छ । ड (म) याडन् (हामी) ए (तिमी), थे (ऊ), हुजु (त्यो) आदि तामाङ भाषाका सर्वनामहरू हुन् ।

खोटाङ्मा प्रयोग हुने	रामेछाप क्षेत्रमा
ए, (तिमी), हुजु (त्यो), डीना/याड्ना हामी	होजा, याड, आड

३.२.१ सर्वनामको प्रकार

कार्यगत विविधताको आधारमा तामाङ भाषाको सर्वनामलाई निम्नलिखित वर्गमा बाँड्न सकिन्छ :

१. पुरुषवाचक सर्वनाम :

कथनमा स्रोत र कथ्य विषयको सन्दर्भ जनाउने सर्वनामलाई पुरुषवाचक सर्वनाम भनिन्छ । पुरुषवाचक सर्वनाम तीन प्रकारका हुन्छन् । (क) प्रथम पुरुषवाचक, (ख) द्वितीय पुरुषवाचक, (ग) तृतीय पुरुषवाचक ।

(क) प्रथम पुरुषवाचक सर्वनाम

वक्ताको सन्दर्भमा आउने सार्वनामिक पद प्रथम पुरुष हो ।

खोटाङ्मा प्रयोग गरिने	रामेछाप क्षेत्रमा प्रयोग गरिने
डा पोखरै नीजी । (एकवचन)	डा पोखरा नीजी ।
म पोखरा गएँ ।	म पोखरा गएँ ।
यीना पोखरै नीजी । (बहुवचन)	डानी पोखरा नीजी ।
हामी पोखरा गर्यौँ । (बहुवचन)	हामी पोखरा गर्यौँ ।
याना पोखरै नीजी । (बहुवचन)	याड् पोखरा नीजी ।
हामी पोखरा गर्यौँ । (बहुवचन)	हामी पोखरा गर्यौँ ।

माथि उल्लेखित प्रथम पुरुषवाचक सर्वनामको प्रयोगमा सार्वनामिक पदमा वार्णिक दृष्टिले फरक देखिन्छ भने नामिक पद पोखराको प्रयोगमा पनि केही भिन्नता रहेको देखिन्छ । खोटाङ क्षेत्रमा बोलिने नामिक पदको पछाडि एः दीर्घ स्वर आएको छ भने रामेछाप क्षेत्रको नामिक पदमा 'आ' प्रयोग भएको देखिन्छ । भाषिक स्वाभाविकताको दृष्टिले पनि यो प्रयोगलाई स्वाभाविक मानिँदैन । तामाङ भाषाको प्रथम पुरुषको प्रयोगमा आउने नामिक पदको पछाडी कुनै स्वर वा वर्णको संयोजन हुने गर्दछ ।

(ख) द्वितीय पुरुष

श्रोताको सन्दर्भमा आउने सार्वनामिक पद द्वितीय पुरुष हो ।

खोटाङमा प्रयोग हुने	रामेछाप क्षेत्रमा प्रयोग हुने
ए बीब्रान मुला (द्वि.पु. एकवचन)	आइ व्रीवान मुला
(तिमी लेख्दै छौ)	तिमी लेख्दै छौ
एनज्या विब्रानमुला (... बहुवचन)	आइनी/आइनीगादे व्रीवान मुला
तिमीहरूले लेख्दै छौं	तिमीहरू लेख्दै छौ ।

खोटाङको सन्दर्भमा ए, एनज्या द्वितीय पुरुषवाचक सर्वनाम हो भने रामेछाप क्षेत्रका लागि आइ, आइनी/आइनीगादे द्वितीय पुरुषवाचक सर्वनाम हुन् ।

आदरभाव व्यक्त गर्ने सर्वनामलाई मानार्थी सर्वनाम भनिन्छ । (राड) द्वितीयक पुरुषवाचक तामाङ मानार्थी सर्वनाम हुन् ।

राड चुरी स्यूगो ।	– तपाईं यहाँ बस्नोस् ।
राइनीगारे चुरी स्यूगो ।	– तपाईंहरू यहाँ बस्नोस् ।

खोटाङमा बोलिने तामाङ भाषामा माथि उल्लेखित रूप अनुसारको आदरभाव रहेको पाइँदैन । व्यवहारतः सामान्य आदरार्थीको (ए/एनज्या) प्रयोग पाइँन्छ भने आदरार्थी प्रयोगमा सार्वनामिक प्रयोग नभएर नामिक पदसँगै शिष्टता वा आदरभाव व्यक्त गरिन्छ । जस्तै: एनज्या स्यूगोले तपाईंहरू बस्नोस् (सा.आ), आस्याङ् स्युदोले (मामा बस्नोस्) ।

(ग) वक्ता र स्रोतको सन्दर्भ भन्दा वा तेस्रो पक्षको सन्दर्भ दर्शाउने सर्वनामलाई तृतीय पुरुषवाचक सर्वनाम भनिन्छ ।

तामाङ भाषामा तृतीय पुरुषको प्रयोग :

खोटाङमा प्रयोग गरिने	रामेछाप क्षेत्रमा
थे तीमी नीजी (एकवचन)	थे दीम नीजी
उ घर गयो ।	उ घर गयो
थेनज्या तीमी नीजीताला	थेनीगादे तीम नीताला
उनीहरू घर गएहोलान् ।	उनीहरू घर गएहोलान् ।
हुजु ताम खाल्से पाङ्जी	होला लम खाल्से पाङ्जी
त्यो कुरा कसले भन्यो ?	त्यो कुरा कसले भन्यो ?

भाषा प्रयोगको दुईवटा क्षेत्रबीच तृतीय पुरुषवाचक सर्वनामको प्रयोगमा अर्थतात्विक रूपमा भिन्नता नरहे पनि वर्णतात्विक भिन्नता रहेको देखिन्छ । त्यतिमात्रै नभएर बहुवचनका क्रियालाई सम्भावनार्थ बनाउँदै वर्णको लोप पनि भएको देखिन्छ । तर खोटाङ्मा सम्भावनार्थ बनाउँदा वा बन्दा वर्णको लोप हुँदैन । दुवै क्षेत्रको तृतीय पुरुषवाचक सर्वनामलाई यसरी विभेदित रूपमा चार्टमा पनि देखाउन सकिन्छ ।

खोटाङ्मा प्रयोग हुने तृतीय पुरुषवाचक सर्वनाम		रामेछाप क्षेत्रमा प्रयोग हुने तृतीय पुरुषवाचक	
एकवचन	बहुवचन	एकवचन	बहुवचन
थे (त्यो)	थेनज्या (उनीहरू)	थे (ऊ, त्यो)	थेनीगादे
चु (यो)	चुनज्या (यिनीहरू)	चु (यो)	चुनी
हुजु (त्यो)	हुजुज्या (तिनीहरू)	होजा (त्यो)	होजागादे
		माजा (त्यो)	माजागादे
		केजा (त्यो)	केजागादे

माथिको चार्टले अझ के पनि स्पष्ट देखाएको पाइन्छ भने रामेछाप क्षेत्रमा बोलिने तृतीय पुरुषवाचक सार्वनामिक पद खोटाङ्मा बोलिने भन्दा धेरै भिन्न र संख्यात्मक रूपमा बढी भएको देखिन्छ ।

माथि उल्लेखित सर्वनाममध्ये थे, थेनज्या (थेनीगादे) चाहिँ मानवीय सन्दर्भमा मात्रै प्रयुक्त हुन्छ ।

(ख) आत्मावाचक सर्वनाम

नेपालीमा “आफू” लाई आत्मावाचक सर्वनाम माने जस्तै तामाङ भाषामा पनि (राङ्) लाई आत्मावाचक भनिन्छ । यो सर्वनाम नामको साथै सर्वनामको पनि सन्दर्भ निर्देशी भएर प्रयोगमा आउँछ ।

खोटाङ्मा प्रयोग गरिने :

साङ्मो राङ्नु चामुला स्यान्दान पिनबुला—साङ्मो आफै पनि खान्छ, अरूलाई पनि दिन्छ ।

थे राङ्नुन क्रीङ्मुला राङ्नुन हामुला – (उ आफै कराउँछ, आफै रुन्छ ।)

डे राङ्लान/डालान मीं से म्नाङ्वाइलामुवा/माङ्वामुवा

(मैले आफ्नै आँखाले देखेको थिएँ ।)

आत्मावाची सर्वनामको प्रयोगमा भने खासै भिन्नता यी दुई प्रयोग क्षेत्रमा देखिँदैन ।

(ग) दर्शकवाचक सर्वनाम (Demonstrative Pronoun)

कुनै व्यक्ति वा वस्तुलाई तोकेर देखाउनको लागि प्रयोग हुने सर्वनामलाई दर्शकवाचक सर्वनाम भनिन्छ। यस्ता सर्वनाम पनि निकटवर्ती र दूरवर्ती गरी दुई भागमा विभाजन गर्न सकिन्छ।

(क) निकटवर्ती सर्वनाम (ख) दूरवर्ती सर्वनाम

(क) निकटवर्ती : नजिकको कुनै व्यक्ति वा वस्तु वा धारणलाई तोकेर देखाउनको लागि वा कथयीताको नजिकको व्यक्ति वा धारणलाई प्रष्ट्याउन/देखाउन प्रयोग गरिने सर्वनामलाई निकटवर्ती सर्वनाम भनिन्छ। तामाड भाषाका निकटवर्ती सर्वनामहरूमा 'चु' चुनाज्यालाई लिइन्छ। जस्तै:

चु डाला जा हिल्ला (हो)– यो मेरो छोरा हो

चुनाज्याला ताम – थाथेगो – यिनीहरूको कुरा मान्नुपर्दैन।

दर्शकवाचक सर्वनामको प्रयोगमा एकवचनीय प्रयोगमा भन्दा बहुवचनीय प्रयोगमा केही भिन्नता रहेको देखिन्छ। माथि प्रस्तुत गरिएको दोस्रो उदाहरणमा प्रयोग गरिएको “चुनाज्याला” खोटाडमा बोलिने चुमा/चुमागरिला बीच वार्षिक प्रयोगमा एकरूपता देखिँदैन। त्यतिमात्रै नभएर अन्य दुईवटा शब्दहरूबीच पनि अर्थतात्विक रूपमा केही भिन्नताको महशुस गर्न सकिन्छ। जसलाई तल तुलनात्मक रूपमा देखाइएको छ।

खोटाडमा

चुनाज्याला ताम् थेआदो चुनागादेला ताम ड्यान आतो

यिनीहरूको कुरा सुन्नुपर्दैन यिनीहरूको कुरा सुन्नुपर्दैन

माथि उल्लेखित खोटाड जिल्लामा बोलिने तामाड भाषाको उक्त वाक्यको सापेक्षतामा अर्को वाक्यको अर्थ केही भिन्न भएको देखिन्छ।

“ताम ड्यान आतो” को खास अर्थ कुरा मान्नु पर्दैन भन्ने हुन्छ भने “ताम थेआदो” को अर्थ कुरा सुन्नुपर्दैन यसर्थ दोस्रो भनाइले कुरा सुन्नमा निषेध गरेको छ भने पहिलो भनाइले कुरा सुन्नमा निषेध नगरी कुरा सुन्न सक्ने र सुनेको कुरा मान्ने पर्छ भन्ने वाध्यात्मक स्थितिको बोध गराउँदैन। त्यसैले यी दुवै भनाइमा प्रयोग गरिएका वाक्यका पछिल्लो अंशले अर्थतात्विक रूपमा भिन्नता बोकेको देखिन्छ।

(ख) दूरवर्ती

टाढाको कुनै व्यक्ति वा वस्तु धारणालाई तोकेर देखाउन प्रयोग गरिने सर्वनामलाई दूरवर्ती दर्शक सर्वनाम भनिन्छ ।

खोटाङमा बोलिने	रामेछाप क्षेत्रमा
हुजु पाराङ्गी तागि हिल्ला ।	होजा पाराङ्ला तागी
त्यो पाराङ्को (माइला) टोपी हो ।	त्यो पाराङ्को टोपी हो ।
थे डाता कोन	थे डाला कोन्
त्यो मेरो भान्जा हो	त्यो मेरो भान्जा हो ।
थेनाज्या ताम्गी जाङ्मुला	थेनीगादे तामुलाजाङ् मुम्ला
उनीहरू गफाडी हुन् ।	उनीहरू गफाडी छन् ।

(घ) प्रश्नवाचक सर्वनाम

प्रश्न गरेको कुरालाई जनाउने सर्वनाम प्रश्नवाचक हुन्छ । तामाङ् भाषामा खाला, तीगी/तीक खाजीवा/खाजीवा जस्ता प्रश्नवाचक सर्वनाम हुन् । यी शब्दहरूले वाक्यलाई प्रश्नवाचक बनाउन सहयोग गर्दछ ।

(क) खाला (को)

यो (खाला) प्रश्नवाचक सर्वनामले मानवीय सन्दर्भ बुझाउने परिस्थितिमा मात्रै प्रयोगमा आउँदछ ।

खाला खाजी ? आले ।	– को आयो ? भाइ ।
चु दीमरी खला स्युमुला ? जा चाड	– यो घरमा को वस्तुहुन्छ ? छोरा बुहारी

(ख) तीक् (के)

यो प्रश्नवाचक सर्वनामले मानवेत्तर सम्बन्ध सन्दर्भलाई बुझाउँदछ ।

तीक खाजी ? च्यान	के आयो ? बाघ
आइ तीक चावा ? कान् ।	तिमीले के खाएको ? भात
ग्याल्बो तीक् लामोला ?	क्लाङ्वा टीवा
ग्याल्बो के गर्छ ?	खेल्लु वस्छु ।

(ग) खाचीवा (कुन)

यसले ज्ञात निश्चित वस्तु वा धारणाको सन्दर्भबाट छनौट भन्ने बुझाउँछ ।

आइला आङ् खाचीवा ?	– तिम्रो बहिनी कुन हो ?
-------------------	-------------------------

आइदा खाचीवा सेम्नीजी ? – तिमीलाई कुन/कस्तो मन प्यो ?

तामाङ् भाषामा प्रयोग हुने प्रश्नवाचक सर्वनामको तुलनात्मक रूपमा हेर्दा अर्थतात्विक दृष्टिले क र ख खासै फरक देखिँदैन । तर तीक (के) को प्रयोग मानवत्तर नामको सन्दर्भमा मात्र आउँछ, भन्ने कुरा भने असंगत रहेको देखिन्छ । मानवीय नामसँगै प्रश्नवाचक रूपमा यस्तो नामको प्रयोग हुन्छ । त्यस्तै तेस्रो (ग) उदाहरणलाई खोटाङ्को तामाङ् भाषा प्रयोगको सापेक्षतामा भने वाक्यात्मक रूपमा नै निकै विभेद भएको देखिन्छ । जसलाई यसरी प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

खोटाङ्मा बोलिने उक्त वाक्य	रामेछापमा बोलिने
एगी च्योन् खाजु/खाच्चै?	आइला आङ् खाचीवा?
तिम्रो भाइ/बहिनी कुन हो ?	तिम्रो बहिनी कुन हो ?
ऐदा खाजीवा ताङ्जी/सेम् नीजी	आइदा खाचीवा सेम् नीजी?
तिमीलाई कुन/कस्तो मन प्यो?	तिमीलाई कुन मनप्यो ?

सङ्क्षेपमा हेर्दा प्रश्नवाचक सर्वनामको प्रयोग दुवै भाषाबीच तुलनात्मक रूपमा उस्तै अर्थमा प्रयोग भएको देखिन्छ । तर खोटाङ्मा प्रयोग हुने प्रश्नवाचक सर्वनाम खाच्चै (कुनचाहिँ), खाजु (कुन) जस्ता सर्वनामको प्रयोग भने उक्त क्षेत्रमा भएको देखिँदैन ।

(ङ) अनिश्चयवाचक सर्वनाम

अनिश्चित सन्दर्भ दर्शाउने सर्वनामलाई अनिश्चयवाचक सर्वनाम भनिन्छ । अनिश्चयवाचक सर्वनाम पनि दुईप्रकारका रहेका छन् :

(क) प्रश्नमूलक (ख) सम्बन्धमूलक

(क) खालाङ् (खाला+ङ्) कोही

चुरी खालाई खाजी ? – यहाँ कोही आयो ?

खालाङ्खाला च्यागो । – कोही आउला हेर ।

खालाङ्ला ताम् आङ्यानो – कसैको कुरा नसुन

चुताम् खालाई से ङ्दा आपाङ्नी – यो कुरा कसैले मलाई भनेन् ।

प्रश्नमूलक अनिश्चयवाचक सर्वनामको प्रयोगमा यी दुवै भाषिक क्षेत्रमा ठूलै भिन्नता रहेको देखिन्छ । रामेछाप क्षेत्रमा प्रयोग गरिने प्रश्नमूलक उक्त सर्वनाममा अवधारणार्थ (छ) जोडेर प्रयोग गरिन्छ, भने खोटाङ्मा प्रयोग गरिने उक्त सर्वनाममा निम्न अवधारणार्थ शब्दहरू जोडेर बनेका हुन्छन् ।

खोटाङ	रामेछाप
खालन (कोही) । चुई खालान खाजी ?	खालाई
खाल्गीन (कसैको) खाल्गीन ताम थथेगो ?	खालाई ला
खालदान् (कसैलाई) खालदान पीनआतो राङ्गोनथानदे	
क. २. तीकाई (तीक+आइ) – केही	
चुरी तीकाई आरे	– यहाँ केही छैन
स्यान तीकाई नाम् मुला की ?	– अरू केही कुरा छ कि?

यो (तीकाई/तीगी) अनिश्चयात्मक सर्वनाम दुवै भाषा प्रयोगको क्षेत्रमा मानवेत्तर सन्दर्भमा मात्रै प्रयुक्त हुन्छन् ।

क.३. खाचीवाई (खाचा+इ) खाजुन – कुनै

प्रस्तुत सर्वनामको प्रयोग मानवीय तथा मानवेत्तर दुवै सन्दर्भमा प्रयुक्त हुन्छन् । सन्दर्भ अनुसार यी सर्वनामहरू (खाचीवाई, खाजुन, खालाई, तीकाई) ले एक वा बहुवचन लिन सक्छन् । यिनको लागि वचनबोधको छुट्टै रूप छैनन् । माथि प्रस्तुत सर्वनामहरूको प्रयोगमा के कति विविधता र समानता रहेको छ भन्ने कुरा तलको चार्टद्वारा स्पष्ट पारिएको छ ।

खोटाङमा प्रयोग गरिने	रामेछाप क्षेत्रमा प्रयोग
(क) क्यात्/	ग्यात्
क्यात् पिन्वा खाजुन आरे (काम लाग्ने कुनै छैन ।)	(क) ग्यात् खेल्वाला खाचीवाई आरे । (काम लाग्ने कुनै छैन ।)
(ख) फोकनोन् (जम्मान, ग्यात्पिन्दा खाजुनआरे) (सबै उस्तै काम दिने कोही छैन ।)	(ख) फोकनोन् होसमान् दाक्पाला खाचीवाई आरे (सबै उस्तै काम दिने कोही छैन ।)
(ग) तोवा ताम खाजुन आरे (चाहिने कुरा कुनै छैन ।)	(ग) तोवा ताम खाचीवाई आरे । (चाहिने कुरा कुनै छैन ।)

माथि उल्लेखित तुलनात्मक चार्टको अध्ययनलाई आधार मान्दा यी दुईवटा भाषिक क्षेत्रबीच सार्वनामिक (अनिश्चयवाचक) कोटीको बीच वर्णतात्विक दृष्टिले फरक रहेको

देखिन्छ । खोटाङमा खाचीवाइको ठाउँमा खाजुनको प्रयोग रहेको छ भने त्यसैगरी कतिपय अन्य वाक्यमा प्रयुक्त शब्दबीच पनि वर्णतात्विक विभेद रहेको देखिन्छ । (हेर्नु चार्टमा)

(च) सम्बन्धमूलक

यस्ता सम्बन्धमूलक सर्वनामहरूमा 'दामान्' जोडिएर अनिश्चय बुझाइन्छ । यस्ता सम्बन्धमूलक सार्वनामिक शब्दहरू तामाङ भाषामा निम्नानुसार रहेको पाइन्छ ।

खालदामान् (खाला+दामान्) जोसुकै

खान्दामान् (खान+दामान्) जहाँसुकै

तीकदामान् (तीम+दामान्) जेसुकै

माथि उल्लेखित तामाङ भाषाको सम्बन्धमूलक सार्वनामिक कोटीको प्रयोग यी दुवै भाषिक क्षेत्रमा पहिलो र दोस्रोका अर्थगत र वर्णगत दृष्टिले एउटै भए पनि तेस्रो वा अन्तिम सार्वनामिक (सम्बन्धमूलक) शब्द भने प्रयोग पक्षमा केही भिन्नता रहेको देखिन्छ । जस्तै: तीकतालेन ताखाई डा तिमी आनी ! (जेसुकै होस् म घर जान्नुं) । यो वाक्यमा प्रयोग गरिएको उक्त सम्बन्धमूलक सार्वनामिक शब्दबीच वर्णगत व्यतिरेकी देखिन्छ । जसलाई अझ प्रष्ट्याएर तल चार्टमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

खोटाङ्मा प्रयोग

रामेछाप क्षेत्रमा

तीकतालेन ताखाई डा तिमी आनी ।

तीकदामान ताखाई डा दीभी आनी

जे सुकै होस् म घर जान्नुं ।

जेसुकै होस् म घर जान्नुं ।

दुवै भाषिक क्षेत्रमा समान रूपमा प्रयो हुने उक्त सर्वनामिक कोटीको प्रयोग गरिएको एक उदाहरण ।

तामाङ	नेपाली
पासाङ्से होजा ताम खाल्दामानदा पाङ्सी ब्राजीम् ।	पासाङ्ले त्यो कुरा जोसुकैलाई भन्दै हिँडेछ ।
खानदामान नीगाइ	जहाँसुकै जाओस् ।

माथि उल्लेखित सम्पूर्ण प्रयोगको स्थितिलाई अध्ययन तथा विश्लेषण गर्दा दुवै क्षेत्रको प्रयोगमा समानता देखिए पनि तामाङ भाषाको सम्बन्धमूलक सर्वनामहरूमा (दामान्/जोडेर अनिश्चय बुझाइन्छ भन्ने नियमलाई भने खोटाङ जिल्लामा प्रयोग गरिने र

प्रयोग हुँदै आएको परिस्थितिले उक्त नियमसँग पृथकता देखाएको भेटिँदैन । (तीकतालेनः तीगींतालेन = जे सुकै) ।

(छ) निश्चयवाचक सर्वनाम

कुनै व्यक्ति वा वस्तु धारणा सम्बन्धी निश्चयको साथ निर्देश गर्ने सर्वनामलाई निश्चयवाचक सर्वनाम भनिन्छ । यसको विशेषता कुनै वस्तु, व्यक्ति वा धारणाप्रति निश्चितता व्यक्त गर्नु हो । तामाड भाषामा रहेका वा प्रयुक्त निश्चयवाचक सर्वनामहरू यसप्रकार रहेको पाइन्छ । “मोकोन” (सबै) यारनोन् (सबै) नीनोन् (दुवै), गीक (एक, एउटा), स्यान (अर्को) आदि ।

(क) मोकोन

(क) १. मोकोन्से चोहोला ताम् डयानतोमुला ।

सबैले अध्यक्षको कुरा मान्नुपर्छ ।

२. मोकोन् ग्लाला मी रूप्ताजिम्

सबै ठाउँमा मानिस भेला भएछ ।

(ख) नीनोन् – नीन् (दुवै)

(ख) १. थेनीगादे नीनोन् दीमरी फेप्ची ।

उहाँहरू दुवै घरमा जानुभयो ।

२. नीनोन् हेरोडबान् मुला

दुवैजना त्यस्तै हुन् ।

३. दाप्साई कोतसाई नीनोन् च्योच्योन् मुला

नापे पनि जोखे पनि दुवै वरावर छन् ।

(ग) गीक – सी (एक/एउटा)

१. गीक् चुरी मुला गीक् खानाङ् नीग्याम ?

एउटा यहाँ छ एउटा कता गएछ कुन्नी?

२. मेनदो गीक्जे जान्सी आतामुला ?

एकजना मात्रै जाँगरिलो भएर हुँदैन

(घ) स्यान (अरू)

(क) आइ चुरी चीम, स्यान खान नीजी ?

(तिमी यहाँ रहेछौ अरू कहाँ गए छन् ?)

(ख) राडला चासी स्यान्ला ताम लावा ।

(आफ्नो खाएर अरूको कुरो गर्ने ।)

माथि प्रस्तुत रामेछाप क्षेत्रमा प्रयोग गरिन निश्चयवाचक सार्वनामिक कोटीको प्रयोगसँग खोटाडमा बोलिने तामाड भाषीहरूले प्रयोग गर्ने सार्वनामिक कोटीलाई तुलनात्मक रूपमा विश्लेषण गर्दा निम्न पक्षमा विभेद रहेको पाइन्छ । खोटाड जिल्लाका तामाड भाषी समुदायमा (नीनोन्) को सट्टामा “नीन्”को प्रयोग गरिन्छ । त्यसैगरी “गीक्” को सट्टामा सी (एउटा) को प्रयोग गरिन्छ, भने “स्यान” (अरू) को भने प्रयोग गरिएको पाइँदैन । भाषाको प्रयोगको क्रममा जहिले पनि वक्ताले सहजताको खोजी गर्दछ । त्यही क्रममा भाषाको कतिपय वर्णहरू लोप हुने र कतिपय वर्णहरू आगमन हुने परिस्थितिको पनि सिर्जना हुन्छ । यस्तो प्रक्रिया विशेषता अंग्रेजी भाषामा भएको देखिन्छ । तर यस्तै प्रभाव तामाड भाषामा पनि रहेको देख्न सकिन्छ । नीनोन् (दुवै) भन्ने निश्चयवाचक तामाड सर्वनाम “नीन्” (दुवै) भएर प्रयोगमा आउनुलाई भाषाको यस्तै विशेषता वा प्रक्रियालाई आधार मान्न सकिन्छ ।

संक्षेपमा लेख्दा अन्य सार्वनामिक शब्दहरू अर्थतात्विक रूपमा समान छन् भने स्यान (अरू) जस्ता शब्दको प्रयोग खोटाडका तामाड भाषी वक्ताहरूमा प्रयोग भएको पाइँदैन । उक्त क्षेत्रमा “गीक्” को सट्टा “सी” (एउटा) को प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ ।

(ज) पारस्परिक सर्वनाम

परस्परमा एक आपसको स्थिति वा सम्बन्ध जनाउने सर्वनामलाई पारस्परिक सर्वनाम भनिन्छ । तामाड भाषामा रहेका पारस्परिक सर्वनाम भन्नाल निम्न शब्दहरूलाई बुझिन्छ ।

(क) राडनाडरी (ख) राड्राड्

(क) राडनाडरी (आफूआफूमै/आपसमा)

खोटाडमा बोलिने	रामेछाप क्षेत्रमा बोलिने
राडनाडरी क्रीडवा बोडवा लावारी आतामुला (आपसमा लगाइँ भगडा गर्नुहुँदैन ।)	थेनीगादे राड्राड्नोन रोप्पा छात्पा लामुला (उनीहरू आ-आफू लडाइँ भगडा गर्दछन् ।)
राडनाडरी डीक्सी टीदोवा मुला । (आपसमा मिलेर बस्नुपर्छ ।)	राड्राड्ला डीमनाम् लासी चाउ । (आ-आफ्नो घरजम गरेर खाऊ ।)

माथि प्रस्तुत गरिएका पारस्परिक सर्वनामलाई खोटाडको प्रयोग सापेक्षतामा हेर्दा वर्णतात्विक भिन्नतामात्रै रहेको पाइन्छ। जस्तै – राडनाडी, राड्सडेनोन् – राडराडनुन्।

रामेछाप क्षेत्रमा प्रयोग गरिने 'राडनाडरी' शब्द खोटाडका तामाड भाषी वक्ताहरूले अन्तिमको 'र' वर्ण लोप गरी 'उ' वर्णसँग स्वर वर्ण ई जोडी प्रयोग गर्दछ, भने "राडराडनोन्" शब्द राडराडनुन् अर्थात् ओ वर्ण लोप भएर 'उ' वर्णको आगमन गराई प्रयोग गर्दछ। यसर्थ यी दुवै भाषिक क्षेत्रमा यी माथि उल्लेखित प्रचलित पारस्परिक सर्वनामहरूको प्रयोगमा आर्थी दृष्टिले एउटै रूपमा प्रयोग भएको पाइन्छ, भने उक्त शब्दको वर्ण क्रममा कतै व्यञ्जन वर्ण लोप त कुनै स्वरवर्णको लोप र आगमन जस्ता प्रक्रिया रहेको पाइन्छ।

३.३. विशेषण

नाम शब्दको गुण वा विशेषण जाहेर गर्ने शब्दलाई विशेषण भनिन्छ। म्लाङ्गे (कालो), वाला, (रातो), सेवा (जान्ने) नोवा (अग्लो), म्योवा (होचो) अगाडी विशेषण शब्दहरू हुन्।

म्लाङ्गे मे - कालो गाई

वालो नागा- रातो कुखुरा

सेवा मी- जान्ने मान्छे

पाडवा ताम- भनेको कुरा

राडराडला ठीम- आ-आफ्नो परम्परा

माथि उल्लेखित शब्दावालीहरूमा रहेका म्लाङ्गे (कालो) वाला (रातो) सेवा (जान्ने) पाडवा (भनेको) र राड (आ-आफ्नो) शब्दहरू विशेषण हुन्। किनकी यी शब्दहरूले क्रमशः गाई, कुखुरा, मान्छे, कुरो र ठीम (परम्परा) को वर्णन गरेका छन्।

३.३.१. विशेषणको वर्गीकरण

तामाड भाषाको विशेषणलाई निम्न प्रकारमा विभाजन गरेर हेर्न सकिन्छ।

१. गुणबोधक विशेषण
२. परिणामबोधक विशेषण
३. सम्बन्धात्मक विशेषण
४. सार्वनामिक विशेषण

(क) गुणबोधक विशेषण

नाम शब्दको विशेषता स्वरूप गुण तथा दोष जनाउने विशेषणलाई गुणबोधक विशेषण भन्दछन् । यस्ता विशेषणहरू /खजीवा/ कस्तो/ के-कस्तो र कातुम्मा /कत्रो/ प्रश्नको उत्तरमा आउँदछन् ।

तारा (सेतो) म्योवा (होचो) नोवा (अग्लो) रेड्वा (लामो) तुन्दा (छोटो) खेप्पा (बुढो) खुई (बुढी) प्योन् (तन्नेरी) वाला (रातो) उरा (पहेलो) छामे (युवती) पोक्टे (थोत्रो) चोरोड्वा (यस्तो) होरोड्वा (त्यस्तो) खाजीवा (कस्तो), गोवा (जान्ने) सेवा (बुभ्ने) व्रीवा (पढेको) चुत्तोमा (यत्रो) उत्तुमा (त्यत्रो) आदि ।

माथि उल्लेखित गुणबोधक विशेषणहरूले केही सजीव र केही निर्जीव दुवै वस्तुको वर्णन गर्दछ ।

१. सजीवको विशेषता बुझाउने गुणबोधक विशेषण

खेप्पा (बुढो) म्योवा (वौलाह), सेवा (जान्ने), फ्युक्पा (धनी), प्राडना (गरीव), लोडजेन (कायर), नोवा (अग्लो), म्योवा (होचो), ज्यावा (राम्रो), छोवा (बलियो), तारा (सेतो) तारतार्वा (धेरै सेता), म्याङ्गे (कालो), ज्यूत्ता (दुब्लो), पीडगे (हरियो), रेड्वा (लामो), वाला (रातो), जात् (सानो), थेवा (जेठो) आदि ।

२. निर्जीव विशेषता बुझाउने गुणबोधक विशेषणहरू :

थुवा (पीरो), पावा (टर्रो), क्युड्वा (अमिलो) रोड्वा (मिठो), केकेवा (गुलीयो), चोरवा (अमिलो), सीम्वा (चीसो), लेप्पा (तातो), रेड्वा (लामो), छिङ्गे (काँचो), फारवा (फूलेको), मीनवा (पाकेको), कोड्वा (दरो/बलियो), नोड्वा (विग्रेको) पलेक्पा (च्याप्टो), नेम्वा (कमलो) आदि ।

(ख) परिणमबोधक विशेषण :

कुनै पनि वस्तुको मात्रा वा के कति परिणाम छ भनि बुझाउने शब्दलाई परिणमबोधक विशेषण भनिन्छ । यस्ता परिणमहरू कत्ते (कति) भन्ने प्रश्नको उत्तरमा आउँछ ।

- वेलेन मी (थुप्रै मानिस)
- ओतेते स्या (थोरै मासु)
- गाडसाल कान (आधी भात)
- हाल् नी क्लाप (दुई हल गोरु)

यस्तै खाम्दे (सक्दो) होत्ते (त्यति) कत्ते/ गादे (कति), मुदे (भएजति), कत्ते कत्ते (जतिजति) फोक्नुन (सिङ्गै) आदि पनि परिणमबोधक विशेषणहरू हुन् ।

(ग) सम्बन्धबोधक विशेषण :

नाम, सर्वनाम, तथा क्रियायोगी आदि शब्दसँग सम्बन्ध जनाउने विशेषणलाई सम्बन्धात्मक विशेषण भनिन्छ । यस प्रकारको तामाङ विशेषण नाम वा सर्वनामको पछाडी सवन्धकारक चिन्ह /ला/ (को) जोडिएर बनेको हुन्छ । अमृत योजन, तामाङ व्याकरण पृ. ४५ जस्तै

क. नाम + ला + नाम

➤ वोत्ला जामे/ चामे	शेर्पाकी छोरी
➤ स्योङला तारङ्ग	खोलाको माछा
➤ राला कोला
पाठा/पाठी)	बाख्रोको बच्चा (
➤ खोटाङला मी	खोटाङको मान्छे
➤ तिमालला म्रीङगोला	तिमालको आईमाई

ख. सर्वनाम + ला+ नाम

➤ डाला जामे/चामे	मेरी छोरी
➤ राङला रुङ्ग	तपाईंहरूको थरा
➤ ह्याङला ग्योत्	हाम्रो भाषा
➤ राङ्ग्राङला रीमठीम	आ-आफ्नो परम्परा

ग. क्रियायोगी + ला/गी +नाम

➤ ओन्दोला/गी मी	उहिलेको मान्छे
➤ क्यामसाङला /गी ह्वारा	पारिको वारी
➤ चोसोला/गी मी	यताको मान्छे
➤ गाङ्ग्याप्सेला / गी नाम्सा	डाँडापारीको गाऊँ ।

यस्ता सम्बन्धात्मक विशेषण नाम वा नाम शब्दवालीको विस्तारक भएर पनि आउदछन् ।

(घ) सार्वनामिक विशेषण

सर्वनाम भएर पनि विशेषणको रूपमा प्रयोग हुने वा काम गर्ने सर्वनामलाई सार्वनामिक विशेषण भनिन्छ ।

चु मी	यो मान्छे
हुजु दोङ् / तोङ	त्यो रुख
तीक् ताम	के कुरा
खाजु रा	कुन बाखा
खाला मी	को मान्छे
हुजुन् ताम	त्यहि कुरा

माथिको उदाहरणमा प्रयोग भएका चु (यो), हुजुन् (त्यो), तीक (के), खाजु (कुन) आदि सर्वनाम नै हुन । तर विशेषणले भै यिनलाई सर्वनामले नाम शब्दको वर्णन गरेका हुनाले यी सार्वनामिक विशेष भनिएका हो ।

३.४. विशेष्य

विशेषणद्वारा वर्णित नाम तथा सर्वनाम लाई विशेष्य भन्दछन् । माथि १ (विशेषण) शीर्षकमा उल्लेखित मे, नागा, मी, ताम, ठीम, आदि नामिक पदहरू विशेष्य हुन् । किनकी यी विशेषणद्वारा वर्णित हुन्छ ।

३.४.१. शब्दक्रम

तामाङ भाषाको विशेषण शब्दको प्रयोग नाम वा सर्वनामको अगाडि र पछाडि हुने स्थानमा प्रयोगमा आउछ ।

विशेषण	नाम सर्वनाम
तारा	दीम (सेतो घर)
वाला ह्वान	थोत्रो लुगा
उजु दीम	त्यो घर
गाङ्ला दीम	डाँडाको घर
थे ज्यावा मुला	ऊ राम्रो छ ।

१. उजू नोवा मीला दीम यमवुरी मुला

त्यो अग्लो मानिसको घर काठमाडौँमा छ ।

२. सेवा गोवा मी खालान आरे ।

जान्ने बुझ्ने मान्छे कोही छैन ।

३.५. क्रिया

३.५.१ क्रियाको अध्ययन/पहिचान

केही हुनु गर्नु आदि काम अर्थात् कार्य व्यापार बुझाएर करा गर्ने शब्दलाई क्रियापद भनिन्छ (सिग्धालः पूर्ववत् पृष्ठ ६९) कुनै पनि भाषामा भाषिक व्यवहारको केन्द्रको रूपमा क्रियापद रहेको हुन्छ । वाक्यमा प्रयुक्त अन्य पदहरू पनि क्रियासँगै सम्बन्धित हुन्छन् र वाक्यलाई अर्थपूर्ण बनाउने काम क्रियाबाट हुन्छ । यसर्थ प्रत्येक भाषामा रहेका विभिन्न व्याकरणक कोटीभित्र सम्बद्ध रहेका पदहरूमध्ये क्रियाको पनि महत्वपूर्ण स्थान रहेको हुन्छ । नेपाली भाषामा क्रियाको पछाडि वा अन्त्यमा 'नु' आएर क्रियापदका निर्माण भएको हुन्छ भने तामाङ भाषाको क्रियापदको पछाडि त्यस्तो नभएर जी/ची जस्ता शब्दहरूको प्रयोग गरिन्छ । जस्तै (खा+जी)- खाजी आउनु/आयो, चाजी (खानु), नीजी (गयो), हाजी (रोयो), हुजी (धोयो), ताजी (भयो) आदि ।

यी माथि उल्लेखित तामाङ क्रियापदहरूले कुनै काम घटना वा अस्तित्वको बोध गराउँछ ।

ग्याल्बो खाजी	कामको बोध
ग्याल्बो आयो	
दोर्जे पाप्ची	घटनाको बोध
दोर्जे लड्यो	
साडा नाइजी – नेजी	अस्तित्व
कोदो कुह्यो	
नागा चुरी – चुई मुला	
कुखुरा यहाँ छ ।	
होजा आडाला आले (प्रितला)	परिचय
त्यो मेरो भाइ हो ।	

क्रियापद निर्माण तथा प्रयोगमा यी दुईवटा भाषिक क्षेत्रबीच तुलनात्मक रूपमा हेर्दा तामाङ भाषाको क्रियापद निर्माण हुँदा आउने पदहरूको प्रयोगमा भने पूर्णतया समानता रहेको देखिन्छ तर उक्त क्रियापदको रूपायन प्रक्रियाको कतिपय परिस्थितिमा केही फरक देखिन्छ भने कतिपय क्रियापदमा भाषिक रूपमा पनि फरक रहेको देखिन्छ । जस्तै: खोटाङको तामाङ भाषिक समुदायले नेजी (कुह्यो) प्रयोग गर्दछ भने रामेछापक्षेत्रको तामाङ

भाषीहरूल नाइजी (कुह्यो) क्रियापदको प्रयोग गर्दछ । उक्त दुवै क्रियापदको उदाहरणलाई बार्णिक प्रयोगको दृष्टिले तुलनात्मक रूपमा हेर्दा खोटाडमा प्रयोग नगरिने 'इ' स्वरवर्ण रामेछाप क्षेत्रमा रहेको देखिन्छ ।

संक्षेपमा भन्दा तामाड भाषाको क्रियापद निर्माण, जी/ची जस्ता अक्षर जोडिएर बन्दछ । वर्णतात्विक रूपमा विभिन्न तामाड भाषिक समुदायबीच केही प्रयोगगत भिन्नता रहे पनि आर्थी दृष्टिले भिन्न रहेको पाइँदैन । क्रियाको अन्त्यमा आउने जी र ची जस्ता वर्णको प्रयोग हुनु नै तामाड क्रियापदको पहिचान हो । यस्तै: क्रियाको करण रूपलाई अकरण बनाउँदा अकरण बन्थो भने क्रिया हुन्छ र अकरण बनेन भने क्रिया होइनन् भनेर बुझ्नुपर्छ । यी दुवै भाषिक क्षेत्रमा तामाड भाषाको क्रियापदलाई करण-अकरण बनाउने प्रक्रियामा केही भिन्नता रहेको पाइन्छ । जस्तै:

खोटाडमा प्रयोग गरिने		रामेछाप क्षेत्रमा प्रयोग गरिने	
करण रूप	अकरण रूप	करण रूप	अकरण रूप
खाला (आउँछ)	आखा (आउँदैन)	खाला	आखाला
पाडला (भन्छु)	अपाड (भन्दिन)	पाडला	आपाडला
ताडजी (मन प्यो)	(आताडनी) मन परेन	ताडजी	आमाडनी
थुजी (पिरो भयो)	(अथुनी)	थुजी	अथुनी
ब्रीजी (लेख्यो)	आब्रीनी (लेखेन)	ब्रीजी	आब्रीनी

माथि प्रस्तुत उदाहरणलाई विश्लेषण गर्दा क्रियालाई करण – अकरण बनाउने प्रक्रियामा तामाड भाषी फरक समुदायबीच धेरै भिन्नता र थोरै समानता रहेको देखिन्छ । थुजी ब्रीजी दुईवटा क्रियापदको करण-अकरण रूपमा समानता देखिन्छ भने अन्य रूपमा समानता रहेको पाइँदैन । विशेषता रामेछाप क्षेत्रमा प्रयोग गरिने क्रियाको अकरण रूपलाई भाषावैज्ञानिक आधारमा पनि त्यति स्वाभाविक मानिँदैन । जस्तै: खाला (आउँछ) क्रियाको अकरण रूप आखाला भएर हेर्दा स्वाभाविक जस्तो देखिए पनि उक्त: रूपलाई स्वाभाविक रूपमा लिन त्यति उपयुक्त देखिँदैन किनभने यसको स्वाभाविक अकरण रूप आखाला नभएर आखा नै बन्नुपर्दछ ।

३.५.२ क्रियामूल (धातू)

क्रियापदको मूल रूप वा आधार पदलाई क्रियामूल भनिन्छ । अर्थात् प्रत्यय जोडिनुपूर्वको भाषाको मुख्य रूपलाई धातु भनिन्छ । पाडवा, पाडजी, पाडला, पाडवान, पाडसी, पाडसीन, पाडो, पाड्जीम्, पाडमा, पाडखाई, पाडतोनाम, पाडनाम् आदि क्रिया रूपहरूमा पाड आधार पद वा Root को रूपमा आएको छ । तसर्थ “पाड्” (‘भन’) तामाड भाषाको क्रियामूल हो ।

माथि उल्लेखित क्रियापद निर्माणको प्रक्रिया दुवैमा उस्तै भए पनि निम्न क्रियापदहरू भने खोटाडमा रहेका तामाड भाषी समुदायहरूले प्रयोगमा ल्याएको पाइँदैन । अर्थात् उक्त भाषिक समाजमा या रूप रहेको पाइँदैन । उक्त रूपहरू निम्न रहेको देखिन्छ । पाडगेला, पाडसाई, आदि ।

३.५.३ क्रियाको बनोट

क्रियामूलमा विभिन्न प्रत्ययहरू जोडेर (काल, पक्ष, भाव, असमापिक) क्रियापदको निर्माण भएको हुन्छ । तामाड भाषाको क्रियापदमा लिङ्ग, वचन भेदक प्रत्ययहरू पाइँदैन सामान्यतया: तामाड भाषाको क्रियामूलमा वा/या जोडिएर कृदन्त क्रिया निर्माण भएको हुन्छ ।

(अ) क्रियामूलमा /पा/ जोडिने अवस्था

सामान्यतया: तामाड भाषाको क्रियामूलका अन्तिम वर्ण क, ट, त,प (अल्पप्राण) आएमा क्रियापद निर्माण गर्दा /पा/ जोडेर क्रियापद बनाइन्छ ।

१. /क्/ मा टुङ्गिने क्रियामूल र त्यसबाट बनेका क्रियापदहरू

क्रियामूल + पा	क्रियापद
खाक्+पा (अङ्किनु)	खाक्पा, खाक्पान्
प्योक+पा (उखेलिनु)	प्योकपा, प्योकपान
पाप्पा (पछारिनु)	च्याक्पा, च्याक्पा
च्योक्पा (म्वौई खानु)	च्योक्पा, च्योक्पान

२. /ट/ मा टुङ्गिने क्रियामूल र त्यसबाट बनेका क्रियापदहरू

टेट् + पा (कोट्याउनु) टेट्पा, टेट्पान

डेट्+पा

३. /प/ मा टुङ्गिने क्रियामूल र त्यसबाट बनेका क्रियापदहरू :

होद् + पा घोच्नु	होत्पा + होत्पान्
कोत् + पा (जोख्नु)	कोत्पा, कोत्पान्
सात् + पा (मार्नु)	सात्पा, सात्पान्
तात् + पा (निकाल्नु)	तात्पा + तात्पान्
हात्पा (चढ्नु)	हात्पा + हात्पान्
पीत् + पा (पठाउनु)	पीत्पा + पीत्पान्
डेत् + पा (हाँस्नु)	हेत्पा, डेतपान्
सुत् + पा	सत्पा, सुत्पान्
रीत् + पा (माग्नु)	रीत्पा, रीत्पान्
म्लेत् + पा (विसर्नु)	म्लेत्पा, म्लेत्पान्
क्युत् + पा (माभ्नु)	स्यूत्पा, स्यूत्पान्
व्यूत् + पा (भाँच्नु)	व्यूत्पा, व्यूत्पान्
डोत् + पा (सोध्नु)	डोत्पा, डोत्पान्
छात् + पा (लड्नु)	हात्पा, हात्पान्

४. /प्/ मा टुङ्गिने क्रियामूल र त्यसबाट बनेका क्रियापदहरू

काप् + पा (बोकाउनु)	काप्पा, काप्पान्
राप् + पा (उभिनु)	राप्पा, रापान्
पाप् + पा (लड्नु)	पाप्या + पाप्यान
साप् + पा (घरछाउनु)	साप्पा, साप्पान्
हाप् + पा (टोक्नु)	हाप्पा, हाप्पन्
काप् + पा (बोकाउनु)	काप्पा, कापन्
स्याप् + पा (भेट्नु)	स्याप्पा, स्यापन्
लोप् + पा (सिकाउनु)	लोप्पा, लोपन्
स्याप् + पा (सिउरिनु, लाउनु)	ख्याप्पा + ख्याप्पान्
फूप् + पा (भर्नु ढिस्को)	फूप्पा + फूप्पन्
रूप् + पा (लिखिटिनु)	रूप्पा, रूप्पन्

५. /ड्/ मा टुङ्गिने क्रियामूल र त्यसबाट बनेका क्रियापदहरू

साड् + वा (सुकाउनु)	साड्वा, साड्वान्
---------------------	------------------

पाड + वा (माम्बु)	पाडवा, पाडवान्
हाड + वा (उठाउनु)	हाडवा, हाडवान्
चाड + वा (लाउनु, हिटाउनु)	चडवा, चाडवान्
क्रिड + वा (कुटाउनु)	क्रिडवा, क्रिडवान्
म्राड् + वा (देख्नु)	म्राडवा, म्राडवान्
क्लाड् + वा (खेल्नु)	क्लाड्वा, कलाड्वान्

तामाड क्रियामूलका अन्तिम वर्ण, क, ट, त, प बाहेक अन्य वर्ण भएमा /वा/ जोडिनुको साथै क्रियामूलको अन्तिम वर्ण ड् भएमा पनि /वा/ जोडिएर क्रियापदको निर्माण हुन्छ । अन्य अवस्थामा तामाड क्रियामूलमा /वा/ जोडिने उदाहरणहरू तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

क्या + वा (गाड्नु)	क्यावा, क्यावान
ह्वान् + वा (लाउनु)	ह्वान्वा, ह्वानवान्
चा + वा (खानु)	चावा, चावन्
छा + वा (ठुड्नु)	छावा, छावान्
जी + वा (चिमोट्नु)	जीवा, जीवन्
मु + वा (छन)	मुवा, मुवान्
म्योन + वा (पागलपन देखाउनु)	म्योवा, म्योवान्
थान् + वा (राख्नु)	थान्वा, थानवान्

३.५.४ क्रियाको वर्गीकरण

बनोटको आधारमा तामाड भाषाको क्रिया दुई प्रकारका रहेका छन् :

(क) सरल क्रिया (ख) यौगिक क्रिया

(क) सरल क्रियामूल

एउटा सार्थक एकाइ हुने क्रियामूललाई सरल क्रिया भनिन्छ । प्रायः तामाड भाषाको क्रियामूल एकाक्षरी हुन्छ । यो मुक्त पनि हुन सक्छ र वद्ध पनि :

मुक्त सरल क्रिया	वद्ध सरल क्रिया
खा (वा) आउनु	पाड (वा) भन्नु
नी (वा) जानु	थान् (वा) राख्नु
साइ (वा) केलाउनु	प्योक् (पा) उखाल्नु

ख्यो (वा) पस्काउनु	फूल (वा) छोडाउनु
रो (वा) फलनु	बाल् (वा) चलाउनु
चु (वा) भुक्नु	साम् (वा) छान्न
चु (वा) भुक्नु	स्योर (वा) फुत्कनु

(ख) यौगिक क्रियामूल

एकभन्दा धेरै सार्थक एकाइ हुने क्रियामूललाई यौगिक क्रियामूल भन्दछन् । यस्तो क्रियामूल, नाम, सर्वनाम, विशेषण वा क्रियामूल आदिबाट बनेको हुन्छ ।

(क) क्रिया + क्रिया	यौगिक क्रिया
पाङ्+थान्	पाङ्थान + (वा)
बोर् + पीन्	बोरपीन (वा)
चा + पीन्	चापीन् (वा)
दो + खा	दोखा (वा)
पाङ् + खा	पाङ्खा (वा)
पाप् + ला	पापलवा
व्री + पीत्	व्रीपित (वा)
नाम + क्रियामूल	
या + कीन्	याकीन् (वा) हातलिन
ह्यो + ला	हयोल (वा) चोर्नु
थाङ् + नो	थाङ्नो (वा) सुँघनु

३.५.५ वाक्यात्मक आधारमा

एउटा वाक्यको क्रियाले के कति वा कस्ता शब्द लिन सक्छ यस आधारमा क्रियाको वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । यस्तो प्रकारको वर्गीकरणलाई वाक्यात्मक वर्गीकरण भन्दछन् । यस दृष्टिले क्रियालाई दुई वर्गमा राख्न सकिन्छ : (क) अकर्मक (ख) सकर्मक क्रिया

सकर्मक क्रिया : जुन क्रियामा कर्मको अपेक्षा हुन्छ उक्त क्रियालाई सकर्मक क्रिया भन्दछन् (सिग्धाल, पूर्ववत्, पृ. ७०) । सकर्मक क्रिया पनि दुई प्रकारका हुन्छन्

(क) एककर्मक क्रिया (ख) द्विकर्मक क्रिया

(क) एककर्मक क्रिया: कर्ताको साथै कार्यका रूपमा पनि एउटा नामिक पद लिने क्रियालाई एककर्मक क्रिया भन्दछन् ।

पासाङ्से क्रा थाजी (पासाङले कपाल काट्यो)
सेतेसे टंकेदा खोजी (सेतेले टंकेलाई कुट्यो)
कान्छ्रासं हेल हिमजी (कान्छ्राले डोरी बाट्यो)
डोजैसे सेम्जीदा च्याजी (दोजैले प्रेयसीलाई ह्यो)

माथिका वाक्यमा प्रयोग भएका थाजी, तोजी, हिमजी, च्याजी क्रियापदले दुईवटा नामिक पद लिएका हुन् । उक्त क्रियाले एउटा नामिक पदलाई कर्ताको रूपमा र अर्कोलाई कार्यको रूपमा वाक्यमा समावेश गरेका छन् । तसर्थ एउटा मात्र कर्म लिने क्रियाहरूलाई एककर्मक क्रिया भनिन्छ । एककर्मक क्रियाको कर्ताले कारकीय सर्ग (से/ले) लिने गर्दछ ।

(ख) द्विकर्मक क्रिया : केही यस्ता क्रियाहरू हुन्छन् जसले वाक्यमा प्रयोग हुन आउँदा कर्ताका साथै दुईवटा कर्म लिएर आएका हुन्छन् । कर्ताको साथै कार्यको रूपमा पनि दुईवटा नामिक पद लिएर आउने क्रियालाई द्विकर्मक क्रिया भनिन्छ ।

ग्याल्बोसे पासाङ्दा टाङ्ग पीन्जी ।
(ग्याल्बोले पासाङलाई पैसा दियो)
सुकमायासे साहुदा छ्या फाजी ।
(सुकमायाले साहुको ऋण तियो)
थेसे डादा कडीसे पुङ्गी ।
(उसले मलाई लौरोले हिकार्यो)

माथि वाक्यमा प्रयोग भएका पीन्जी, फाजी, पुङ्गी, व्रीजी जस्ता क्रियापदहरूले एउटा कर्ताको रूपमा अन्य दुईवटा नामिक पदलाई कर्मको रूपमा लिएका हुन् । त्यसैले यस्तोखाले क्रियालाई द्विकर्मक क्रिया भनिन्छ । यसले पनि कारकीय सर्ग (से/ले) लिने गर्दछ ।

द्विकर्मक क्रियामा आएका दुईवटा कर्म मध्ये पहिलो कर्मलाई अप्रत्यक्ष कर्म र दोस्रो कर्मलाई प्रत्यक्ष कर्म भनिन्छ । अप्रत्यक्ष कर्मले कारकीय सर्ग (दा/लाई) लिएको हुन्छ भने प्रत्यक्ष कर्मसँग कारकीय सर्ग लागेको पाइँदैन (प्रत्यक्ष कार्यमा प्रायः सजीव नाम हुन्छ भने अप्रत्यक्ष कर्ममा नाम हुन्छ) ।

माथि उल्लेखित अध्ययनको आधारमा दुवै क्षेत्रको भाषा व्याकरण पक्ष (सकर्मक क्रिया) र तुलनात्मक रूपमा हेर्दा व्याकरणिक प्रयोग तहमा कुनै अन्तर रहेको देखिँदैन ।

(ग) समापिका क्रिया:

सामान्यतया: वाक्य समापन गर्ने क्रियालाई समापिका क्रिया भनिन्छ :

आस्याङ् दीमरी फेप्ची ।

मामा घर जानुभयो ।

याङ्नाज्या टुँडीखेल नीदे ।

हामीहरू टुडिखेल जाऔँ ।

डोलमो कान ह्योवान मुला ।

डोलमो भात पकाउँदैछिन् ।

नरेश चावन मुला ।

नरेश खाँदै छ ।

माथि उल्लेखित वाक्यमा प्रयोग भएका फेप्जी (जानुभयो) नीदे (जाऔँ) मुला (छ), क्रियाले वाक्यलाई टुङ्ग्याएको छ त्यसैले यी क्रियाहरू समापिका क्रियाहरू हुन् ।

(घ) असमापिका क्रिया :

वाक्यमा प्रयोग भएका क्रियाले वाक्य टुङ्ग्याउन सक्दैन भने उक्त क्रियालाई असमापिका क्रिया भनिन्छ । यस्तो क्रियाले वाक्य समापनको लागि क्रियाको अपेक्षा गर्दछ ।

चु. मीसे डेतवा लामला ।

यो मान्छेले हँसाउने गर्छ ।

काले हावान खाजी ।

काले रुँदै आयो ।

पाराङ कान चासी नीजी

माइला भात खाएर गयो ।

ताम सी पाङ्दोवा मुवा

एउटा कुरा भन्नु थियो ?

माथिको वाक्यमा प्रयोग भएका डेतना (हँसाउने), हावान (रुँदै), चासी (खाएर), पाङ्दोवा (भन्नु) जस्ता क्रियापदहरू असमापिका क्रियापदहरू हुन् । जसले वाक्यलाई स्वतः टुङ्ग्याउन सक्दैन ।

माथिको प्रयोगको आधारमा हेर्दा यी दुवै क्षेत्रमा बोलिने समापिका र असमापिका क्रियाको प्रयोग ढाँचामा भिन्नता रहेको देखिँदैन । तर कतिपय शब्द प्रयोगमा भने वार्णिक दृष्टिले भिन्नता रहेको पाइन्छ ।

३.६ आदरार्थी व्यवस्था

आदर, सत्कार, सम्मान वा श्रद्धा प्रकट गरि प्रयोग गरिने शब्दहरूलाई आदरार्थी शब्द भनिन्छ । प्रत्येक भाषिक समुदायमा आ-आफ्नै भाषा अनुकूल आदरार्थी तहको निर्माण र प्रयोग अवस्था रहेको देखिन्छ । तामाङ भाषामा आदरार्थी शब्दहरू विभिन्न चारवटा तहमा देखिन्छन् । जसलाई सामान्य, उच्च, अति उच्च र विशिष्ट तहमा राख्न सकिन्छ ।

३.६.१ विशिष्ट आदरार्थी

समाजमा सर्वोच्च मान्यजन व्यक्ति एवं विद्वान् लामाहरू ताम्वा तथा गान्वा (बुजुक) जस्ता व्यक्तित्वहरूलाई सत्कार र सम्मान प्रकट गर्नको लागि यो तहको आदरार्थी शब्दको प्रयोग गरिन्छ ।

३.६.२ अति उच्च आदरार्थी

समाजका प्रतिष्ठित व्यक्तिहरू पाहुनाहरू र समाजका विभिन्न कार्यकलापमा विशेष भूमिका निभाउने व्यक्तित्वहरूको आदरसूचक नामहरूलाई विशेष विशिष्टता दर्शाउन वा व्यक्त गर्न अति उच्च आदरार्थीको प्रयोग गरिन्छ । वैकल्पिक रूपमा सर्वोच्च आदरार्थीको प्रयोग गरिन्छ ।

३.६.३ उच्च आदरार्थी

विशेषगरी आफूभन्दा ठूला, प्रतिष्ठित व्यक्तिका साथै अपरिचितहरूलाई शिष्टता दर्शाउनको लागि उच्च आदरार्थीको प्रयोग गरिन्छ ।

३.६.४ सामान्य आदरार्थी

पद प्रतिष्ठा, नाता तथा उमेरका दृष्टिले आफूभन्दा साना तथा आफू समानकालाई आत्मीयता प्रकट गर्न सामान्यतया: सामान्य आदरार्थीको प्रयोग गरिन्छ ।

आदरार्थी रूप

आदरार्थी	नीवा (जानु)	टीवा (वस्तु)
सामान्य	ऐ नीउ । (तिमी जाऊ ।)	ऐ टीउ । (तिमी बस)
उच्च	राड सेगो (तपाईं जानुहोस् ।)	राड स्युगो (तपाईं वस्तुहोस्)
अति उच्च	राड फेपको (तपाईं/हजुर पाल्नुहोस् ।)	राडनी दानस्युगो । (हजुर वस्तुहोस् ।)
विशिष्ट	ग्लेनी फेप्स्युगो । (सरकार सवारी होइबक्सियोस् ।)	ग्लेनी दान्छयास्युगो (सरकार राजगरिवक्सियोस् ।)

यी माथि उल्लेखित आदरार्थी रूपहरू तामाड भाषामा रहे तापनि व्यावहारिक तहमा अति उच्च रूपको मात्रै प्रयोग भएको पाइन्छ ।

३.७. लिङ्ग व्यवस्था

पुरुष जाति र स्त्री जाति वा निर्जीव वस्तु बुझाउने शब्दको रूपलाई लिङ्ग भन्दछन् । (सिग्ध्याल पूर्ववत् पृ. ५९) । तामाड भाषामा लिङ्ग भेद रहेको पाइँदैन केही प्राकृतिक लिङ्ग भेदक शब्दहरू भए तापनि व्याकरणिक लिङ्ग भेद तामाड भाषामा पाइँदैन, आखे (हजुरवा), आखेमाम् (हजुरमा), आस्याड (मामा) आङ्गी (माइजु) आदि शब्दहरू प्राकृतिक लिङ्ग भेद अन्तर्गत पर्दछ जसलाई व्याकरणिक लिङ्गको कोटीमा राख्न सकिँदैन त्यसैले तामाड भाषा लिङ्गभेद विहिन भाषा हो ।

तामाड भाषाका प्राकृतिक लिङ्गी शब्दहरूको उपस्थिति नाम शब्दवर्गमा मात्र हुन्छ ।

३.७.१. लिङ्गभेदक शब्दहरू

तामाड भाषाको केही मौलिक लिङ्गभेदक शब्दहरू यसप्रकार रहेको छ :

(क) पुलिङ्गी शब्द

आखे (हजुरवा), आगु (काका), आवा/पावा/आपा (बुबा), अस्याङ्ग (मामा), केन (ससुरा), केन्न (भानिज), खेप्पा (बूढा), ग्ले/क्ले (राजा), च्योन (भाइ), ज्योन्यो (दाइ), का (लोग्ने), मायुड (माइती), मा (ज्याई/भिनाज्यू), मेमे (वराज्यू), रेमवा (लोग्ने), वा:वा (भाले), प्योन (यूवक), ग्योलोई (भिक्षु), स्याड्वो (सालो), स्योलोन (फुपाज्यू) ।

(ख) स्त्रीलिङ्गी शब्द

आडा (बहिनी), आडी (फुपु/माइज्यू), आनी (भिक्षुणी), आसु (काकी), कोन्मे (भान्जी), चाड (भाउज्यू/बुहारी), जाने/चामे (छोरी), छामे (तरुणी), छुया (नातिनी), नीमो (नन्द), म्रीड (स्वास्नी), योमो (पोथी), मा.मा (माउ), स्युमी (सासु), खुयु (बुढी), माम (हजुरआमा) ।

३.७.२. पुलिङ्गबाट व्युत्पादित स्त्रीलिङ्गी शब्द

(क) /स्या/ थपेर

गले (राजा)	गलेस्या (रानी)
लेड (मित)	लेडस्या (मीतिनी)
थेवा (जेठा)	थेवास्या (जेठी)
पाराड (माइला)	पाराडस्या (माइली)
वाइ (नेवार)	वाइस्या (नेवानी)
स्याडवो (सालो)	स्याडवोस्या (साली)

(ख) /चाड/ थपेर

जा (छोरा)	जाचाड (छोराबुहारी)
कोन (भानिज)	कोनचाड (भाञ्जीबुहारी)
माछार (बेहुला)	चाडछार (बेहुली)

(ग) /जामे/चामे थपेर

जाथेवा (ठूलछोरा)	चामेथेवा (ठूलछोरी)
जा पाराड (माइला छोरा)	जामेपाराड (माइली छोरी)
जा च्याडवा (कान्छा छोरा)	जामे च्याडवा (कान्छी छोरी)

३. स्त्रीलिङ्गबाट व्युत्पादित पुलिङ्ग शब्द :

/मा/ थपेर

नाना (दिदी)	नानामा (दिदीभेना)
कोन्मे (भान्जी)	कोनमेमा (भाञ्जीज्वाई)

४. /आपा/ शब्द जोडिएको पुलिङ्गी शब्दमा /आमा/ शब्द थपेर बनेको हुन्छ

आपाथेवा (ठूलावा)	आमाथेवा (ठूलीमा)
आपापाराड (भाइजावा)	आमापाराड (माइलीमा)
आपाच्याडवा (कान्छावा)	आमाच्याडवा (कान्छीमा)

५. जन्तुनामको स्त्रीलिङ्गी /योमा/ वा /मा:मा/ थपेर बनेको हुन्छ

मे (गोरु)	मेमा:मा (माउगाई)
-----------	------------------

नागा (कुखुरा)

नागायोमो (पोथी कुखुरी)

रा (बाखा)

रामा:मा (बाखीहरू)

सारांश

यी माथि उल्लेखित अध्ययनहरूलाई आधार मान्दा तामाङ भाषामा नाम पनि शब्द वर्गमा बाहेक अन्य शब्द वर्गमा तामाङ लिङ्ग पाइँदैन । दुवै क्षेत्रको भाषालाई तुलनात्मक रूपमा हेर्दा लिङ्ग प्रयोग र लिङ्ग परिवर्तनमा खासै परिवर्तन रहेको पाइँदैन ।

माथि उल्लेखित तामाङ् भाषाका शब्दवर्गहरूलाई छोटकरीमा प्रस्तुत गर्दा अन्य वर्गीकरणका भाषा वैज्ञानिक आधारहरूमा पृथकता नभेटिए पनि कतिपय व्याकरणले आन्तरिक पक्षहरूमा भने यी दुई क्षेत्रको भाषामा केही विभेदको स्थिति रहेको देखिन्छ । जस्तै: डाप् (तिउन) भन्ने नाम शब्दले रामेछाप क्षेत्रको तामाङ भाषिक परिवेशमा साग भन्ने अर्थ बुझाउँछ भने खोटाङको सन्दर्भमा यसले सागको मात्रै अर्थ वहन नगरेर सम्पूर्ण किसिमको तरकारी भन्ने अर्थ वहन गर्दछ । उक्त सागको लागि खोटाङको तामाङ भाषिक परिवारले पिङ्गोडाप् (साग) भन्ने नाम शब्दको प्रयोग गर्दछ । जसले सागको मात्रै प्रतिनिधित्व गर्दछ । त्यस्तै नाम शब्दसँग जोडिएर आउने बहुवचनीय सर्गको प्रयोगमा र निर्जीव नामको प्रयोगको सन्दर्भमा भने निक्कै पृथकता भेटिन्छ । खोटाङमा प्रयोग हुने बहुवचनीय सर्ग ज्या (हरू) निर्जीव नामसँग पनि प्रयोग हुने गर्दछ भने रामेछाप क्षेत्रलाई आधारभूमि बनाएर लेखिएको अमृत योजनको व्याकरणले भन्ने निर्जीव नामसँग बहुवचनीय सर्गको प्रयोग नहुने कुराको उल्लेख गरेको देखिन्छ । त्यतिमात्रै नभएर कतिपय नामिक पदमा वर्णतात्विक र अर्थतात्विक भिन्नता पनि रहेको देखिन्छ । जस्तै: खोटाङको सन्दर्भमा मे भन्नाले 'गाई' बुझाउँछ भने रामेछाप क्षेत्रमा गोरु भन्ने बुझाउँछ । तर त्यही नाम शब्दसँग लिङ्गीय सर्ग योमा प्रयोग गर्दा भने उक्त भाषिक क्षेत्रमा माउ गाई भन्ने अर्थ लाग्दछ । यो निर्माण संरचनालाई हेर्दा पनि त्यति स्वभाविक भैँ देखिँदैन । त्यसैगरी मेयोमो भन्नाले कोरली भन्ने अर्थ वहन गर्दछ यही प्रयोगलाई आधार मानेर विश्लेषण गर्ने हो भने पनि मे को अर्थ गोरु नभएर गाई नै हुनुपर्दछ भन्ने अध्येताको विश्लेषण रहेको छ ।

प्रश्नवाचक शब्दबाट पनि तामाङ मानवीय नाम र मानवेतर नामको पहिचान गर्न सकिन्छ । मानवीय नामसँग खाला (को) प्रश्नवाचक शब्दको प्रयोग हुन्छ भने मानवेतर नाममा तिगी, ताई (के) जस्ता शब्दको प्रयोग हुने गर्दछ । जसको उत्तरले मानवीय र मानवेतर नामको निर्धारण गर्दछ । अन्य संरचनागत र अर्थगत पक्षमा खासै भिन्नता नरहे तापनि यी दुई क्षेत्रको भाषिक प्रयोगमा कतिपय शब्दको प्रयोगमा वर्णतात्विक भिन्नता भेटिन्छ, तर यसले अर्थतात्विक दृष्टिले खासै भिन्न भूमिका खेल्दैन ।

अध्याय चार

४. तामाडरूप तथा वाक्य व्यवस्थान रूप व्यवस्था

रूपः भाषाको सबैभन्दा सानो अर्थयुक्त एकाइलाई रूप भनिन्छ ।, रूप स्वतः निर्मित भएका हुनाले यिनलाई खण्डिकरण गर्न सकिँदैन । अर्थात् रूपको संरचना हुँदैन ।

कृष्णविलास पोड्याल, भाषा विज्ञान र साहित्य सिद्धान्त, नवीन प्रकाशन भोटाहिटी ।
प्रयोगको दृष्टिले तामाड भाषाको रूपलाई २ किसिमबाट हेर्न सकिन्छ ।

४.१ मुक्त रूप

भाषिक दृष्टिले वा वाक्यमा स्वतन्त्र रूपमा प्रयोग हुन आउने शब्दलाई मुक्त रूप भनिन्छ । यसलाई संरचना वा प्रयोगको दृष्टिले अभिभाज्य अङ्ग मानिन्छ । यो वाक्यमा स्वतन्त्र रूपले प्रयोगमा आउनाको साथै अन्य रूपसित मिलेर पनि आउन सक्छ । वाक्यमा स्वतन्त्र वा मुख्य तरिकाले प्रयोग हुने भएकाले नै यसलाई मुक्त रूप भनिएको हो ।

जस्तै: तामाड मुक्त रूपमा केही उदाहरण:

काड (खुट्टा), ना (नाक), सा (दाँत), की (पानी), या (हात), तीम् (घर), सा (जमिन), सुड (मुख), मी (आँखा), मी (मान्छे)

यी माथि उल्लेखिन रूपहरू तामाड भाषामा रहेका तामाड मुक्त रूपहरू हुन जसको स्वतन्त्र अर्थ रहेको हुन्छ ।

४.२ बद्ध रूप

भाषिक प्रयोगको सन्दर्भमा स्वतन्त्ररूपमा आउन नसक्ने तर अन्य रूपसँग गाँसिएर आउने रूपलाई बद्ध रूप भनिन्छ । जसको स्वतन्त्र अस्तित्व हुँदैन ।

शब्द	मुक्त रूप	बद्ध रूप
आचाजी (खाएन)	चाजी	आ
आपाडनी (भनेन)	पाड्जी	आ
तिगी (के) ?	तिग्/तिक	इ
मिज्या (मान्छेहरू)	मी	ज्या
ओइमाकुनु (अस्तिको दिन)	ओइमा	कुनु
तिलमा (हिजो)	तिलमा	
चावन (खाँदै)	चावा	अन्

माथि उल्लेखित उदाहरणका आ, ई, ज्या, कुनु र अनको आफैमा स्वतन्त्र अर्थ रहेको भेटाईदैन । तर मुक्तरूपसँग आवद्ध भएर अर्थयुक्त भएको छ । यी रूपहरू मुक्तरूपमा अगाडी पूर्वसर्ग भएर अन्त्यमा परसर्ग भएर वा प्रत्ययको रूपमा प्रयोग हुन्छन् ।

(क) पूर्व सर्ग

धातु वा नामिक पदको अगाडि गाँसिन आउने बद्ध रूपलाई पूर्व सर्ग वा उपसर्ग भनिन्छ । जस्तै उपसर्ग प्रयोगबाट निर्मित तामाङ रूपहरू

आ+चाजी आचाजी/आचानी

आ+पाङ्गनी आपाङ्गनी (भनेन)

तामाङ भाषामा रूप निर्माणको क्रममा मध्य सर्ग भने रहेको पाईदैन ।

(ख) परसर्ग

परसर्गलाई प्रत्यय पनि भनिन्छ । मुक्त रूपको पछाडि गाँसिन आउने रूपलाई परसर्ग भनिन्छ । जस्तै तामाङ परसर्गका केही उदाहरणहरू :

युङपा+से युङपासे (ढुङ्गाले)

मि+दा मिदा (मान्छेलाई)

च्याङवा +से च्याङवासे (कान्छाले)

फ्यूक्पा+से फ्यूक्पासे (धनीले)

४.३ तामाङ शब्द

शब्द रूप भन्दा माथिल्लो र पदावली भन्दा तल्लो भाषिक एकाई हो । धातु वा आधारपदबाट शब्दको निर्माण गरिन्छ । यहि प्रक्रियाबाट शब्द निर्माण गरिनुलाई शब्द निर्माण प्रक्रिया भनिन्छ । बनोटको हिसावले तामाङ शब्द २ प्रकारका हुन्छन् ।

व्युत्पन्न शब्द

क) मूल शब्द:

मूल शब्द आफै बनेका हुन्छ । शब्द निर्माण गर्नु अगाडि नै रहेका धातु वा आधारपदलाई मूल शब्द भनिन्छ । यस्ता शब्दलाई टुक्याउन मिल्दैन । जस्तै तिम (घर) याम्सो (भोली) ए (तँ/तिमी/तपाईँ) ड (म) म्लाङ्गे (कालो) आदि तामाङ मूल शब्दहरू हुन ।

ख) व्युत्पन्न शब्द

आधारपदमा वा मूल धातुमा प्रत्यय, विभक्ती आदि जोडेर शब्द निर्माण गरिने प्रकृत्यालाई व्युत्पन्न शब्द भनिन्छ। जस्तै: डा+दा (मेरो) ए+दा एदा (ताँलाई) एसे (तैले) एनज्या (तिमीहरू) तिमक्याम (घरबाट) याम्सोहेन्छे (भोलीदेखि) आदि तामाड व्युत्पन्न शब्दका उदाहरणहरू हुन।

४.४. पदावली

पदावली पदभन्दा ठूलो र उपवाक्यभन्दा सानो भाषिक एकाई हो अथवा एक भन्दा बढी शब्दहरूको समूहलाई पदावली भनिन्छ। तामाड पदावली मुलतः तीन प्रकारका हुन्छन्।

(क) नाम पदावली

नामको साथमा नाम आएमा नाम पदावली हुन्छ। झला कलम (मेरो कलम) रामगीतीम (रामको घर) आदि तामाड नाम पदावलीहरू हुन। यसको अलावा नाम शब्दको शिर्षताको आधारमा पनि तामाड शब्दावलीलाई छुट्टयाएको पाइन्छ। जुन यस प्रकार रहेका छन्।

तामाड	नेपाली
मिन्दा नी मी	दुई जना मानिस
जम्मन भन्दा नेवा तोड	सवैभन्दा अग्लो रुख
सा तेवागी म्रीडगोला	दाँत भरेकी आइमाई

यी माथिका उल्लेखित शब्दावलीहरूमा अन्तिममा नामशब्द शीर्ष शब्दको रूपमा रहेको छ र अन्य शब्दहरू विस्तारकको रूपमा आएका छन्।

(ख) क्रिया पदावली

क्रियाहरूद्वारा बनेको पदसमूहलाई क्रियापदावली भनिन्छ। यस्ता पदावलीहरूमा एक वा सोभन्दा बढी क्रियाहरूको संयोजन हुन सक्छ। र उक्त क्रियाहरूमध्ये एउटा क्रियाचाँहि शिर्ष क्रियाको रूपमा रहन्छ भने अन्य क्रियापदहरूले शीर्ष क्रियापदकै सहायक वा अधिनस्त भएर रहन्छ। तामाड क्रियापदावलीमा नामपदावलीमा भै शीर्ष शब्द पछाडी आउँछ। जस्तै:

तामाड	नेपाली
दोर्जेसे रोदा फोन लाजी	दोर्जेले साथीलाई फोन गर्‍यो
दोर्जेसे रोदा फोन लासी जिन्जी	दोर्जेले साथीलाई फोन गरिसक्यो।

दार्जेसे रोदा फोन लासी जिन्दाइला मुला
दार्जेसे रोदा फोन लावन मुला

दार्जेले साथीलार्ई फोन गरिसकेको छ
दार्जेले साथीलार्ई फोन गर्दैछ ।

माथि उल्लेखित वाक्यहरूमा क्रमशः ४ वटा क्रियापदावलीहरू उनिएर बनेका छन्।
र उक्त क्रियापदहरूमध्ये लाजी (गर्नु) क्रिया शिर्षपदको रूपमा रहेका छन् ।

४.५ वाक्यका प्रकार

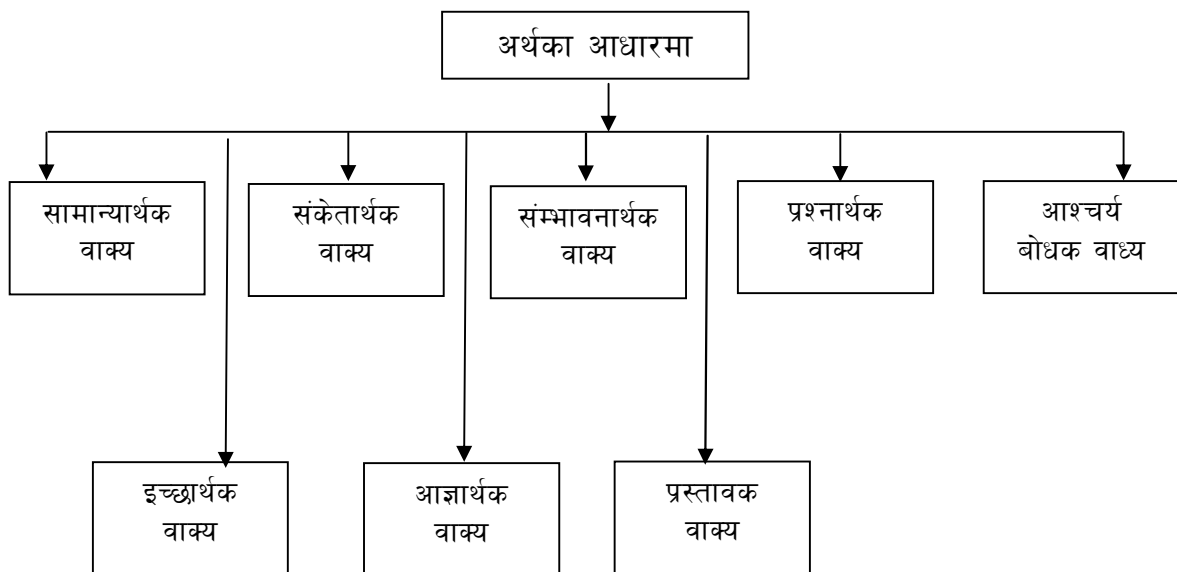
वाक्यलाई विभिन्न आधारमा वर्गीकरण गर्न सकिने आधार भए पनि तामाड
वाक्यलाई निम्न आधारमा मात्रै रहेर वर्गीकरण गरिएको छ ।

क) अर्थका आधारमा

ख) संरचनाका आधारमा

(क) अर्थका आधारमा

वाक्यले व्यक्त गर्ने मुख्य अर्थ वा भावका आधारमा तामाड वाक्यलाई निम्न
अनुसार विभाजन गर्न सकिन्छ ।

(अ) सामान्यार्थक वाक्य

वाक्यको प्रयोग सम्बन्धले प्रश्न, सम्भावना, आज्ञा, आश्चर्य नबुझार्ई सामान्य
अवधारणामत्र बुझाउँछ, वा सामान्य अर्थ प्रदान गर्नछ, भने त्यस्तो वाक्यलाई सामान्यार्थक
वाक्य भनिन्छ । जस्तै:

डे कान चाजी मैले भात खाँए)

ग्याल्बो तीमि निजी (ग्याल्बो घर गयो)

दिनि स्यारक्याम् फ्यामूल (सूर्य पूर्वबाट उदाउँछ)

नीगि चुमुला (कुकुर भुक्छ ।)

वात्से नागा बोरजी (चिलले कुखुरा टिप्यो/लग्यो)

(आ) प्रश्नार्थक वाक्य

तामाङ प्रश्नार्थक वाक्यमा सबैकुरा समान्यार्थक वाक्यमा भै भई त्यसमा अनुतान वा प्रश्नार्थक सर्वनाम मात्र फरक हुन्छ । यसले कुनै पनि विषयमा सूचना वा जानकारी माग्दछ । तामाङ प्रश्नार्थक वाक्यमा कि आरोही (Rising) अनुता युक्त हुन्छ । कि प्रश्नार्थक पदहरू रहन्छन् । खाला, (को) तिगी, (के) खाजीवा (कस्तो) खामा (कहिले), तीगिदा (किन), ताई (के), खातले (कसरी), कत्ते (कति) खान्दो (कहाँ) आदि तामाङ प्रश्नार्थक पदहरू हुन जसका केही उदाहरणहरू यस प्रकार रहेका छन् ।

तामाङी	नेपाली
खाला पाप्ची	को लड्यो ?
तिगी लावा	के गर्ने ?
कत्ते चावा	कति खाने ?
खान्दो निवा	कहाँ जाने ?
ताइ क्लाडवा	के खेलेको ?
चु भिङ्गोला खाजीवा मुला	यो आइमाई कस्ती छे ?

प्रश्न वाचक पदहरूको प्रयोग नभए पनि तामाङ भाषाको प्रश्नार्थक वाक्यहरू प्रश्नार्थक अनुतानको सहयोगबाट बनेका हुन्छन् ।

तामाङी	नेपाली
पावा खाजी ?	बुवा आउनुभयो ?
कान चाँजी ?	भात खायौ ?
ए डुरजी ?	तिमी सुत्यो ?

(इ) इच्छार्थक वाक्य:

सामान्तया इच्छा भाव जनाउने वाक्यलाई इच्छार्थक वाक्य भनिन्छ । जुन मनवीय संवेदनाबाट प्रस्फुटित हुन गर्दछ । यस्ता वाक्यले वक्तको मनोकांक्षा वा मनोभावना व्यक्त गर्दछ । तामाङ इच्छार्थक वाक्यका केही उदाहरणहरू

तामाडी	नेपाली
छेरेडखाइ! पाडवा राडवा ताखाई	चिरञ्जिवी होस् , सोचेजस्ता / भनेजस्तो होस
सोम्मोन सिदोवानी	ज्यूदै मर्नुनी
मेफ्रा राडले फ्याडखै	खरानी जस्तै उडोस् ।
छारगान वुरगनसे गाड्स्योड प्लीडखै	सन्तान दरसन्नताले डाँडाकाँडा ढाकुन
एदाम टापटिपेसे तुत्तोवानी	तँलाई भूतले टिप्नुनी

(ई) आज्ञार्थक वाक्य

आज्ञा अर्ती उपदेश वा आदेश जनाउने वाक्यलाई आज्ञार्थक वाक्य भनिन्छ । यस्ता वाक्यमा कर्ता लोप हुन्छ । कर्ता भए पनि लो प गर्न सकिन्छ। तामाड आज्ञार्थ वाध्यहरूका केही उदाहरण यसप्रकार रहेका छन् ।

तामाडी	नेपाली
क्यार नीउ	उता जाऊ ।
खाला खाजी च्याको	को आएछ हेर ।
चु ताम खालदान थापाडो	यो कुरा कसैलाई नभन्नु ।
पाप्दा योड्दो	बुबालाई बोलाऊ ।
त्रीवादा योड्दछी	शिक्षकलाई बोलाएर ल्याउ ।
माइच्याड, केम् सोगा/हेगो	माइच्याड जाँड छान ।
पाराड मइदा घाँस थाबै नीउ	माइला भैसीलाई घाँस काट्न जाऊ ।

(उ) सम्भावनार्थक

भविष्यमा हुन सक्ने कामको बारेमा अनुमान वा सम्भावना बुझाउने वाक्यलाई सम्भावनार्थक वाक्य भनिन्छ । तामाड सम्भावनार्थक वाक्यका केही उदाहरणहरू:

तामाड	नेपाली
च्यो ज्यो याम्सो सेसुम	दाइ भोली जानुहुन्छ होला ।
ताले नाम खाला/खासुम	भरे पानी पछ होला ।
आडीताले थोडखासुम	फुपु भरे आइपुग्नुहुन्छ होला ।
याम्सो क्लीड् खासुम	भोली हिउँ पछ होला ।
चोतेला ग्याल्बो यामबुई दोजीताला	यतिबेला ग्याले काठमडौं पुगेहोला ।

(ऊ) प्रस्तावक वाक्य:

कुनै पनि कार्य सम्पन्न गर्नको लागि वा पूरा गर्नको लागि प्रस्ताव वा योजनाको भाव बुझाउने वाक्यलाई तामाङ प्रस्तावक वाक्य भनिन्छ । तामाङ प्रस्तावक वाक्यका केही उदाहरणहरू

तामाङ्गी	नेपाली
जम्मसेन टोङ्के गाडी नर्सरी सुदे	सवैले टोङ्के डाँडामा नर्सरी रोपौं ।
जम्मसेन तीमतीमी ट्वाइलेट सोदे	सवैले घरघरमा ट्वाइलेट बनाऔं ।
चुपाली ल्होछारी रूपाकोटी वनभोज चवै निदें	यसपालीको ल्होछारमा रूपाकोटमा वनभोज खान जाऔं ।
नाम्सागी विकसकी लागि जम्मन रेन्द	गाउँको विकासको लागि सवै उठौं ।
याङना जम्मन डिक्सी स्कूल सोदे	हामी सवै मिलेर स्कूल बनाऔं ।

(ए) संकेतार्थक वाक्य

एउटा कार्य सम्पादन गर्न अर्को कार्यमा निर्भर हुनुपर्ने स्थिति वा कार्यको संकेत गर्ने भाव देखाउने वाक्यलाई संकेतार्थक वाक्य भनिन्छ । अमृत योजन तामाङ व्याकरण, तामाङ संकेतार्थक वाक्यका केही उदाहरणहरू

तामाङ्गी	नेपाली
थे निएम डान नीबा	ऊ गए म पनि जान्छु
नाम खाएम वाली सप्राइदिला	पानी परे वाली सप्रिन्छ ।
चेसो पुडम डान पुड्वा	उसले हाने म पनि हान्छु
मिङगोला स्यायम तावा छ्या	केटी नाचे हुन्थ्यो
ए नीएम तावा छ्या	तिमी गए हुन्थ्यो
कान ख्योएम ताव छ्या	भात पस्के हुन्थ्यो

(ऐ) विस्मयादिबोधक वाक्य:

खुशी, हर्ष, रीस, घृष्णा जस्ता भावनात्मक वा भावावेगलाई व्यक्त गर्ने वाक्यलाई विस्मयादिबोधक वाक्य भनिन्छ । अन्य वाक्यको संरचनामा जस्ता यसमा वाक्य पूरा नहुन पनि सक्दछन । तामाङ विस्मयादिबोधक वाक्यका केही उदाहरणहरू

तामाडी	नेपाली
आहा: ताइज्यावा गाड	आहा: कति राम्रो डाँडा
आन्छु. यान लैलै पुक्लककन सिजुम	विचरा ! पुक्लुकै मरेछ
आन्छुयान सीजुम है	विचरा मरेछ हगि !
आच्छु तीगी सिम्मा या	आच्छु ! कस्तो चिसो हात
छ्या ताई नेनासीगि मी	छी: कस्तो घिन लागदो मान्छे
ऐया सिजिलेई	ऐया मरे नी !
ला ! बत्ला चाजी एसे	ला : बल्ल खाइस

संरचनाको आधारमा तामाड वाक्यलाई तीन प्रकारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

(ख) संरचनाको आधारमा

(अ) सरल वाक्य:

एउटा मात्रै उपवाक्यमा निर्मित वाक्यलाई सरल वाक्य भनिन्छ । वाक्यमा आउने उक्त उपवाक्य स्वतन्त्र र मुख्य हुन्छ । परम्परागत व्याकरण अनुसार भन्ने हो भने एउटा मात्र समापन क्रिया भएको वाक्यलाई सरल वाक्य भनिन्छ । तामाड सरल वाक्यका केही उदाहरणहरू हेरौं ।

तामाडी	नेपाली
कोला लोङ्जी	नानी डरायो ।
च्योनसे कान चाजी	भाइले भात खायो ।
पूच्चेस, नागा सात्ची	फुच्चेले कुखुरा माच्यो ।
माइच्याड स्याजी	माइच्याड नाचिन ।

माथि उल्लेखित उदाहरणमा एउट मात्र समापिक क्रियाका प्रयोग भएको छ । लोङ्जी (डरायो), चाजी (खायो) सात्ची (माच्यो), स्याजी (नाच्यो) सरल वाक्यमा प्रयोग भएका समापिका क्रियाहरू हुन ।

तामाड सरल वाक्यमा अन्य क्रियापदको उपस्थिति मुख्य क्रियाको रूपमा नभएर सहायक वा विस्तारको रूपमा आउने गर्दछ । जस्तै

तामाडी	नेपाली
पाराडसे (कान) चासी जीनजी	माइलाले भात खाइसक्यो
दोर्जे व्रीवान भुला	दोर्जेले लेख्दैछ।
च्याङ्वासे थुङ्सी जीनजी	च्याङ्वाले खाइसक्यो

माथि प्रस्तुत गरिएको वाक्यमा आएको चासी, व्रिवन, थुङ्सी, क्रियापदहरू जीनजी, मुला, समापिका क्रियाको सहायक भएर वा विस्तारक भएर आएको छ।

(आ) संयुक्त वाक्य:

एकभन्दा बढी स्वतन्त्र उपवाक्यहरूद्वारा निर्मित वाक्य संयुक्त वाक्य हो। यस्ता वाक्यमा आउने उपवाक्यका क्रिया समापक नै हुन्छ। यस्ता वाक्यभित्र आउने उपवाक्य निरपेक्ष संयोजकले जोडेको वा संयोजन संयोजक विना नै बनेको हुन्छ। तामाङ संयुक्त वाक्यका केही उदाहरणहरू

तामाङ

नेपाली

डीनेन चावाआरे थेनेन चावा आरे

हामीले पनि खाएको छैनौं, तिनीहरूले पनि खाएका छैनन्।

प्रस्तुत वाक्यमा दुईवटा स्वतन्त्र उपवाक्य रहेका छन्।

थेनेन चावा आरे

(उनीहरूले पनि खाएका छैनन्)

यीनेन चावान आरे

(हामीले पनि खाएका छैनौं)

यो वाक्यमा तामाङ संयोजक/नेन/ 'ले' को प्रयोगभई संयुक्त वाक्य बनेको छ।

च्योनसे कान चाजी अनि स्कूली नीजि भाइले भात खायो र स्कूल गयो।

यो वाक्यको सन्दर्भमा हेर्दा अनि नेपाली संयोजक जस्तो देखिए पनि तामाङ भाषाको वाक्यमा 'अनि' ले 'र' को अर्थ वहन गरेर प्रयोग भएको देखिन्छ।

(इ) मिश्र वाक्य

एउटा मुख्य वाक्य र अन्य आश्रित उपवाक्यको योगद्वारा बनेको वाक्यलाई मिश्र वाक्य भनिन्छ। तामाङ भाषामा यस्ताखाले वाक्यको प्रयोग तुलनात्मक रूपमा अन्यभन्दा कम रहेको पाइन्छ। जस्तै:

पासाङसे पाङ्मु/पाङ्जी “यामबुरी जुलुस चीम/टिम

(पासाङले भन्यो काठमाडौंमा “जुलुस” रहेछ।)

यस वाक्यमा :

(क) 'पासाडसे पाडजी' मुख्य उपवाक्य हो ।

(ख) 'यामवुरी जुलुस चीम' आश्रित उपवाक्य हो ।

त्यसैगरी अन्य प्रकारकाले पनि यसलाई देखाउन सकिन्छ ।

ड ची/छ्याड/केम थुडवा कान आचा

(म भात खान्छ, जाँड खान्न)

आमा म्राङ्सी कोला हाजी

(आमा देखेर बच्चा रोयो ।)

माथि प्रस्तुत गरिएका उदाहरण नै तामाङ भाषाका मिश्र वाक्यहरू हुन् ।

सारांश

तामाङ भाषामा पनि नेपाली भाषामा जस्तै मुक्त र बद्ध रूप रहेको पाइन्छ । तामाङ भाषाको मुक्त रूपमा भाषिक प्रयोगको दृष्टिले स्वतन्त्र रूपले प्रयोगमा आउने गर्दछ भने बद्ध रूप आफैमा स्वतन्त्र रूपमा प्रयोगमा नआएर अन्य रूपसँग गाँसिएर आउने गर्दछ । तामाङ बद्ध रूप निर्माण पनि परसर्ग र पूर्वसर्ग लागेर निर्माण हुनेगर्दछ । तामाङ भाषाको रूप निर्माणमा मध्यसर्ग भने लागेको भेटिँदैन । तामाङ शब्द निर्माण बनोटको हिसावले नेपाली भाषामा भैँ मूल शब्द र व्युत्पन्न गरी दुईवटा तरिकाले शब्द निर्माण गर्ने गरिन्छ । याम्सो (भोलि) डा (म) ग्लाङ्गे (कालो) आदि तामाङ मूल शब्दहरू हुन् । त्यसैगरी आधारपदमा प्रत्यय, विभक्ति आदि जोडेर व्युत्पन्न शब्दको निर्माण गर्ने गरिन्छ । तामाङ भाषाको रूप तथा वाक्य व्यवस्थाभित्र पंक्ति पदावली पनि नेपाली भाषाको जस्तै रहेको पाइन्छ । त्यसैगरी वाक्यको वर्गीकरण गर्दा अर्थ र संरचनाको आधारमा वर्गीकरण गरेर देखाइएको छ । क्रियाको निर्माण प्रक्रियामा दुईवटा क्षेत्रबीचको केही शब्दहरूमा भने पृथकता रहेको भेटिन्छ । पाङ (भन) भन्ने मूल शब्दमा विभिन्न कालिक प्रत्यय जोडिने क्रममा खोटाङको सन्दर्भमा भन्दा रामेछाप क्षेत्रको भाषिक परिवेशमा केही पृथकता रहेको भेटिन्छ ।

समग्रमा हेर्दा यी दुईवटा भाषिक क्षेत्रबीच भाषाको व्याकरणिक सिद्धान्तमा विभेद नरहे पनि क्रियापदको विभिन्न रूप निर्माणमा कतिपय निर्मित रूपहरूमा भने केही विभेदको स्थिति देखिन्छ । दुवैको रूप तथा वाक्य व्यवस्थामा भने संरचनागत विभेद देखिँदैन ।

परिच्छेद पाँच भाषिकाको अध्ययन

५.१ भाषिका परिचय

संसारमा बोलिने विभिन्न परिवारका भाषाहरूमध्ये नेपालमा चार परिवारका भाषाहरू बोलिन्छन् । तिनमध्ये भोटबर्मेली र भारोपेली परिवारका भाषाहरूको संख्या अत्याधिक रहेको छ । २०५८ को जनगणनाले नेपालमा बोलिने भाषाहरूको संख्या ९२ उल्लेख गरेको छ । तिनमध्ये भारोपेली परिवारका भाषा बोल्ने वक्ताहरूको संख्या ७९.१ प्रतिशत र भोटबर्मेली परिवारका भाषिक वक्ताहरूको संख्या १८.४ प्रतिशत रहेको देखिन्छ (स्रोत: सामाजिक प्रायोगिक भाषा विज्ञान, डा. हेमाङ्गराज अधिकारी) ।

भोटबर्मेली परिवार वा तिब्बती भाषिक परिवार अन्तर्गत नेवारी, गुरुङ्गी, मगर, तामाडी, राई, लिम्बु, सुनुवारी, चेपाङ्गी, थामी, धिमाली, थकाली, पहरी भाषाहरू पर्दछन् । यी भाषाहरूमध्ये तामाङ भाषा पनि भारोपेली परिवार अन्तर्गतको एउटा महत्वपूर्ण भाषा हो । यदि वर्गीकरणको प्रसंगमा डा. राचन्द्र लम्साल नेपाली भाषा र व्याकरण पुस्तक विभिन्न विद्वान्हरूको मत यसरी प्रस्तुत गर्दछन् –

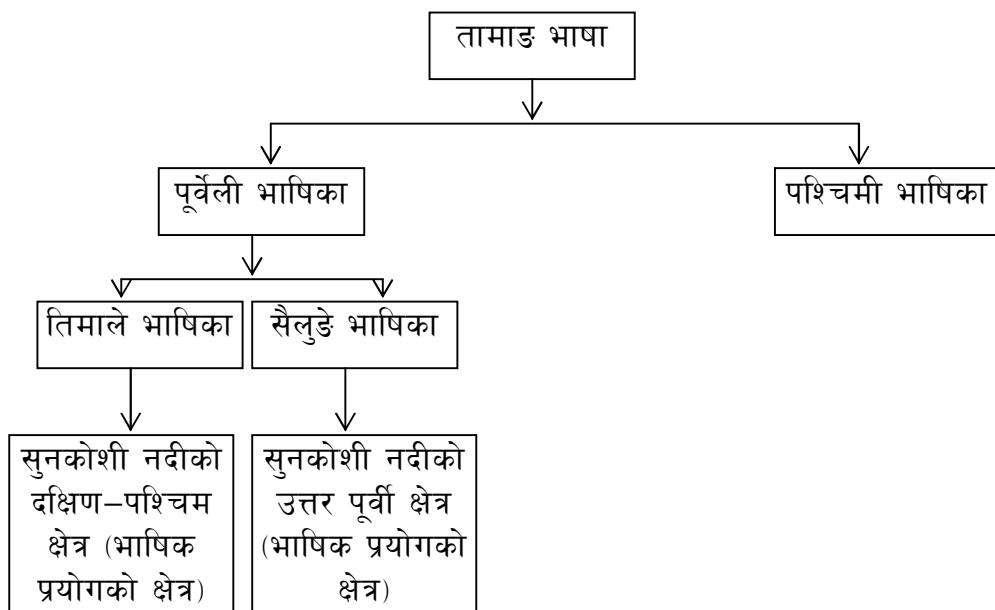
नेपालमा बोलिने चिनियाँ तिब्बती परिवारका भाषाको वर्गीकरणअनुसार यो असार्वनामिक भाषा हो । यसलाई ग्रियर्सन (सन् १९३३) ले तिब्बत बर्मेली उपपरिवारको तिब्बत हिमाली शाखा अन्तर्गत हिमाली समूहमा भोगलिन तथा भोगलिन (सन् १९८४) ले ग्यारुङ्ग मिस्मी खलकअन्तर्गत मुर्मी भनेर असार्वनामिक समूहमा, सेफर (सन् १९६६) ले बोदेली खलकको बोदेली वर्गको गुरुङ्ग शाखामा, वेनडिक्ट (सन् १९७२) ले तिब्बती बर्मेलीको तिब्बतकिनौरी वर्गको बोदेली समूहमा ग्लोभर (सन् १९७३) ले बोदेली लघुवंशको यतिब्बती उपखलकको गुरुङ्ग समूहमा र प्रा. बालकृष्ण पोखरेलले हिमाली वर्गको उत्तर पश्चिमी शाखामा राखेको पाइन्छ (स्रोत: डा. रामचन्द्र लम्साल, नेपाली भाषा र व्याकरण, पृ. २१) ।

नेपालभित्र काठमाडौँ उपत्यका नजिकको नुवाकोट, धादिङ, काभ्रे, सिन्धुपाल्चोक, रामेछाप लगायत अन्य विभिन्न जिल्लाहरूदेखि लिएर दार्जिलिङ, सिक्किम आदि देशहरूमा समेत बोलिने यो भाषा, नेपालमा बोलिने विभिन्न मातृभाषाहरूको आँकडामा पाँचौँ स्थानमा पर्ने भाषा हो । २०५८ को जनगणना अनुसार तामाङ वक्ताहरूको प्रतिशत ५.१९ उल्लेख गरिएको छ । जुन आँकडाले तामाङ भाषी वक्ताको सही प्रतिशत निकाल्न सकेको देखिँदैन । अझै पनि तामाङ भाषी वक्ताहरू आफ्नो भाषालाई ९९ प्रतिशत भन्दा बढी प्रयोग गर्दछन् । २०४८ को तथ्याङ्कमा तामाङहरूमध्ये ८८.८२ प्रतिशत व्यक्तिहरू मात्रै आफ्नो मातृभाषाको प्रयोग गर्दछ भन्ने आँकडा खासै विश्वसनीय देखिँदैन किनकि तामाङ भाषी

वक्ताहरू अझै पनि आफ्नो भाषामा वफादारी रहँदै ९९ प्रतिशत भन्दा बढी जनसंख्याले आफ्नो मातृभाषी प्रयोग गर्ने गर्दछन् ।

विगत केही समय अघिदेखि नै तामाङ भाषाको भाषिकाको चर्चा एवं परिचर्चा हुँदै आएको सुनिन्छ । सामान्यतया: तामाङ भाषामा पूर्वीय र पश्चिम भेद गरी दुईवटा भेदलाई लिने गरेको पाइन्छ । यी दुईवटा भेदको चर्चा परिचर्चा गरिए तापनि यी दुईवटा भेदबीच आधिकारिक अध्ययन भने हालसम्म कुनै पनि क्षेत्रबाट भएको देखिँदैन । भाषिका छुट्याउने आधार रेखा Isoglosses (समभाषारेखा) त्रिशुली नदीलाई मानिए तापनि यसैलाई नै अन्तिम विश्वसनीय आधार मान्न भने सकिँदैन । त्रिशुली नदीलाई भाषिक छुट्याउने आधार रेखा भन्दा त्रिशुली पूर्व क्षेत्रमा बसोबास गर्ने तामाङहरूले प्रयोग गर्ने भाषालाई पूर्वीय भेद अन्तर्गत राखिन्छ भने त्रिशुली नदीबाट पश्चिम क्षेत्रमा बोलिने तामाङ भाषालाई सामान्यतया: पश्चिमी भाषिका भन्ने गरिन्छ । यस क्षेत्रको अध्ययन मूलतः डोरिन टेलर, मारिया हरि आदिले गरेका छन् भने पूर्वेली भाषिकाको अध्ययन मूलतः मार्टिन मञ्जुदिनले गरेका हुन् (स्रोत: तामाङ व्याकरणबारे लेखकीय प्रसंग) । ग्यात्रिल टाउचरका अनुसार सैलुङ क्षेत्रको सिमाना पश्चिम र दक्षिणमा सुनकोशी पूर्वमा तामाकोशी र उत्तरमा चरङ्गे खोला मानेका छन् । "Sunkoshi in the west and south, Tamakoshi in the east and Charankwoti khola with its source on Kalinchowk natural center of the entire area ("The five Tamang Ancestors and Sailung Phoibada Karpo" P. 2 (स्रोत: अमृत योजन, तामाङ व्याकरण) । यिनै उल्लेखित कुराहरूलाई आधार मानेर हेर्दा तामाङ भाषाभित्रको भाषिकालाई पूर्वीय भाषिका र पश्चिमी भाषिका भनी वर्गीकरण गर्न सकिने पर्याप्त आधारहरू भेटिन्छन् । जसलाई तल चार्टमा देखाउने प्रयास गरिएको छ ।

५.२. भाषिकाको सामान्य वर्गीकरण

५.३ भाषिका तुलना

पूर्वेली र पश्चिमी भाषिका भनी मानिएको प्रस्तुत भाषाको दुईवटा क्षेत्रको भाषिकालाई तुलनात्मक रूपमा प्रत्यक्ष सम्पर्कको माध्यमबाट अध्ययन गरिएको छ । विशेषगरी पूर्व क्षेत्रको खोटाङ जिल्लामा बोलिने तामाङ भाषा र त्रिसुली नदीदेखि पश्चिम क्षेत्रमा बोलिने धादिङ जिल्लाका तामाङ भाषाबीचको समानता र असमानता छुट्याइएको छ । जसलाई तल चार्टमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

खोटाङमा बोलिने	नेपाली	धादिङ क्षेत्रमा बोलिने
मी	मान्छे	
ताराङ्ज्या	माछा	ताराङामा
नामे	चरा	डेमनेमा
नीगि	कुकुर	नीकी
स्यात्	जुम्रा	सेत्
तोङ	रुख	डोङ्बवोम
तोडी	रुखमा	
टा	जरा	
डी	छाला	
स्या	मासु	
नाई	हाड	नखुन
व्याप	प्वाँख	
थोपो	टाउको	क्रा
हा	केश	क्रा
उत्तेन/उजुदेन	त्योसँग	हुजुतिङ
उजुक्र्याम	त्योबाट	हुचुचे
उजुज्या	तिनीहरू	इनिमा
उत्ता	त्यसलाई	हुजुचे
उत्तकीला	उसको	थैला
खाला	को	खाजु
खालेन	कोसँग	खालिङ
खाल्गीला	कस्को	खाल्ला
खालाराङवा	को जस्तो	खाजुराङवा

खाल्हे/खाल्से	कस्ले	खाल्चे
खाल्दा	कसलाई	खाल्तिड
तिगी	के	ता
तिगीदेन	केसँग	तातिड
तिगीदा	किन	तले
तिगीला	केको	तैसेला
तिगीराडवा	के जस्तो	ताराडवा
तिगीक्याम	केबाट	तादिड
तिगीसे	केले	खाल्चे
मइन	धेरै	याको
सी	एक	की
सीएन	एकलै	कीगीनो
रेडवा	लामो	रेडवाला
रेडवा क्याम	लामो बाटो	रेडवी क्याम
जत्	सानो	जीता
म्रीड	स्वास्नी	आमाकोला
म्रीडज्या	स्वास्नीहरू	आमाकोला
हेन	ठूलो	ग्रेन
डला	मेरो	डैला
डादेन	मसँग	डातिड
डक्याम	मबाट	डाचे
डे	मैले	डाचे
एदेन	तिमीसँग	एतिड
एदा	तिमीलाई	एतिड
एराडवा	तिमीजस्तो	
एकयाम	तिमीबाट	
इनदेन	हामीसँग	याडतिड
इनाज्या	हामीहरू	याडमा
इनाराडवा	हामीजस्तो	याडमाराडवा
यनाक्याम	हामीबाट	याडमाराडवा
चुदेन	योसँग	चुतिड

चुज्या चुनाज्या	यिनीहरू	यीजुमा
चुराड्वा	यो जस्तो	इजुराड्वा
चुक्याम	योबाट	इक्चुचे
उजु	त्यो	होजु
उजुराड्वा	त्यो जस्तो	होजुराड्वा

सारांश :

माथि उल्लेख गरिएको भाषिका सम्बन्धी साधारण अध्ययनले के देखाउँछ भने यो भाषामा स्पष्टतः भाषिक भेदको स्थिति देखिए तापनि अहिलेसम्म भाषावेज्ञानिक तवरले भाषिक छुट्याउने हेतुले अध्ययन भएको देखिएन र भाषिका सम्बन्धी छुट्टै अध्ययन गर्ने चासो पनि सम्बन्धित भाषाको भाषाविद्हरूबाट भएको देखिँदैन । यसर्थ तामाड भाषिका सम्बन्धी थुप्रै अध्ययन र अनुसन्धान गर्न बाँकी रहेको देखिन्छ । त्यही उत्सुकताले गर्दा यो शोधकर्ताले पनि केही सतही अध्ययन गर्ने प्रयास गरेको छ । जसले भावी पुस्ताको अध्येतालाई केही सहयोग गर्नेछ भन्ने आशा गर्न सकिन्छ ।

अध्याय छ

निष्कर्ष एवं सुभाव

६.१ निष्कर्ष

भाषा यादृच्छिक हुने हुनाले संसारभरि सबै भाषाहरूमा आ-आफ्नै परम्परा र नियमहरू रहको हुन्छन् । त्यसैले भाषा एउटा व्यवस्था पनि हो भनेर भन्ने गरिन्छ । यस व्यवस्थाभित्र पनि थुप्रै उपव्यवस्थाहरू रहेका हुन्छन् । संसारभरी बोलिने भाषाहरू विभिन्न भाषिक परिवारबाट विकसित हुँदै आएको पाइन्छ । त्यही भाषिक परिवारहरूमध्ये भोटबर्मेली परिवारमा पर्ने तामाङ भाषा पनि एक हो । जसलाई तामाङ्गी भाषा भनेर भन्ने गरेको पाइन्छ । तामाङ भाषाबीच स्पष्ट दुईवटा विभेद रहेको अवस्थामा प्रस्तुत अध्ययनले त्रिसुली पूर्वको भाषाभित्र पनि खोटाङ जिल्लामा बोलिने तामाङ भाषाको अध्ययनले ओगट्ने प्रयास गरेको छ । प्राचीन समयमा सम्भोटा लिपिमा लेखिएको विभिन्न प्रमाणहरू भए पनि विस्तारै तामाङ भाषाले नेपाली लिपिमा आफूलाई रूपान्तरण गर्दै हाल पनि नेपाली लिपिमा नै विभिन्न लेख, रचना र पाठ्यपुस्तकहरू प्रकाशित गरेको देखिन्छ । दोस्रो अन्तर्राष्ट्रिय तामाङ सम्मेलनले लिपि विकसित गरेर चाँडोभन्दा चाँडो कार्यान्वयनमा ल्याउने घोषणा भइसकेको अवस्थामा प्रस्तुत अध्ययनले मुख्यगरी खोटाङ जिल्लामा रहेका तामाङहरूले प्रयोग गर्ने भाषाको बारेमा निष्कर्ष एवं सुभावहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

भाषाको अध्ययन आफैमा जटिल विषय हो यसमा कसैको दुईमत हुन सक्दैन । त्यही जटिलताभित्र सहजता ल्याउने प्रयास गर्नु भाषाको अध्येताको सोच रहेको हुन्छ । यही कुरालाई मनन् गरी खोटाङमा रहेका तामाङहरूले बोल्ने तामाङ भाषाको बारेमा अध्ययन गरिएको छ । प्रस्तुत अध्ययनले मुख्यगरी खोटाङ जिल्लामा रहेका तामाङ भाषीहरूले प्रयोग गर्ने भाषा तामाङ व्याकरण अनुरूप के कति समानता कति असमानता रहेको छ र उक्त क्षेत्रमा बसोबास गर्ने तामाङ जातिहरूले मनाउने समाजिक साँस्कृतिक परम्पराका साथै भाषाको अध्ययनको क्रममा तामाङ-नेपाली शब्दसूचीको रूप पनि देखाइएको छ । प्रस्तुत अध्ययनलाई जम्मा ५ वटा अध्यायमा विभिन्न शीर्षक दिएर अध्ययन गरिएको छ । व्याकरणिक विभिन्न कोटी अनुरूप मुख्य गरेर तामाङ व्याकरण सँग तुलनात्मक रूपमा प्रस्तुत गरेर यी दुईवटा क्षेत्रबीच पाइने भिन्नतालाई देखाउने प्रयास गरिएको छ । तामाङ भाषामा लिङ्ग, वचन, पुरुषको परिवर्तन भए पनि क्रियामा चाहिँ परिवर्तन भएको देखिँदैन । त्यसैगरी लिङ्गभेद शब्दहरू तामाङहरूमा पाइँदैन तर लिङ्गभेदक शब्दहरू तामाङहरूमा

पाइँदैन तर लिङ्गभेदक नाम भने रहेको पाइन्छ । भाषा प्रयोगको दृष्टिले हेर्दा खोटाङका तामाङहरूले मात्रै नभएर समग्र तामाङहरूले नै बढी 'आ' स्वरवर्गको प्रयोग गरेको देखिन्छ । मुख्यगरी यो अध्ययनले खोटाङमा बोलिने तामाङ भाषा अन्य क्षेत्रको भाषाभन्दा शाब्दिक र व्याकरणिक तहमा के कति समानता र असमानता रहेको छ, भनी अध्ययन अनुसन्धान गरिएको छ । त्यसको साथसाथै त्यहाँका शब्दभण्डारको बारेमा पनि अध्ययनको क्षेत्रले समेटेको छ । हाल राष्ट्रिय संचारको माध्यमबाट आफ्नै भाषामा समाचार प्रसारण गरिरहेको अवस्थामा नयाँ नयाँ शब्दहरूको निर्माण पनि भइरहेको देखिन्छ । शब्दहरूको विस्तृत सूची तयार पार्ने क्रममा शरीरको विभिन्न भागको बोट विरुवा, पशुहरूको नाम, समय, घरबार, खानेकुरा, सरसामान, बाजाहरू आदि कार्यमूलक शब्दहरूलाई समावेश गरिएको छ । मुख्यगरी यस शोधपत्रले तामाङ भाषाको अध्ययन गर्न सजिलो होस् भनी सकेसम्म भाषाको आधारभूत सबै क्षेत्रलाई समेट्ने प्रयास गरिएको छ । तामाङ भाषासम्बन्धी विभिन्न समयमा विभिन्न विद्वान्हरूले अध्ययन गरेको भए तापनि कुनै एउटा क्षेत्रलाई मात्र समेटेर शोधपत्रको रूपमा लेखिएको सम्भवतः यो नै पहिलो अध्ययन हुनेछ भन्ने ठानेको छ । शोधकै सिमाङ्कनकै कारणले प्रस्तुत अध्ययनले खोटाङका तामाङ भाषाको सबै क्षेत्रलाई ओगट्न सकेको छैन । जे जति अध्ययन गरिएको छ उक्त अध्ययनले खोटाङमा बोलिने तामाङ भाषाको बारेमा बुझ्न उत्सुक व्यक्तिहरू एवं भाषाप्रति अघाध स्नेह र अध्ययन गर्न चाहने सम्पूर्ण वर्गलाई एउटा कोशेढुङ्गा सावित हुन सक्ने विश्वास लिएको छ ।

६.२ सुभाब

समग्रतामा तामाङ भाषाको अध्ययन विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय भाषाविद्हरूबाट केही हदसम्म सम्पन्न भए पनि गहन रूपमा हालसम्म यो भाषाको अध्ययन भएको पाइँदैन । आफैमा दुईवटा भेद मानिएको प्रस्तुत भाषामा ती दुईवटा भेदबीच अहिलेसम्म कुनै पनि अध्ययन नभएको स्थितिमा प्रस्तुत अध्ययनले एउटा पाइला चालेको छ भन्न सकिन्छ । कथ्य परम्परामा नै जिवीत रहेको यो भाषाले आफ्नो भाषाका विभिन्न साहित्यिक पत्रपत्रिकादेखि लिएर पाठ्यपुस्तक सम्म निर्माण गरिसकेको अवस्थामा पनि आफ्नै लिपीलाई विकास र सम्बर्द्धन गर्न नसकिरहेको अवस्थामा पूर्वीय र पश्चिमी भेद जन्मनुले यी दुईवटा भाषाबीच संयोजनको ठूलो समस्या भएको देखिन्छ । बोधगम्यता हुँदा हुँदै पनि कतिपय कुराहरू अमिल्दो भएको देखिन्छ । राष्ट्रिय स्तरबाट मात्रै पाठ्यपुस्तक निर्माण गरिसकेको भए तापनि यो पाठ्यपुस्तकले विशेष गरी पूर्वी क्षेत्रको तामाङ

बालबालिकाको लागि बोधगम्य र ग्राह्य नहुने देखिन्छ । जसले गर्दा क्षेत्रगत रूपमा पाठ्यपुस्तक निर्माण गर्नुपर्ने स्थिति सृजना भएको देखिन्छ । जुन व्यावहारिक दृष्टिले उपयोगी भए पनि कार्यान्वयन तहमा सम्भव देखिँदैन । तामाङ भाषालाई पनि नेपाली भाषाका विविध रूप, पक्ष, काल र भाव आदि सँग तुलनात्मक तरिकाले तिनीहरूको समानता र असमानताका आधारमा दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली सिक्नेहरूलाई मातृभाषाको राम्रो अनुभव भएका शिक्षकहरूबाट मात्र शिक्षण गर्न सम्भव हुन्छ । नेपाली भाषालाई लक्ष्य भाषाको रूपमा ग्रहण गर्दा तामाङ भाषीहरू भाषाका विविध क्षेत्रमा त्रुटिहरू गर्दछन् । किनभने यी दुई भिन्न परिवारका भाषा हुन् । तामाङ भाषा र नेपाली भाषाबीच वाक्य, लिङ्ग, वचन, पुरुष, विशेषण आदि विविध पक्षमा नेपाली भाषामा जस्तो संगति पाइँदैन । त्यसैले गर्दा त्रुटि हुन जान्छ । त्यसैले तामाङ भाषा र नेपाली भाषा बीच व्यतिरेकी विश्लेषण राम्ररी गरेर पाठ्यसामग्री निर्माण गर्न सक्ने तामाङ भाषीलाई नेपाली भाषा सिक्न धेरै हदसम्म सजिलो हुन जान्छ । तामाङ भाषालाई भविष्यमा अध्ययन अनुसन्धान गर्न निम्नलिखित सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ :

- तामाङ भाषी विद्यार्थीको लागि नेपाली शिक्षण गर्दा शिक्षकलाई दुई भाषा बीचको भिन्नताबारे राम्रो ज्ञान हुनुपर्दछ ।
- तामाङ भाषाको पाठ्यसामग्री निर्माण गर्दा यी दुई भाषाबीचको विभेद र नेपाली भाषाको विभिन्न व्याकरणिक पक्षको अध्ययन गरी निर्माण प्रक्रियामा ध्यान पुऱ्याउनुपर्दछ ।
- दोस्रो भाषीहरूलाई नेपाली भाषा सिकाइमा प्रभावकारीता ल्याउन उपयुक्त पाठ्यसामग्री चयन गर्नुपर्दछ ।

यी माथि उल्लेखित सुझावहरूलाई सकारात्मक तवरले लिएमा तामाङ भाषी एवं दोस्रो नेपाली भाषीलाई नेपाली भाषा शिक्षणमा सरल हुने कुरामा दुईमत हुन सक्दैन ।

सन्दर्भग्रन्थसूची

- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०५६), **सामाजिक र प्रायोगिक भाषा विज्ञान**, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार ।
- गौतम, देवीप्रसाद (२०४९), **नेपाली भाषा परिचय**, काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।
- ढकाल, शान्तिप्रसाद (२०५९), **प्रायोगिक भाषाविज्ञान**, भोटाहिटी : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- तिवारी, भोलानाथ (सन् २००९), **भाषा विज्ञान**, इलाहावाद : किताब महल ।
- तामाङ, परशुराम (२०५८), **तामाङ संस्कार र संस्कृति निर्देशिका**, काठमाडौं : ने.ता.घेदुङ संघ, केन्द्रीय कार्यालय ।
- तामाङ, शम्भुकुमार (२०६०), **तामाङ सेलो : एक अध्ययन**, शोधपत्र, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।
- तामाङ, रुद्रसिंह (२०५९), **तामाङ जातिमा बौद्ध धर्म**, काठमाडौं : तामाङ समाज तथा अनुसन्धान केन्द्र ।
- पौड्याल, कृष्णविलास (२०५९), **भाषा विज्ञान र साहित्य सिद्धान्त**, काठमाडौं: नवीन प्रकाशन, भोटाहिटी ।
- बन्धु, चुडामणि (२०५८), **भाषा, भाषिका र नेपालीका भाषिक**, हाम्रो पुरुषार्थ, २८/२, पृ. १८.३० ।
- भट्ट, गणेशदत्त (२०६१), **बैतडेली भाषिका : एक अध्ययन**, एम.एड. शोधपत्र, त्रि.वि.वि. ।
- योञ्जन, अमृत (२०५४), **तामाङ व्याकरण**, काठमाडौं : ने.रा.प्र. प्रतिष्ठान् ।
- यादव, योगेन्द्रप्रसाद, भीमनारायण रेग्मी (२०५८), **भाषाविज्ञान**, कीर्तिपुर : न्यू हिरा बुक्स, इन्टरप्राइजेज ।
- लम्साल, रामचन्द्र र अन्य (२०६०), **प्रायोगिक भाषाविज्ञान**, काठमाडौं : भुँडीपुराण प्रकाशन ।
- लम्साल, रामचन्द्र (२०६२), **नेपाली भाषा र व्याकरण**, कीर्तिपुर : सनलाइन पब्लिकेसन्स ।
- शर्मा, मोहनराज (२०५६), **शब्दरचना र वर्णविन्यास**, काठमाडौं : नवीन प्रकाशन ।
- शेर्पा, दावा (२०६०), **शेर्पा भाषा**, काठमाडौं: बौद्ध ।

परिशिष्ट-क

जाति उत्पत्ति र परिचय

छैठौं शताब्दीतिर नेपाल प्रवेश गरेको भनिने तामाङ जातिहरू आफूलाई ल्हासा गोत्राको भन्ने गर्दछन् । देशको कूल भाषिक प्रयोगको आँकडामा पाँचौं स्थानमा रहेको तामाङ जातिहरूको कूल जनसंख्या १२,८०,५०३ रहेको छ (स्रोत: CBS, Nepal) । मुख्य गरी काठमाडौं उपत्यका बाहिर तामाङहरूको उल्लेख्य रूपमा बसोबास रहको छ । तामाङ जातिको उत्पत्ति कहाँ, कसरी भयो भन्ने बारेमा विभिन्न जनश्रुतिहरू भए तापनि यसै विषयमा रुद्रसिंह तामाङ आफ्नो पुस्तक 'तामाङ जातिमा बुद्ध धर्म' मा आफ्नो दृष्टिकोण यसरी प्रस्तुत गर्दछन् ।

ताम्बा कइरन अनुसार सुमेरु पर्वतमा एउटा सुन्दर ताल छ, त्यहाँ महागुरु रेम्बोछेँ राज गर्नुहुन्छ । दोर्जे ग्याडम (Cross Vajra) ले नै महागुरु रेम्बोछेँलाई त्यहाँ संसारको सुरक्षाको लागि राखेको थियो । पृथ्वीको मनुष्यको आवाद नभएको हुँदा दोर्जे ग्याडमले महागुरुलाई मनुष्यको सृष्टि गर्ने मन्त्रणा गर्‍यो । त्यसपछि महागुरुले तीन भिक्षुहरूको सृष्टि गरी ती भिक्षुहरूलाई मानिसको सृष्टि गर्ने आज्ञा दिए । ती भिक्षुहरूको नाम छेगु, टुल्कु र लुङ्गु थियो । भिक्षुहरू मनुष्य शरीर तयार गर्न समर्थ भए पनि प्राण दिन समर्थ भएनन् । त्यसैले भिक्षुहरूले महागुरुको आराधना गरे । महागुरुले दोर्जे ग्याडमको स्मरण गरे । त्यसपछि दोर्जे ग्याडमले पनि एउटा शक्ति (बज्र) प्रदान गरे । महागुरुले त्यही शक्तिलाई तीन टुक्रा पार्नुभयो । त्यसपछि तीन कन्याहरू डसिड डोल्मा, डसिड टासी र डसिड टुकु उत्पन्न भए । ती तीन कन्याहरूलाई भिक्षुको सेवामा खटाइयो । ती कन्याहरू नियमित रूपमा चोखो पानी र म्हेन्दो (फूल) संकलन गर्न जंगल जान्थे । तर एउटा अनौठो जनावरले पानी भर्न लाग्दा सधैं पानी धमिलो पारिदिने र फूलहरू टिप्न लाग्दा धेरै दुःख दिन्थ्यो । धेरै दिनको हैरानीपछि तिनीहरूले यो कुरा भिक्षुलाई बताए । भिक्षुहरू निरीक्षण गर्न जाँदा त्यो अनौठो जनावर पाए । त्यो अनौठो जनावर वास्तवमा एक किसिमको बाँदर थियो । भिक्षुहरूले ती कन्याहरूको त्यही बाँदरसँग विवाह गरिदिए । अनि छेगु, बाँदर र डसिड डोल्माको शक्तिबाट सात थरै तामाङहरूको सृष्टि भयो । तिनीहरूलाई घिसिङ्ग, बल, थोकर, थिङ्ग, ड्यासुर, ग्लान, र रुम्बा थर दिइयो । टुल्गु, बाँदर र डसिड टुकुको सामञ्जस्यबाट पाँचथरै तामाङहरू उत्पन्न भए । तिनीहरू पाखिन, मोक्तान, वाइबा, टुप्पा र लुडबा नाम दिइयो । लुङ्गु, बाँदर र डसिड टासीको शक्तिबाट ६ थरै तामाङहरू सिर्जना भए ।

तिनीहरूलाई ह्योन्जन, बोमजन, दोड, स्याड्वो, जिम्बा भनियो । यसरी अठार तामाङको उत्पत्ति भयो । यो प्रसङ्गलाई परशुराम तामाङले तामाङ जातिमा (२०५१) पनि उल्लेख गर्नुभएको छ ।

तर यहाँ उल्लेखित प्रसंगलाई सत्य मानेर तामाङ जातिको उत्पत्तिलाई विना वैज्ञानिक आधार सही मान्नु उपयुक्त नहुन सक्छ । तर यहाँ उल्लेख्य पक्ष भने मानव विकासको क्रमलाई भने थोरै बहुत रूपमा समेटेको छ । आजको वैज्ञानिक विश्वमा मानव जातिको विकास पूछरविहिन बाँदरहरू (Apes) बाट भएको मानिन्छ । जसलाई यहाँ उल्लेख गरिएको छ । दोर्जे ग्याडम (Cross Vajra) को प्रसङ्ग चौथो शताब्दीतिर बौद्ध धर्ममा बज्रयानको विकास भइसकेपछि मात्र आउँछ । त्यसमाथि पनि महागुरु र सुमेरु पर्वत एवम् उर्गेन ह्युल (उड्यन) को प्रसङ्ग त आठौँ शताब्दीमा पद्यसंभव तिब्बत जानुभएपछि मात्र प्रयोगमा आएको हो । तसर्थ यो एउटा किंदन्तीको रूपमा पछि ताम्बा कडरनमा समावेश भएको मानिन्छ । यस अर्थमा तामाङजातिको उद्भव कहाँ कसरी भएको भन्ने विषयमा धार्मिक किम्बदन्ती र दन्त्य कथाहरू धेरै लेखकहरूले उल्लेख गरी त्यसलाई नै यतिहास बनाउने प्रयास भएको कारण यहाँ तामाङ जातिको ऐतिहासिक क्रमलाई उल्लेख गर्न उपयुक्त ठानेको छु । तामाङहरू मंगोलियन नश्लको भएको कारण यसको पुरानो इतिहास खोज्ने हो भने आजभन्दा ५० हजार वर्ष पहिलेको जाभा र पेकिङ (Homo Erectus) मानवसम्म पुग्नुपर्छ । तर यहाँ ईश्वरीको छैठौँ शताब्दीदेखि पछिको घटनाक्रमलाई मात्र उल्लेख गर्नु उपयुक्त हुनेछ । किनकि त्यसपछि मात्र तामाङ जातिको जातीय इतिहास शुरु भएको र त्यसभन्दा अघि तामाङ जातिको पुर्खाहरू मंगोलियन नश्लको तिब्बती जातिको रूपमा रहेको मेरो अनुमान रहेको छ ।

रामेछाप, काभ्रे, सिन्धुपाल्चोक, धादिङ, रसुवा, नुवाकोट आदि क्षेत्रमा तामाङहरूको बसोबास निकै बाक्लो रहेको छ । यसको अलावा अन्य विभिन्न पहाडी भू-भागदेखि लिएर वर्मा, भुटान, भारत, म्यानमार आदि जस्ता देशहरूमा समेत तामाङ जातिहरू फैलिएर रहेका छन् । आफ्नै छुट्टै लोक संस्कृति भएको यो जाति साँस्कृतिक दृष्टिकोणले निकै समृद्ध मान्ने गरिन्छ । प्रसिद्ध सेलो गीत पनि यही जातिको उपलब्धि हो । हाल आएर भाषा र संस्कृति लोप हुने कुरालाई मनन् गर्दै यो जातिमा भाषा, कला र संस्कृतिको संरक्षण गर्ने हेतुले विभिन्न संस्थाहरू पनि खोलिएका छन् । साँस्कृतिक पक्षको दृष्टिकोणले रसुवामा बसोबास गर्ने तामाङहरू अत्यन्तै समृद्ध रहेको देखिन्छ । नेपाल-भोटबीचको लडाइँताकाको

ऐतिहासिक महत्वको विषयलाई समेत आफ्नो संस्कृतिभित्र जीवन्त राख्दै आएको उक्त जातिको यो साँस्कृतिक पक्षलाई संचार माध्यमले समेत विशेष महत्व दिएको देखिन्छ । कान्तिपुर टेलिभिजनमा संचालित धुमधाम कार्यक्रममा पनि यहाँको साँस्कृतिक पक्षको बारेमा प्रत्यक्ष रेकर्डिङ सहित यो २०६३ कार्तिक ३० गते प्रसारण गरिएको थियो ।

यसरी साँस्कृतिक दृष्टिकोणले समृद्ध भनिएको यो जाति वर्तमान समय, लिपि र विभिन्न साहित्यको विकासमा अग्रसर हुँदै आएको छ । यही वर्षभित्र देशभित्र कुन कुन क्षेत्रमा तामाङहरूको वसोवासको स्थितिबारे सम्पूर्ण तथ्याङ्क समेटिएको आधिकारिक पुस्तक नेपाल तामाङ घेदुङ संघले केन्द्रीय कार्यालयले प्रकाशन गर्न लागेको छ ।

तामाङ शब्दको प्रयोग

तामाङ जातिभित्र तामाङ शब्दको प्रयोग कसरी भयो भन्ने बारेमा विभिन्न मत अभिमत रहेको पाइन्छ । अधिकांश तामाङ समुदायका व्यक्तिहरू तामाङ शब्दको इतिहास तिब्बतसँग जोडिएर अर्थ्याउने गर्दछन् । तिब्बती भाषामा 'ता' को अर्थ घोडा र 'माङ' को अर्थ व्यापारी भन्ने हुन्छ । यसैको आधारमा नै तामाङ शब्दको प्रयोग भएको हो भन्ने गरिन्छ । तर यो भनाइलाई विश्लेषण गर्ने हो भने सत्यतामा पुग्न निकै गाह्रो हुन्छ । किनकि इतिहासको कुनै काल खण्डमा पनि तामाङहरू घोडा व्यापारी रहेको कुरा उल्लेख गरेको पाइँदैन । यसै सम्बन्धमा रुद्रसिंह तामाङले आफ्नो पुस्तक 'तामाङ जातिमा बुद्ध धर्म' मा यस्तो मत प्रस्तुत गर्नुभएको छ ।

तिब्बतमा बौद्ध धर्म विरोधी राजा लाङ्गधर्मको अत्याचार अन्त्य गर्नको लागि त्यहाँका एक जना भिक्षुले सेतो घोडालाई कालो रंग लगाई भेष बदलेर त्यसमा चढी लाङ्गधर्मको हत्या गरी त्यहाँको नजिकैको खोलामा पसी रङ्ग पखालेर सेतो रङको घोडा सेतै भेषमा त्यहाँबाट भागेर दक्षिणतिर भागे । उनलाई लाङ्गधर्मको सेनाहरूले लखेट्दै तिब्बतको माङ प्राप्त (माङ्ग ह्यूल) को दक्षिणतर्फ वर्तमान केरुङ्गको बाटो लामटाङ्ग उपत्यकासम्म लखेटेका थिए । यस प्रसङ्ग माङ्ग 'मेची महाकाली' नामक ग्रन्थमा उल्लेख भएको पाइन्छ । अब यहाँ तर्क गर्ने विषय भनेको लाङ्गधर्मको हत्यागरी नेपाल पसेका बौद्ध भिक्षुहरूको समूह हो जो कालो भेषमा हत्या गरेर सेतो भेषमा भागेको र त्यस्तो कार्य भूतले मात्र गर्न सक्छ भन्ने उपमा दिएर त्यसबेला उनीहरूको समूहलाई माङ्ग (भूत) भनियो । साथै घोडामा चढेर नेपाल प्रवेश गरेको हुनाले उनीहरूलाई ता वा घोडा र माङ्ग (भूत) को संयुक्त अर्थमा तामाङ शब्दको उत्पत्ति भएको हुनुपर्छ भन्ने अनुमान लगाउन सकिन्छ ।

नेपालको इतिहासमा तामाडहरूलाई कागते, काठ भोटियो, सें, शेर्पा भोटे, घले, रोड्वा, सलमी, बोन्पा, मुर्मी तथा लामा भोटे भनिन्थ्यो । यसै प्रसङ्गमा परशुराम तामाड लेख्छन् – तामाडहरूलाई विभिन्न नामले सम्बोधन गरेको देखिन्छ – भोटे, मूर्मी, तामाड, मुल्मी, सेन्मोन, बोन्पा, रोड्वा, कागते, सें, काठभोटिया, लामा, घले, शेर्पा, शेर्पा-लामा, जाड आदि । सन् १९६३ मा नयाँ मुलुकी ऐन नआएसम्म पनि तामाडको कानुनी नाम भोटे नै थियो (तामाड, २०५१) । विदेशी विद्वान्हरूले तामाडलाई मुर्मी भनेको पाइन्छ । फ्रान्सिस वी. ह्यामिल्टनले नेपाल एकीकरणको तीन दशकपछि नेपाल र भारतमा बसेर लेखिएको पुस्तकमा पनि तामाडलाई मुर्मी नै भनेको पाइन्छ । तामाड भाषामा ‘मुर’ को अर्थ सिमाना तथा ‘मी’ को अर्थ मानिस हुने हुनाले मुर्मी भन्नाले सिमानाको मानिस बुझिन्छ (म्याकडोनाल्ड, १९७५) । यसैलाई अन्य विद्वान्हरूले पनि सहमति जनाएका छन् । ह्यामिल्टन र म्याकडोनाल्डको अतिरिक्त, ग्रियर्सन तथा ट्र्यार महोदयले समेत मुर्मी नै भनेको पाइयो (ग्रियर्सन, १९५९, ट्र्यार, १९७२) । संभवतः तामाड जातिलाई मुर्मी भनिनु सिमानामा बस्ने मानिस नभई तात्कालीन समयमा तामाड जातिको प्रमुख व्यक्तिलाई मुल्मी भन्ने गरेको र तामाड भाषामा ‘मूल’ को अर्थ प्रमुख र ‘म्ही’ को अर्थ व्यक्ति बुझिन्छ । जसअनुसार तामाड जातिको प्रमुख व्यक्तिलाई मुल्मी भनेको हुनसक्छ र तिनै मुल्मीहरूलाई संबोधन गरिने क्रममा तामाड जातिलाई मुर्मी भन्न थालियो । यस तर्क पनि अखण्डनीय भने छैन । किनकि राजनैतिक महत्व राख्ने यो पदको प्रचलन धेरैपछि मात्र भएको हो ।

तर राजा भीमशमशेरको पालामा सरदार बहादुर जङ्गवीर तामाडको जाहेरी अनुसार तामाडहरूलाई लामा भोटे नभनि तामाड लेख्ने तथा भन्ने सनद वि.सं. १९८९ भाद्र ३ गते आइतबार जारी गरेका थिए । तामाड विद्वान् प्रा. परशुराम तामाड (२०५१) र रविन्द्र तामाड (२०५४) आफ्नो पुस्तकहरूमा यो सनदलाई प्रस्तुत गर्नुभएको छ । यसरी तामाड शब्दको जति नै खोज गरे तापनि हालसम्म भीमशमशेरको यही इस्तिहारदेखि नै लिखित रूपमा तामाड शब्द प्रयोग भएको पाइन्छ । यही इस्तिहारमा हामीलाई लामा, भोटे नभनी तामाड भन्न र लेख्ने व्यवस्था गरी पाउनको लागि निवेदन दिएबाट तामाड जातिलाई पहिले पनि तामाड नै भनिन्थ्यो र राजनैतिक कारणबाट उनीहरूलाई तामाड नभनी लामा, भोटे भन्ने गरेको हुनुपर्छ । म्याकडोनाल्डकै शब्दमा तामाड भन्नाले धेरै घोडा भन्ने अर्थ लाग्छ । न कि यसले घोडचढी सेनाको नै अर्थ लाग्छ । तिब्बती शब्दमा सामान्य अर्थ बुझ्न सक्नेले पनि भन्न सक्छ कि ता को अर्थ घोडा र माड को अर्थ धेरै बुझिन्छ । तर हाल न तामाडहरू

घोडापालकको रूपमा नै प्रख्यात नै छन् न त उनीहरू विगतमा घोडा व्यापारी भएको बारेमा नै कुनै ऐतिहासिक तथ्य नै छ (म्याकडोनाल्ड, १९७५) । तर पनि तामाङ जातिवारे जहिले पनि घोडाको सम्बन्ध कहिं न कहिं जोडिन आउँछ (स्रोत: रुद्रसिंह तामाङ, तामाङ जातिमा बुद्ध धर्म) ।

खोटाङमा तामाङहरूको प्रवेश

विभिन्न विद्वान्हरूको अध्ययन अनुसार सातौं शताब्दीपूर्व नै नेपाल प्रवेश गरिएको भनिने तामाङ जातिहरू नेपाल प्रवेशपछि मुख्यगरी नेपालको पूर्व १ नं. र २ नं. पश्चिम १ र २ लाई तामाङहरू तामाङ जातिको केन्द्र स्थानको रूपमा मान्दछन् (लामा २०५५) । यसरी नै पूर्व र पश्चिम बीचका तामाङहरूमा तीन धार देखिएका छन् । त्रिशुली नदीभन्दा पश्चिमका तामाङहरू त्रिशुली (मध्य) र सुनकोशी बीचका तामाङहरू तथा सुनकोशी भन्दा पूर्वका तामाङहरूबीच धेरै भिन्नता रहेको पाइन्छ (स्रोत: रुद्रसिंह तामाङ, तामाङ जातिमा बौद्ध धर्म) ।

माथि उल्लेख गरिएको अध्ययनलाई आधार मानेर हेर्दा खोटाङ जिल्लामा रहेका तामाङहरूको प्रवेश सुनकोशीबीचका र सुनकोशीपूर्वका क्षेत्रबाट नै भएको हो भनेर अनुमान गर्न सकिन्छ । किनकि भौगोलिक दृष्टिकोणले पनि उक्त क्षेत्रबाट तामाङहरू पूर्वी खोटाङतर्फ गएको स्थिति हालसम्मको बसोबासको स्थितिले देखाउँछ । हालसम्म खोटाङ जिल्लामा तामाङहरूको प्रवेश कसरी भयो भन्ने कुनै अध्ययन र अनुसन्धान नभए तापनि जनश्रुति अनुसार कोशी पूर्वको अधिकांश तामाङहरू काभ्रेको तिमाल क्षेत्रबाट नै प्रवेश गरेको हो भन्ने गरेको पाइन्छ । हालसम्म भनिँदै आएको भनाइको आधारमा सुनकोशी पूर्वको तामाङहरूको आदि थलो तिमाल नै मानेको हुँदा यही क्षेत्र र आसपासको भूमिबाट क्रमशः तामाङहरू सुनकोशी क्षेत्र हुँदै खोटाङ जिल्लाका विभिन्न नाकाबाट प्रवेश गरी विभिन्न ठाउँमा बसोबास गरेको भन्ने भनाइमा बढी विश्वसनीय हुन सक्ने देखिन्छ । हालसम्म पनि खोटाङमा तामाङहरूको प्रवेश कसरी भयो भन्ने बारेमा कुनै अध्ययन र जानकारी प्राप्त हुन सकेको छैन, तथापि जनश्रुतिलाई आधार मानेर भन्ने हो भने अधिकांश खोटाङ प्रवेश गरेका तामाङहरू काभ्रेका तिमाल र सुनकोशी पूर्वी क्षेत्रबाट खोटाङ भित्रिएको भन्न सक्ने प्रशस्त आधारहरू भेटिन्छन् ।

बसोबास

तिमाल मूल थलोको रूपमा मान्ने कोशी पूर्वको तामाङहरूमध्ये खोटाङमा रहेको तामाङ जाति पनि एक हो । मूल थलो तिमालबाट सुनकोशी हुँदै खोटाङको उत्तरपूर्वी क्षेत्रबाट प्रवेश गरेको तामाङहरू लगभग खोटाङ जिल्लाको सम्पूर्ण क्षेत्रमा छरिएर रहेको भए पनि निम्न क्षेत्रमा भने तामाङहरूको बसोबासको स्थिति निकै बाक्लो रहेको देखिन्छ । नुनथला, खार्मी, जालपा, बाक्सला, ऐसेलुखर्क, हौचुर, खिदीमा, राखा, फेदी, सुन्तले, डुम्रे, धारापानी, जलेश्वरी, महेश्वरी आदि ।

भाषा

तामाङहरूको आफ्नै मातृभाषा रहेको हुँदा प्रायः सम्पूर्ण तामाङहरू आफ्नो मातृभाषा नै प्रयोग गर्ने गर्दछन् । त्यसैले यस क्षेत्रमा रहेको तामाङहरू पनि आफ्नै मातृभाषाको प्रयोग गर्ने गर्दछन् । तर यस क्षेत्रमा प्रयोग गरिने भाषाबीच पनि कहिँ कतै विभेदको स्थिति देख्न सकिन्छ । यहाँका तामाङहरू शतप्रतिशत नै आफ्नो भाषाको प्रयोग गर्दछन् । मातृभाषाको अलावा राष्ट्रभाषा नेपालीको पनि उत्तिकै प्रयोग गरेको देखिन्छ ।

चाडपर्वहरू :

प्रत्येक जातिको अस्तित्वसँगै उसको संस्कृति र रीतिरिवाज पनि विकसित भएर रहेको हुन्छ । सबै जातिहरूमा आ-आफ्नै खालका साँस्कृतिक परम्पराहरू रहेका हुन्छन् जसलाई राष्ट्रले साँस्कृतिक सम्पत्तिको रूपमा संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने गर्दछ । त्यस्तै विभिन्न परम्परा र संस्कृति रहेका जातिहरूमध्ये तामाङ जातिहरूमध्ये तामाङ जातिहरू पनि साँस्कृतिक दृष्टिले निकै समृद्ध जातिको रूपमा लिइन्छ । यो जातिमा पनि आफ्नै खालको सामाजिक, साँस्कृतिक स्वरूपहरू रहेको पाइन्छ । जसलाई तल यसरी उल्लेख गरिएको छ ।

ल्होछार (नयाँ वर्ष)

तामाङ जातिको विभिन्न परम्पराहरूमध्ये 'ल्होछार' पनि एउटा महत्वपूर्ण पर्वको रूपमा लिइन्छ । 'ल्होछार' अथवा तामाङहरूको नयाँ वर्षको रूपमा यो पर्वलाई लिइन्छ । तामाङ भाषामा 'ल्हो' को अर्थ वर्ष र 'छार' को अर्थ नयाँ भन्ने हुन्छ । त्यसैले यसलाई तामाङको नयाँ वर्षको रूपमा मनाइन्छ । तामाङहरूको परम्परा अनुसार विभिन्न पशुपक्षिहरूको नामबाट बाह्रवटा ल्हो (वर्ष) को नाम राखिएको हुन्छ । बाह्रवटा ल्हो मध्ये प्रत्येक वर्ष एक-एकवटा ल्हो फेरिन्छ । यही 'ल्हो' फेरिने दिनलाई ल्होछार भनिन्छ । यसको शुरुवात यकिनसाथ भन्न नसकिए तापनि चिनियाँ सभ्यतासँगै विकास भएको मान्न सकिन्छ । यो पर्व शुक्ला प्रतिपदाको दिनदेखि सातदिनसम्म आफ्ना औंकात अनुसार विभिन्न

परिकार, छ्याड, रक्सी आदि तयार पारी आफ्नो छोरीचेली कुलकुटुम्ब दाजुभाइ, छरछिमिक भेला भई धुमधामको साथ मनाइने परम्परा रहेको छ । यो पर्व गुम्बामा सबै तामाड भेला भई डम्फू र सेलोसँगै नाचगान गरी सामूहिक रूपमा पनि मनाइन्छ । यो चाड नेपालभन्दा बाहिर चीन, भूटान, ताइवान, लाओस, जापान, थाइल्याण्ड, हङकङ आदि देशहरूमा पनि मनाइन्छ । यसरी ल्होछार मनाउने परम्परा रहे तापनि खोटाङ जिल्लाको तामाडहरूमा यो संस्कृति खासै धुमधामको साथ मनाइने गरेको पाइँदैन । कहिँकतै मनाइहाले पनि आफ्नै घरमा लामा बोलाउने र केही छरछिमिकलाई निम्तो दिई मनाउने गरेको पाइन्छ । खोटाङमा ल्होछार पर्वले खासै रौनकता पाएको देखिँदैन ।

माघे सङ्क्रान्ती

यस पर्वमा बिहानै उठी मक्कर नुहाउने भनी नजिकको नदीनाला वा खोलामा गएर नुहाई आफ्ना मान्यजनलाई ढोगी फलफूल, रोटी, छ्याड, रक्सी खान्छन् । यस पर्वमा आफन्तहरूलाई बोलाई रोटी, छ्याड एक आपसमा आदानप्रदान पनि गर्दछन् । यसका अतिरिक्त नजिक पर्ने तिर्थस्थलहरूमा मेला भर्ने पनि जाने गर्दछन् । यसरी मेला जाने प्रथता भने खोटाङका तामाडहरूमा विशेष गरेर युवायुवतीहरूमा व्यापक रहेको देखिन्छ ।

सामाजिक संस्कारहरू :

वैशाखे पूर्णिमा

वैशाखे पूर्णिमा तामाडहरूको अर्को महत्वपूर्ण चाड हो । वैशाख पूर्णिमाको दिन भगवान् गौतम बुद्धको जन्म, बोधिज्ञान र महापरिनिर्वाण भएको दिन हो । त्यसैले तामाडहरूले वैशाख पूर्णिमालाई विशेष महत्व दिएर बौद्ध गुम्बा, बिहार र सार्वजनिक स्थलहरूमा जम्मा भई मनाउने गर्दछन् । लामाहरू बुद्धजयन्ती परेको दिन बुद्धपूजा गर्दछन् ।

दशैं

तामाडहरूले दशैं पनि मान्ने गरेको पाइन्छ । खास गरी तामाडहरू दशैंमा आफ्नो मान्यजनबाट सेतो/रातो टीका लगाई भोज गर्ने गर्दछन् । हिन्दूहरूले जस्तो घटस्थापनामा जमरा राख्ने, अष्टमी/नवमीमा बलिपूजा गर्ने र दशमीमा रातो टीका, जमरा लगाउने गर्दैनन् । उत्तरी भेगका तामाडहरूले दशैं मान्दैनन् भने मध्यपहाडी भेग र दक्षिण भेगका तामाडहरूले हिन्दूहरूको प्रभावमा परी दशैं मान्दै आएका छन् । यद्यपि तामाडहरूले आजभोलि दशैं मान्न छाडेको अथवा बहिष्कार गर्न थालेको पाइन्छ ।

तिहार

तामाङहरू तिहार चाड धुमधामका साथ मनाउने गर्दछन् । यस चाडमा चेली र माइतीको गाढा सम्बन्ध कायम भएको पाइन्छ । यमपञ्चक पनि भनिने यस चाडलाई कागपूजा, कुकुरपूजा, गाईपूजा, गोरूपूजा र भाइपूजा गरी पाँच दिनसम्म मनाइन्छ । काग र कुकुरलाई यमराजको दूतको रूपमा पुजिन्छ भने गाईलाई लक्ष्मीमाताका रूपमा, त्यस्तै गोरुलाई पनि पुज्ने चलन छ । लक्ष्मीपूजाको दिन बेलुकी धनकी देवी लक्ष्मीलाई श्रद्धापूर्वक पूजा आराधना गरिन्छ । लक्ष्मीपूजाको बेलुकी भैलो र गोरूपूजाको बेलुकी देउसी खेल्ने परम्परा नेपालका प्रायः सबै जातमा पाइन्छ । केटाकेटी, ठिठाठिठी र बुढाबूढीहरू आ-आफ्नो दौतरी मिलाई डफ्फा-डफ्फा बनाई बाजागाजासहित घरघरमा गएर देउसी र भैलो खेल्छन् । नाचगान गर्दछन् । घरपतिले पनि आफ्नो गच्छेअनुसार मिष्ठान भोजनसहित फूलमालाले पुजेर उनीहरूले वीसासय आयुको कामना गर्दछन् र दाजुभाइले पनि दिदीबहिनीलाई दक्षिण दिन्छन् । यसप्रकार यो दाजुभाइ र दिदीबहिनीको भावनात्मक सम्बन्ध हुने ज्यादै महत्वपूर्ण चाड हो । यस पर्वलाई धार्मिक दृष्टिले मात्र होइन, सामाजिक तथा पारिवारिक महत्वका दृष्टिले पनि महान् र अनुकरणीय चाड मानिन्छ ।

सिमेभूमे पूजा

तामाङहरू प्रत्येक वर्षको कार्तिक अथवा मंसिर महिनामा सिमुभूमे पूजा गर्दछन् । यसलाई तामाङ भाषामा 'सिप्त छयोत्पा' भन्दछन् । आफ्नै घरको भाँक्रीद्वारा गरिने यस पूजाका लागि घरको तर्फबाट एउटा खुकुरा, जाँड वा रक्सीपको सगुन टोटलाको फूल, पञ्चरङ्गी ध्वजा, काँचो धागोको साथमा पूजासामग्री चाहिन्छ । तामाङहरू आ-आफ्नो खेतका अन्नहरू काटेर उठाउनुपूर्व साँभ-साँभमा आफ्ना खेतको छेउमा पानीको मूल, खोलानालाहरूमा भएका ढुङ्गाहरूमध्ये एउटा ढुङ्गामा सिमेभूमेको प्रतिमूर्ति स्थापना गरी यो पूजा गर्दछन् । त्यसपछि खेतबाट धानबाली घरमा लाने कामगरिन्छ । यसरी पूजा गरी भित्र याइएको बालीमा सहहुने, रोगव्याधि नलाग्ने साथै प्रकृतिप्रकोप नहुने विश्वास गरिन्छ ।

गोठपूजा

उत्तरी भेगमा बस्ने तामाङहरूको प्रमुख पेशा नै पशुपालन भएको हुनाले गोठालाहरू गोठ सार्दा, पशु विरामी हुँदा, पशुपंक्षीको भलाइको लागि गोठपूजा गर्दछन् । गोठपूजा गर्दा गोठालाहरू नाच्ने, गाउने र छ्याड पिएर रमाइलो गर्ने गर्दछन् भने लामाहरू यस पर्वमा

गुम्बामा पूजापाठ गर्दछन् । यसर्थ माघ वा फाल्गुणमा भोग बलि दिएर गोठपूजा गर्दछन्, तामाङ भाषामा यसलाई 'तोपी' भन्दछन् ।

सामाजिक संस्कार

प्रत्येक जातिको आफ्नै रीतिरिवाज र संस्कृति र सामाजिक संस्कार र परम्पराहरू विकसित भएको हुन्छ । जसलाई हामी सामाजिक संस्कारको रूपमा लिन्छौं । आदिवासी जनजातिहरू मध्ये पनि तामाङहरूको आफ्नै किसिमको सामाजिक संस्कार रहेको देखिन्छ जुन संस्कारहरू तामाङ जातिको बसोबास गर्दै रहेको समाज अनुरूप पनि केही भिन्न रहेको देखिन्छ । समग्रमा तामाङहरूको सामाजिक संस्कार एउटै भए तापनि भौगोलिक भिन्नताले संस्कारहरू मनाउने क्रममा पनि कतिपय ठाउँमा भिन्नता रहेको देखिन्छ । प्रस्तुत संस्कारलाई खोटाङमा रहेका तामाङहरूको सामाजिक परम्परा अनुरूप अध्ययन गरेर देखाउने प्रयास गरिएको छ ।

न्वारान

तामाङ समाजमा सामान्तयाः शिशु जन्मेको तीन दिनमा न्वारान गरी पानी चोख्याउने चलन छ । न्वारानलाई तामाङ भाषामा "थाप्साङ" भनिन्छ । न्वारान नगरञ्जेल सुत्केरीको हातको पानी नचल्ने र घरमा सूतक परेको हुँदा पूजापाठ र शुभकार्यहरू रोकिन्छन् । न्वारानको दिन विहान सुत्केरी आमा र वच्चालाई शुद्ध जलले नुहाई धुवाई गरी राशीको नाम सुनाइन्छ र सबै मान्यजनले शुभ आशीर्वाद दिन्छन् । न्वारान गर्नुको मुख्य उद्देश्य आमा, शिशु र भूमिलाई शुद्धिकरण गरेर शिशुलाई नाम र जाति दिएर सामाजिकीकरण गराउनु हो ।

पास्नी

पास्नी अर्थात् भात खुवाइलाई तामाङ भाषामा "कान हावा" भनिन्छ । तामाङ जातिमा छोरा जन्मेको छ महिनामा र छोरी जन्मेको पाँच महिनामा पास्नी गर्ने चलन छ । सर्वप्रथम नवजात शिशुलाई कुन दिन, बार र समयमा प्रथम पटक नरम खाना खुवाउने, त्यसको शुभसाइत लामाले 'ची' हेरेर निकाल्छन् । त्यो साइत जुरेको दिनमा आमाले आफ्नो शिशुलाई नुहाइधुवाई गरी नयाँ कपडा लगाइदिन्छन् । आमा पनि नुहाइधुवाई गरी शुद्ध हुन्छन् । बालकको अन्नप्रासन संस्कारका लागि उपलब्ध हुनसक्ने विभिन्न थरीका मिष्ठान्न भोजन, माछा, मासुका परिकारहरू तयार गरिन्छन् र टीका अछेताका साथमा ती परिकारहरू थाली वा पातका टपरीहरूमा राखिन्छन् । थालीमा दियो बाली कलश स्थापना

गरी देवीदेवताको पूजा गरिन्छ । अनि परिवारको मूल व्यक्ति वा आमाले बच्चालाई घामतिर फर्काई, टीका लगाई, भोजन, माछा, मासुका सबै परिकारहरू खुवाउने गर्दछिन् । यस अवसरमा मामामाइजुले टीका लगाइदिनुका साथै सुन चाँदीका चुराजस्ता कुराहरू उपहार दिने चलन छ ।

छेवर

विशेष गरेर बालकको उमेर विजोर वर्ष हुँदा छेवर गर्ने चलन छ । छेवर गर्दा साइत निकालेर बालकलाई गाईको गोठमा लगी पुर्व मोहडा गराई बाबियो खरको दाम्लोले घाँटीमा बाँधी मामाले कैँचीले कपाल काट्ने र दिदीबहिनीहरूको कपाल भुईँमा खस्न नदिई नयाँ रुमालले छोपिएको किस्ती लिएर थाप्ने गर्दछन् । त्यसपछि मामाले आफ्नो गच्छे अनुसारका उपहारहरू पनि दिन्छन् । त्यस दिनदेखि बालकको कर्म चल्छ । छेवर गर्दा सारा इष्टमित्रलाई निमन्त्रण गरी, नाचगान गरी ठले भोज गरेर ज्यादै रमाइलोसँग उत्सव मनाइन्छ । छोराको मात्र छेवर गरिन्छ ।

गुन्यूचोलो

सामान्यतः परम्परा अनुसार कन्या वा छोरी पाँच वर्षकी हुँदा विधिपूर्वक दिइने धोती र चोलो नै गुन्यूचोलो हो । तामाड भाषामा पनि हुर्केकी कन्यालाई शुभसाइत हेरी गुन्यूचोलो दिने गरेको पाइन्छ । यसलाई तामाडभाषामा 'स्यामा पिन्वा' भनिन्छ । गुन्यूचोलो दिइने दिनमा मामालाई पनि निमन्त्रणा दिएको पाइन्छ । यसरी गुन्यूचोलो दिँदा आमाबाबुले टीका लगाई आशीर्वाद दिने चलन छ ।

विवाह

तामाड जातिमा विवाहलाई ज्यादै महत्वपूर्ण संस्कारका रूपमा मनाइन्छ । छोरा विवाहयोग्य भएपछि आमाबाबुले घरसल्लाह गरी कसकी छोरी विवाह गर्ने हो वर्ग जुराउँछन् । खासगरी तामाडहरूको विवाहको मौलिक रूप मामाफुपू, चेला-चेली विवाह भए पनि हाल यो प्रथालाई क्रमशः हटाउँदै लिएको देखिन्छ ।

तामाड जातिमा विभिन्न पशुपंक्षीको नामबाट वर्गको नाम राखिएको हुन्छ । बाघ, खरायो, गरुड, सर्प, घोडा, भेडा, बाँदर, चरा, कुकुर, बँदेल, मुसा र गोरु गरी बाह्र वर्ग हुन्छन् । हरेक सालको माघ शुक्लप्रतिपदामा एउटा वर्ग फेरिन्छ र यही क्रमले बाह्र वर्षमा पूरै वर्गचक्र परिवर्तन हुन्छ । ताम्बाले केटा र केटीको थर र कुलदेवता सोद्धछन अनि सबै बुझिसकेपछि मात्र आफ्नो कन्या दिने वा नदिने निधो गर्दछन् । केटी पक्ष सकारात्मक

रहेको बुभिएमा मात्र केटाको बाबु र ताम्बा मगनीपोड लिएर जान्छन् । कन्या पक्षका पंच भलादमी, बाबु, दाजु, भाइ, काका बसी यो सगुन समाती केटी दिने पक्का गर्दछन् । यसरी सगुन समातिसकेपछि लामाले 'मृदुची छयोई' भन्ने पुस्तक हेरी विवाहको शुभसाइत जुराउँछन् । यही दिन विवाह गर्ने भन्ने निधो भएपछि केटा पक्षका बाबु र ताम्बा सगुन लगेर केटीको घरमा गई कन्याका बाबुआमाका बीचमा ताम्बाले रीतभाँतको विषयमा कुरा गर्दछन् । कुनै ठाउँमा कन्याका बाबुआमाले रीतभाँत खान्छन्, कसैले खाँदैनन् । (रविन्द्र तामाङ, तामाङ रिमठिम, काठमाडौँ: प्रतिभा समूह, २०५४, पृ. २४)

आजभोलि पञ्चैवाजा, नौमती बाजा, वैण्डवाजासहित जन्ती जाने चलन भए पनि तामाङपरम्परा अनुसार जन्ती जाँदा डम्फूबाहेक अन्य बाजा बजाइँदैन र डम्फूरेहरू नाच्दै, गाउँदै, जन्तीको अघि-अघि हिँड्छन् । जन्त जाँदा चारदाम, आस्याङ, आडी, दुधौली, बाबु-माइती पोड आदि पनि साथै लगेर जान्छन् । वरवधु दुवैलाई बसालेर बाबुआमा, दाजुभाइ, इष्टमित्र सबैले पालैपालो सेतो टीका लगाई आशीर्वाद दिई पाउपूजी कन्यादान दिन्छन् । कन्यादान दिन अगाडि नै बाबुआमा, माइती र पुख्र्यौलीहरू राखेर चारदाम गरिदिन्छन् । चारदाम नै तामाङ विवाहको बसैभन्दा महत्वपूर्ण कडी हो । यो सम्पन्न नगरेसम्म त्यस्ता जायजन्म भई विवाह गर्न योग्य भए पनि विवाह रोकिन्छ । तामाङ परम्परा अनुसार 'फलानाको फलानो नाम गरेकी छोरी आफ्नो कूलको हाड हामी माइतीको हकपासमा राखिदियो' भनी तीनपल्ट भनेर सगुन छयोत गर्दछन् । त्यसपछि कन्याका आफ्नै बाबुआमा बाहेक काका, दाजुभाइ, दिदीबहिनी, साथीसंगी आदि दुलही पुऱ्याउन जन्छन् । यो चलन सबै ठाउँमा पाइँदैन ।

दुलहाको घरमा पुगेपछि चेलीहरूले घरको सँघारमा सगुन राखी स्वागत गर्दछन् । अनि दुलहाको आमाले सगुन खुवाउँछिन् । त्यसपछि दुलहादुलहीलाई आँगनमा सुकुल राडी ओछ्याएर बनाएको आसनमा राखिन्छ । तिनको अगाडि माछा, अण्डा, छ्याङ, दूधदही, कलश, बलेको दियो र टीकाको थाली हुन्छन् । दुलहाका बाबुआमाले मण्डपमा राखिएका बुम्बामा पूजा गरी दुलहादुलीहरू र मण्डपलाई भित्र पारी तीनपटक फेरा लगाउँछन् । यसो गर्दा दुलहाको बाबु अघि अघि धुपौरोमा धूप लिएर पछि पछि आमा पानीको धारा नटुटाई तीनपटक घुम्ने गर्दछन् । त्यसपछि दुलहादुलहीलाई दुलहापट्टिका बाबुआमा र इष्टमित्रले टीका लगाइदिने गर्दछन् । दुलहीलाई भित्र्याउनको लागि ९/१० हातको सेतो कपडा ढोकाभित्र आधा र ढोकाबाहिर आधा पर्ने गरी ओछ्याइन्छ । त्यस कपडामाथि सात ठाउँमा

एक-एक मुठी सद्बीउ राखिन्छ । ती सातै सद्बीउमाथि दियो र बत्ती बालेर राखिन्छ । दूलहीले घरभित्र पस्दा दायाँबायाँमा राखिएको साइतको गाग्री काखीमा बोक्नुपर्दछ । दूलहीले साइतको गाग्री बोकी खुट्टाले बत्ती निभाउँदै घरको मूल ढोकाबाट भित्र पस्छिन् र दुलहा पनि सगुनको पोड र धुपौरी बोकी दुलहीको पछिपछि गई बाहिरबाट ल्याएको सगुन, धुप धुपौरो ढिकुटीमा लगेर राखी पुनः दुलहादुलही 'ठी' मा नै फर्कन्छन् । दुलहादुलहीभित्र पसेपछि लोकन्तीले संघारमा ओछ्याएको कपडा उठाउँछिन् । त्यसपछि खानपान सकेर नाचगान गरी रमाइलो मनाउँछन् । विवाह भएको तीन दिनपछि दुलहादुलही रोटी, रक्सी, छ्याङ्ग, मासु आदि सगुन लिएर माइती मान्न दुलहीको घर जान्छन् र दशपन्ध्र दिन बसी दुवजना घर फर्कन्छन् ।

गाउँघरमा बाबुआमा माइतीले नमानेमा वा केटाकेटीले मन पराएमा चोरी विवाहको पनि चलन छ । यसरी मन परापर भएर विवाह भएमा पनि अन्य चलन मागी विवाहको जस्तै हुन्छ र चारदाम अनिवार्य रूपमा गर्नुपर्ने विधि छ । जे-जस्तो भए पनि मन मिलेका केटाकेटीको विवाह गराइदिनुपर्छ, जर्बजस्ती अनमेल विवाह गराइदिनु ठुलो भूल हो भन्ने कुरा तामाङ समाजका विद्वान्हरूले स्फुभाव, सल्लाह दिँदै आएका छन् ।

अन्त्येष्टि क्रिया (घेवा)

मृत्यु भएपछि शवलाई तामाको खड्कौलोमा मुखमा तीनवटा काठ तेस्र्याएर 'खोङ्ग बनाएर सुनपानी वा तितेपानीको शुद्ध जलले नुहाइदिने, तेल लगाउने, पैसा मुखमा राखी दिने र टीका लगाइदिने गर्दछन् । जसलाई 'खुई ठुइसेला' भनिन्छ । त्यस शवलाई सेतो कपडाको ४/५ हाते कात्रो ओढाउने चलन छ । शवयात्राको लागि तयार पारिएको बाँस वा काठको 'खो' (खट) लई वरिपरि घुमाएर लासलाई खटभित्र राखिन्छ । मृतकको मुक्तिको लागि छोरीचेली, कुलकुटुम्ब र घरपरिवारबाट १०८ बत्ती बाल्ने गर्दछन् । त्यसपछि मृतकलाइ अन्तिम विदाई वापत मृतकका छोरीचेली, कुलकुटुम्ब र घरपरिवारले घुँडा टेकी ढोग गर्दछन् जसलाई 'स्यावा' भनिन्छ । सामान्यतया: लास बाँधेको खटलाई रातो, पहेंलो, हरियो, सेतो रङ्गीचङ्गी ध्वजा र अन्य शृङ्गारद्वारा सजाइन्छ ।

शवयात्राको शुरुमा मृतकका ज्वाईहरूले काँधमाथि खट बोकी चिहानडाँडातर्फ शवयात्रा चलाउँछन् । शवयात्राका अगाडि सद्बीउ छर्ने मानिस, त्यसपछि आगो बोक्ने मानिस अनि सेतो, पहेँलो, रातो, निलो र हरियो धर्जु (धार्मिक ऋण्डा) बोक्ने मानिसहरू लगायत अन्य अन्य मानिसहरू हिंड्छन् । साथमा लामाहरू पनि जान्छन् । मूल लामाले देब्रे

हातले घण्टी र दाहिने हातले शवको ठीक अगाडि बाँधिएको ल्हामतेन समातेको हुन्छ । यही लामाले डीलबु (घण्टी) को तालमा 'ॐ मणि पेमा हुँ' भन्ने मन्त्र गर्दै हिंड्छन् । आँगनबाट शवयात्रा चलाइसकेपछि पहिलो भित्रबाट गोबर र माटोले घर लिप्टै बाहिर निस्कने र काम सकेपछि बाहिरबाट लिप्टै भित्र पस्ने गर्दछन् ।

सर्वप्रथम: लामाहरू मृतकका लागि जग्गा नापेर भूमिमातासँग ठाउँ माग्दछन् । जसलाई 'सालाइवा' भनिन्छ । प्रायशः तामाँहरू ठाडो चिता बनाउँछन् । त्यसरी ठाडो चिता बनाउँदा खाल्डो खनेर ठुल्लो मूढा ठड्याएर भित्र पुरुषको लागि नौ र महिलाको लागि भए सात खाप स-साना दाउराहरू मिलाएर राखिन्छ । तेर्सो चिता बनाएको भए पाँच वा सात खाप दाउरा राखी चिता बनाइन्छ । त्यसपछि छोरसा, दाजुभाइ र ज्वाइँहरू मिलेर शवलाई चिताको वरिपरि तीनचोटी घुमाएर, तेस्रो चिता भए मृतकको शिर उत्तर पार्ने र ठाडो चिता बनाएको भए मृतकलाई पूर्व फर्काउने गरी चितामाथि राखेर चारैतिरबाट आगो दिन्छन् । मृतक जवानी भएर जलाउने र केटाकेटी अथवा बुढणबुढी भएमा काठको बाकस बनाइ गाड्छन् ।

शवको संस्कार सकिएपछि त्रियापुत्री दाही, जुंगा, कपाल, आँखीभौं खौरी टाउकेमा सेतो कपडाको टालो बाधी अलग बसेर नुन र अन्य अशुद्ध खाद्य पदार्थहरूसमेत बारी क्रिया बस्दछन् । अनुकूल परे मृतक मरेको तीन वा पाँच दिनमा नै जुठो फुकाइन्छ । जसलाई 'ब्रिमला डोवा' भनिन्छ । यसरी जुठो फुकाउँदा लामाले काम सकेपछि नुन, तेल खुवाएर सेतो टीका लगाई फुकाउँछन् । नुन, तेल नवाने तामाडहरू सात सात दिनमा 'डोवा' मात्र गराउँछन् । उनन्चासको दिन ठूलो घेवा गर्दछन् । आजभोलि सजिलोको लागि यो १३ दिनमा गर्ने चलन बढेर गएको देखिन्छ । तामाड जातिको घेवामा प्रशस्त धन खर्च गरिने एकाले अब खर्च कम गर्न सम्पूर्ण तामाडहरूले सोच्नु उचित हुन्छ र विधि पुऱ्याउने काम गर्नु समयानुकूल आवश्यक देखिन्छ ।

परिशिष्ट-ख
तामाङ शब्दसूची

मुख्यगरी यो शब्दसूची निर्माणमा खोटाङ जिल्लामा रहेका तामाङहरूले प्रयोग गर्ने चल्तीको भाषालाई शब्दसूचीभित्र समावेश गरिएको छ । शब्दसूची तयार पार्ने क्रममा सकेसम्म यी शब्दहरूको रूपलाई ध्यान दिइएको छ । स्पष्टतः यो शब्दसूची सुनकोशीपूर्वको तामाङहरूमध्ये पनि खोटाङमा रहेका तामाङहरूले प्रयोग गर्ने भाषालाई मुख्य केन्द्रविन्दू मानेर तयार पारिएको छ ।

१. तामाङ	नेपाली
डला	मेरो
डादेन	मसँग
डारडवा	मजस्तो
डक्याम	मबाट
डे	मैले
२. ए	तँ/तिमी
एदेन	तिमीसँग
एदा	तिमीलाई
एराडवा	तिमीजस्तो
एक्याम	तिमीबाट
३. इना	हामी
इन्देन	हामीसँग
इनाज्या	हामीहरू
इनाराडवा	हामीजस्तो
इनाक्याम	हामीबाट
४. चु	यो
चुदेन	योसँग
चुज्या/चुनाज्या	यिनीहरू
चुराडवा	योजस्तो
चुक्याम	योबाट
५. उजु	त्यो
उजुराडवा	त्यो जस्तो

उत्तेन/उजुदेन	त्योसंग
उजुक्याम	त्योबाट
उजुज्या	तिनीहरू
उत्ता	त्यसलाई
उत्तकीला	उसको
उस्से	त्यसले
६. खाला	को
खालेन	कोसंग
खाल्गीला	कस्को
खालाराडवा	को जस्तो
खालाक्याम	कोबाट/कसको बाटो
खाल्हे/खाल्से	कस्ले
खाल्दा	कस्लाई
७. तिगी	के
तिगीदेन	केसंग
तिगीदा	किन
ताइदा	केलाई
तिगीला	केको
तिगीराडवा	के जस्तो
तिगीक्याम	केबाट
तिगीसे	केने
८. मइन	धेरै
मईन्नु	धेरै
९. सी	एक
सीएन	एकै
१०. रेडवा	लामो
रेडवा क्याम	लामो बाटो
११. जत्	सानो
जत मीं	सानो मान्छे
१२. म्रीड	स्वास्नी
म्रीडज्या	स्वास्नीहरू

१३. मी	मान्छे
१४. तारडा	माछा
ताराडज्या	माछाहरू
१५. नामे	चरा
१६. नीगि	कुकुर
१७. स्यात्	जुम्रा
१८. तोड	रुख
तोडग्याम	रुखबाट
तोडी	रुखमा
१९. टा	जरा
टाज्या	जराहरू
टाक्याम	जराबाट
२०. पोगा	वोका
पोगाज्या	वोकाहरू
२१. डी	छाला
२२. स्या	मासु
माइगी स्या	भैसीको मासु
मेगी स्या	गाईको मासु
फागस्या	सुँगुरको मासु
२३. नाई	हाड
२४. छी	बोसो
२५. फूम	फूल, अण्डा
२६. रु	सिड
२७. मे	पुच्छर
माडगी मे	भैसीको पुच्छर
माडगुगी मे	बाँदरको पुच्छर
२८. व्याप	प्वाँख
नामेगी व्याप	चराको प्वाँख
२९. थोपो	टाउको
३०. हा	केश
हाज्या	केशहरू

हाक्याम	केशबाट
हासे	केशले
३१. मी	आँखा
नामेगी मी	चराको आँखा
३२ सुड	मुख
३३. ना:	नाक
३४. नामिड	कान
३५. सा	दाँत
३६. ले	जिब्रो
३७. छिन	नड
३८. कड	खुट्टा
३९. या	हात
४० फो	पेट
४१. खारा	घाँटी
४२. हाम्बा	गाला
४३. डो	निधार
४४. तिड	मुटु
४५. सेम	हृदय
४६. लेफुड	तिघ्रा
४७. थुडो	पिउनु
थुडवा	पिउँछ
थुडवान	पिउँदै
थुडसी	पिएर
४८. हावो	टोक्नु
हाप्ची	टोक्यो
हाप्ला	टोक्छ
हाप्सी	टोकेर
४९. थेगो	सुन्नु
थेजी	सुन्यो
थेवान	सुन्दै
५०. सेउ	जान्नु

सेवुला	जान्दछ
५१. सीजी	मच्यो
५२. सादो	मानु
५३. फ्याडो	उडनु
फ्याडबुला	उड्छ
५४. रेनु	उठ
रेन्जी	उठ्यो
५५. दिनी	घाम, सुर्य
५६. लनी	चन्द्रमा
५७. मुई	आकाश
५८. खो	आउनु
५९. टिउ	बस्नु
६०. हाउ	रुनु
६१. डयोदो	हाँस्नु
६२. पिनु	दिनु
पिन्वा	दिन्छ
६४. युडपा	ढुङ्गा
६५. साप्रा	माटो
६६. की	पानी
६७. मे	आगो
६८. वाला	रातो
६९. पिङ्गो	हरियो
७०. उरा	पहेलो
७१. म्लाङ्गो	कालो
७२. लेप्पा	तातो
७३. छार	नयाँ
७४. ज्यावा	राम्रो, असल
७५. नाम	भर्री, वर्षात्
७६. मुक्पा	बादल
७७. मीङ्गू	धुँवा
७८. तीउ	बल्नु

तिबुला	बल्छ
७९. सिम्वा	चिसो
८०. रिल्दुड/कोल्दोड	डल्लो, गोलो
८१. मिन	नाम
८२. ह्री	जंगल
८३. स्योड	नदी
८४. मेफ्रा/नेफ्रा	खरानी
८५. गड	डाँडो
८६. साङ्गे	देवताको नाम
८७. ला	देवता
८८. माड	भूत
८९. ख्ली	दिसा
९०. च्याम	पिसाव
९१. प्योन	तन्नेरी
९२. छामे	तरुनी
९३. खेप्पा	बूढा
खेप्पा मीं	बूढो मान्छे
९४. खुई	बुढी
खुई मी	बुढी मान्छे
९५. नाम्सा	गाउँघर
९६. फ्युक्पा	धनी
९७. प्राङ्ना	गरीब
९८. थुवा	पिरो
९९. क्यूड्वा	अमिलो
१००. क्लिड	हिउँ
१०१. सेर्पा	असिना

शरीरका विभिन्न अंगहरू सम्बन्धी

तामाङ	नेपाली	तामाङ	नेपाली
थोप्पो	टाउको	म्लायगा/पित्तुड	पुरुष यौन अंग
हा	केश	पिस्या	महिला यौन अंग

मी	आँखा	नाखिलत	कानेगुजी
ना	नाक	ह्वाम	काँध
डो	निधार	ख्ली	दिसा
नाभिड	कान	च्याम	पिसाव
कम	चिउँडो	रुत	बान्ता
खार	घाँटी	सा/बु	सास
कुम	कुम	टु	पसिना
या	हात	नाप	सिंगान
काड	खुट्टा	पक्सा	कण्डो
काड्लिड	नलीखुट्टा	हुड	आन्द्रा
लेफुड	तिघा	ना.	पीप
हाम्वा	गाला	पोर	घाउ
सुड	मुख	छिन	नड
ले	जिब्रो	डी	छाला
थो	थुक	छाम	गुप्ताङ्गको रौं
गो	ढाड	इया	वीर्य
डे	स्तन (महिलाको)	ख्लीकाल	गुद्वारा
फुम	पुरुषको अण्डा	टाड	मासी
तिड	मुटु	कु	छाती
पेदेक	नाइटो	का	रगत

बोट विरुवा सम्बन्धी

तामाङ भाषामा बोटविरुवा सम्बन्धी आफ्नै प्रचलित नाम शब्दहरूको प्रयोग पाइनुका साथै विभिन्न क्षेत्रका भाषाबाट आगन्तुक शब्दका रूपमा पनि लिइएको छ । उक्त नामहरू निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

तामाङ	नेपाली	तामाङ	नेपाली
तोड	रुख	परड	निंगालो

सिङ	दाउरा	स्यारगेड	मकै
पुजु	काँडा	सुन	धातु
पोलोड	ऐसेलु	वा	गहुँ
काफल	काफल	साडा	कोदो
तिङगार	भिगानाको रुख	फापर	फापर
सिङगार	कटुस	तेमे	आलु
मन्दो	फूल	पिङगेडाप	सागपात
थाङ	गन्ध सुगन्ध	तामा	सिमी
क्यूडवा	कागती	स्यामु	च्याउ
मोजे	केश	लडाई	काक्रो
लाम्वेडा	गोलभोडा	मोठे	भट्मास
टा	रुखको जरा	बा	पात

समय सम्बन्धी

तामाङ	नेपाली	तामाङ	नेपाली
स्यो	बिहान	रेनी	पर्सि
तिनी	आज	तिलामा	हिजा
डिनी	दिउँसो	मुना	रात्ती
याम्सो	भोलि	लोह	वर्ष
याङ्से	बेलुका	ला	महिना
ओइमा	अस्ति	त्युङमा	पोहोर
हप्ता	हप्ता	गुरीङ	आघुम
गुरीङरेदीङ	आगुमप्रागुम		

घरबार सम्बन्धी

तामाङ	नेपाली	तामाङ	नेपाली
म्राप	ढोका	लाङसीङ	मुसोल्टो

भ्याल	भ्याल	मेथोड	ठेलुवा
घ्युल	समुदाय, गाउँ	फ्या	कुचो
क्ला	ठाउँ	मे लाडा	ज्वाला
क्याम	बाटो	गाग्रो	गाग्रो
नागाखोर	कुखुराको खोर	बोतल	बोतल
कुण्डीखोर	सुँगुरको खोर	सावुन	सावुन
ताड	भाँडा	चाम	भ्याड
बेजाड	कोक्रो	चिम्टा	चिम्टा
स	भुईँ	याम्बा	लोहोरो
रान्दा	जाँतो	साडसेड	बढारबुदुर
लाडपोगोल	ओखती		

खानेकुरा र भेषभुषा सम्बन्धी

तामाङ	नेपाली	तामाङ	नेपाली
खुगु	भोल	मार	घिउ
चावासे	खानेकुरा	ह्वान	लुगा
डे	दूध	लखाम	जुत्ता
कान	भात	महार	सुन
डाप	तिउन	अर्ची गा	लामाको पोशाक (छोटो बाउला र किनारामा तामाङको परम्परागत बुट्टा भएको कालो वा सेती रङको तल लामो घुँडाभन्दा माथिसम्म आउने कपडा)
प्रो	खाजा	सुकाथी	लुकुनी
ची	जाँड	तोदुग	भोटो
छ्याड	जाँड	स्योदे/कुलागी /तागी	रसुवा जिल्लाको गोलजोडको तामाङहरूले बुनेको डिजाइनको टोपी

केम (अत्यन्त आदरार्थी)	जाँड	के	पटुका
आइराख	रक्सी	म्लासीगी प्रा	चामलको पिठो
माड	माड	प्रा	पीठो
मसाला	मसाला	वा	गहुँ
चाजा	नुन	वागी प्रा	गहुँको पिठो
छ्युगु	तेल	सेलकान	मकैको भात
केकेवा	चिनी	चाम्रे	फूलखाजा
म्लासी	चामल		